

#18 (1) / 2017

Czasopismo indeksowane
na liście czasopism
punktowanych MNiSW
6 pkt. (Lista B, lp 1365)

recenzowane
czasopismo naukowe
poświęcone zagadnieniom
współczesnej humanistyki
i nauk społecznych

Członkami Redakcji
i Rady naukowej są
uznani badacze z Polski
i zagranicy

Prosopon

Europejskie Studia Społeczno-Humanistyczne | European Humanities and Social Studies

PROSOPON

HUMANUM

Instytut Studiów Międzynarodowych
i Edukacji w Warszawie

18 (1) / 2017

ISSN 1730-0266

Czasopismo indeksowane
na liście czasopism
punktowanych MNiSW
6 pkt. (Lista B, lp 1365)

recenzowane
czasopismo naukowe
po wielocone zagadnieniom
współczesnej
humanistyki i nauk
społecznych

Członkami Redakcji
i Rady naukowej są
uznani badacze z Polski
i zagranicy

PROSOPON

Europejskie Studia Społeczno-Humanistyczne
European Humanities and Social Studies

Instytut Studiów Międzynarodowych i Edukacji Humanum, Ptoukha Institute
for Demography and Social Studies of National Academy of Sciences of Ukraine,
International School of Management in Prešov (Slovakia)

Kolegium Redakcyjne | Editorial boards:

Redaktor Naczelny / Chief Editor

Prof. zw. dr hab. Wojciech Słomski

Sekretarz redakcji / Assistant editor:

dr Sławomira Lisewska

Redaktorzy tematyczni | Section Editors:

Prof. nzw. dr hab. Bronisław Burlikowski,
burlikowski@vizja.pl; Prof. nzw. dr hab. Henryk Piliś,
pilus@vizja.pl; Dr hab. Anna Wawrzonkiewicz-Słomska,
a.wawrzonkiewicz@op.pl

Redaktorzy językowi | Language Editors:

Tamara Yakovuk – j. zyk rosyjski, tiyakovuk@yandex.ru

Prof. Tamara Yakovuk – j. zyk rosyjski, tiyakovuk@yandex.ru

Dr Juraj Žiak – j. zyk angielski i słowacki, ziak.juraj@gmail.com

Prof. Ramiro Delio Borges de Meneses – j. zyk, angielski,
hiszpański i portugalski, borges272@gmail.com

Mgr Marcin Szawiel – j. zyk polski, marcin.szawiel@wp.pl

Mgr Martin Laczek – j. zyk angielski, martin.laczek@yahoo.co.uk

Mgr Artur Brudnicki – j. zyk angielski i francuski

artur.brudnicki@gmail.com

Redaktor statystyczny i techniczny | Statistical Editor:

Kiejstut Szymański

Opracowanie graficzne, skład i łamanie | Graphic design:

Fedir Nazarchuk

Rada Naukowa | Scientific Council:

Przewodniczący / Chairman: Akademik Ella Libanova,

prof. dr hab. Zdzisław Nowakowski, doc. PhDr.

Marek Storoška, PhD., Ing. Jiří Koleček, Ph.D., MBA

Członkowie | Members:

Jewgenij Babosov, Olga Bałakiriewa, Olga Budak,
Michał Bochin, Olga Bezinová, Robert Burcher, Pedro
Ortega-Campos, Władimir Czuzikow, Pavol Dancak,
Nadięda Deeva, Rudolf Dupkala, Marcel F. Fresco,
Vasili Gricenko, Maria-Luisa Guerra, Dieter Grey,
Tomáš Jablonský, Tatiana Jermienko, Dietmar Jahnke,
Radek Jurik, Borys G. Judin, Jindřich Kaluža, Aneta
Karageorgiewa, Anatolij M. Kołot, Norbert Kan-
swohl, Sławomir Laca, Mieczysław Lubanski, Richard
Lee, Herman Lodewyckx, František Mihina, Piotr
Mikołajczyk, Erich Moll, Vassilis Noulas, Abdumialik
I. Nysanbajew, David Pellauer, Olena Perelomowa,
Jurii Reznik, Michail Romaniuk, Władimir Sudakow,
Wojciech Słomski, Frantisek Smahel, Stanislav Stolárik,
Helen Suzane, Alex Tiapkin, Maria Marinicova,
Walentyn Wandyszew, Zachraij Wernalij, Peter Vojcik,
Patrick Vignol, Luciana Vigne, Igor Zahara, Nonna
Zinovieva, Juraj Žiak, Marta Gluchmanova, Malgor-
zata Dobrowolska, Daniel West, Jaroslava Kmecova,
Alexander Belochlavek, Vasil Kremen

Lista recenzentów | List of reviewers:

znajduje się na stronie www.prosopan.pl oraz na
końcu numeru

Adres redakcji i wydawcy | Publisher: Instytut Studiów Międzynarodowych i Edukacji Humanum,

ul. Złota 61, lok. 101, 00-819 Warszawa www.humanum.org.pl / Printed in Poland

Co-editor – International School of Management in Prešov (Slovakia)

© Copyright by the authors of individual text

ŻADEN FRAGMENT TEJ PUBLIKACJI NIE MOŻE BYĆ REPRODUKOWANY, UMIESZCZANY W SYSTEMACH PRZECHOWYWANIA INFORMACJI LUB PRZEKAZYWANY
W JAKIEJKOLWIEK FORMIE – ELEKTRONICZNEJ, MECHANICZNEJ, FOTOKOPII CZY INNYCH REPRODUKCJI – BEZ ZGODNY POSIADACZA PRAW AUTORSKICH

WERSJA WYDANIA PAPIEROWEGO PROSOPON. EUROPEJSKIE STUDIA SPOŁECZNO-HUMANISTYCZNE JEST WERSJĄ GŁÓWNOĄ WWW.PROSOPAN.PL

ISSN 1730-0266

Czasopismo punktowane Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w Polsce. Lista B, 6 pkt, poz. 1356
e magazine scored by Ministry of Science and Higher Education in Poland. List B, 6 points, pos. 1356

18 (1) / 2017

Spis treści

RAMIRO DÉLIO BORGES DE MENESES: A hospitalidade em Kant segundo a Autonomia da Vontade.	5
MARTA GLUCHMANOVA: Improving the health of workers exposed to sedentary jobs	25
MARTA GLUCHMANOVA: Social sciences and education research	29
MAGDALENA RUDNICKA: Polish-Ukrainian relations in 1918-1930	33
MARLENA STRADOMSKA: Normatywność emocji w sytuacji suicydalnej u dzieci i młodzieży w wieku 12-19 lat	45
MARIAN SZOŁUCHA: Udział Polski w organizacjach międzynarodowych po 1989 r.	53
MICHAŁ HYRA: Priorytety polityki zagranicznej Królestwa Arabii Saudyjskiej	65
MICHAŁ HYRA: Próby transformacji saudyjskiej gospodarki. Analiza programów gospodarczych Królestwa Arabii Saudyjskiej	75

Ramiro Délio Borges De Meneses

Instituto Universitário de Ciências da Saúde - CESPU, Gandra,
Portugal
E-mail: borges272@gmail.com

A hospitalidade em Kant segundo a Autonomia da Vontade. / *The Hospitality by Kant according to the Will's Autonomy*

Abstract

According to the philosopher of three critics, hospitality postulates the immanent sense of feeling of respect for the natural law basis of the same hospitality that presents, according to the thinker of Koenigsberg, as not being the result of any external conditions, the sensitive area, but preferably, appears as inner feeling that occurs by reason. Meanwhile, the hospitality depends on the magnitude and direction of "Practical Reason" (Vernunft praktische). The host comes from the exercise of moral law. The hospitality, according to the philosopher of Koenigsberg, is according to the autonomy of the will (Wille). However, our position relates to hospitality, the thought of pure philosophy, as a heteronomy of the Other as stranger or host. In view of Kant, the hospitality is a deontology to the host. The Kantian abroad is not an absolutely Other, but a citizen of the world regardless of what their origin, their territorial origin. She should be treated as a person, as an end in itself. In fact, the act that constitutes the meaning of hospitality should be a motivated act rationally. The place of universal hospitality is the Earth's surface. The common possession of the surface of the earth is therefore a right. In this Kantian hospitality there is a duty, but as understood as an expression of culture, that was expressed by Derrida.

Key words: Kant, Derrida, hospitality, law's kindness, the Other, and right.

INTRODUÇÃO

Kant, em *Zum ewigen Frieden* (Para uma Paz Perpétua), procura definir as condições de um "direito cosmopolita", que será efectuado por meio de tratados entre Estados, terminando uma dessas condições precisamente naquilo que o filósofo de Koenigsberg designa por "hospitalidade universal" (*der allgemeine Hospitalitaet*)¹. Segundo Kant, "Não existe nenhum direito de hóspede sobre

1 Cf. Immanuel Kant, *A Paz Perpétua e Outros Opúsculos*. Tradução de Artur Morão, Lisboa: Edições 70, 2002, 137; Cf. "Comme dans les articles précédents, il est ici question non pas de philanthropie, mais du droit. Hospitalité signifie donc ici le droit qu'a l'étranger, à son arrivée dans le territoire d'autrui, de ne pas y être traité en ennemi. On peut ne pas le recevoir si cela n'entraîne pas sa ruine; mais on ne doit pas se montrer hostile envers lui aussi

o qual se possa basear esta pretensão (para isso seria preciso um contrato especialmente generoso para dele fazer hóspede, por certo tempo), mas um direito de visita, que assiste a todos os homens para se apresentarem à sociedade, em virtude do direito de propriedade comum à superfície da Terra, sobre o qual, enquanto superfície esférica, os homens não podem estender-se até ao infinito, mas devem, naturalmente, suportar-se uns aos outros, pois originariamente ninguém tem mais direito do que outro a estar num determinado lugar da Terra”². Para Kant, na hospitalidade, há um direito do estrangeiro e um direito de visita, justificando-se este pelo “direito cosmopolita” (Weltbuergerrecht) - direito de cidadão do Mundo, que se deve limitar às condições da “hospitalidade geral” (allgemeine Hospitalitaet).

Surge, segundo o pensamento kantiano, uma formulação que revelará os limites do cosmopolitismo, precisamente, na tentativa de o delimitar. Os limites são um racionalismo de índole onto-teológico-política, como os que inspiraram a “*Au- laerung*” (Ilustração), tendo como palavra de ordem: tem a coragem de te servires do teu próprio “entendimento” (Verstand) e que muito claramente se manifesta na determinação da identidade ou, e mais precisamente, da ipseidade intencional do acolhimento. Surge, assim, como momento da sua soberania, isto é, como instância, que se define a partir do poder de acolher, ou, em termos de poder, a partir do qual há hospitalidade³. Kant sublinha, no registo do “direito” (Recht) e não no da “filantropia” (Philantropie), o sentido da hospitalidade. E, naturalmente, surge de um direito, ele mesmo determinado, não em função da justiça, como descreve Derrida, mas em relação com o Estado, seja nacional seja internacional, tal como ele é em Kant, “Weltrepublik” (República do Mundo), não abdicando de uma ideia de direito cosmopolita, visto que se trata de uma ideia, que não se apresenta como “representação fantasista e extravagante do direito” (keine phantastische und ue-

longtemps qu’il se tient paisiblement à sa place “(Immanuel Kant, *Projet de Paix Perpétuelle*, Édition bilingue. Tradução do alemão por J. Gibelin, Paris: Librairie Philosophique J. Vrin, 1999, 55). Cf. “Es ist hier, wie in den vorigen Artikeln, nicht von Philantropie, sondern vom Recht die Rede, und da bedeutet Hospitalitaet (Wirtbarkeit) das Recht eines Fremdlings, seiner Ankunft auf dem Boden eines andern wegen von diesem nicht feindselig behandelt zu werden. Dieser kann ihn abweisen, wenn es ohne seinen Untergang geschehen kann; solange er aber auf seinem Platz sich friedlich verhaelt, ihm nicht feindlich begegnen” (Immanuel Kant, *Zum ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf*, Erlangen: Harald Fischer Verlag, 1984, 40; Immanuel Kant, *Kant’s Werke*, Zum ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf, Akademie-Textausgabe, Band VIII, Berlin: Walter de Gruyter & Co., 1923/1968, 357 - 358).

- 2 Cf. Tradução de Artur Morão, 137; “Es ist kein Gastrecht, worauf dieser Anspruch machen kann (wozu ein besonderer wohltaetiger Vertrag erfordert werden wuerde, ihn auf eine gewisse Zeit zum Hausgenossen zu machen), sondern ein Besuchsrecht, welches allen Menschen zusteht, sich zur Gesellschaft anzubieten, vermoege des Rechts des gemeinschaftlichen Besitzes der Oberflaeche der Erde, auf der als Kugelflaeche sie sich nicht ins Unendliche zerstreuen koennen, sondern endlich sich doch nebeneinander dulden muessen, urspruenglich aber niemand an einem Orte der Erde zu sein mehr Recht hat, als der andere”. (*Ibidem*, Erlangen, 40-42; Akademie-Textausgabe, Band VIII, 1923, 358; 1968, 358-359); Cf. “L’étranger ne peut invoquer un droit d’accueil, - car on exigerait alors un contrat particulier de bienfaisance qui ferait de lui pour quelque temps un habitant de la maison - mais un droit de visite, le droit qu’a tout homme de se proposer comme membre de la société, en vertu du droit de commune possession de la surface de la terre sur laquelle, en tant que sphérique, ils ne peuvent se disperser à l’infini; il faut donc qu’ils se supportent les uns à côté des autres, personne n’ayant originairement le droit de se trouver à un endroit de la terre plutôt qu’à un autre” (Immanuel Kant, *Projet de Paix Perpétuelle*, Édition bilingüe, 55).

- 3 Cf. Fernanda BERNARDO, “Para além do Cosmopolitismo Kantiano: Hospitalidade e alter-mundialização” ou a Promessa da “nova Inter-nacional” democrática de Jacques Derrida”, in: *Revista Portuguesa de Filosofia*, 61, 3 - 4 (2005), 955.

ber spannte des Rechts), como condição para alcançar a paz perpétua. Segundo Kant, a instituição de uma paz eterna de um direito cosmopolítico guarda o rastro de uma hospitalidade natural. Todavia, em Levinas, ao contrário, a própria guerra guarda o traço de um acolhimento pacífico do Rosto.

1. A HOSPITALIDADE: COMO CONHECIMENTO E RAZÃO

O filósofo de Koenigsberg quis referir que um tal direito à hospitalidade não se releva pelo amor aos homens, como móbil sentimental, mas é um direito humano. Logo, a hospitalidade, segundo Kant, como cosmopolita que “deve ser”, deriva de uma obrigação moral, de um direito e de um “dever” (Pflicht), regulamentado pela “lei moral” (moralisches Gesetz), diante do cidadão estrangeiro. Em Kant, o estrangeiro, o cidadão estrangeiro, não a cidadã, quer dizer, um vivente humano, é definido pela sua pertença legítima a um determinado Estado-nação, em termos onto-políticos, portanto, e não um “outro absoluto” (tout autre), como ele é para Derrida.⁴ O “dever” (Pflicht), em Kant, refere-se categoricamente como “a necessidade de uma acção por respeito pela lei”⁵. O dever de hospitalidade indica as acções a que estamos obrigados pela própria legislação da “liberdade” (Freiheit), ele é a “matéria da obrigação” (Materie der Verbindlichkeit). A hospitalidade, em Kant, implica uma “Achtung” (respeito) do direito e do dever. Segundo a Filosofia Transcendental, o “respeito” (Achtung) é um sentimento, que assinala a presença quoad nos (quanto a nós) da lei moral e a dificuldade por nós sentida de a ela adequar a nossa faculdade do desejar. A hospitalidade é um “dever” (Pflicht) do Estado ou da cidade-estado (polis), que, em Kant, depende da legislação da “liberdade” (Freiheit). Com efeito, assim entendida, a hospitalidade julga-se como uma “autonomia” (Autonomie). A hospitalidade é um conhecimento (Verstand) e um razão (Vernunft).

Derrida sublinha o limite antropológico da hospitalidade, segundo o pensador de Koenigsberg, quando diz que a hospitalidade é humana, não falando da hospitalidade nem para os cães, nem para as plantas, nem mesmo para os deuses. Mas, é um problema! Um problema concreto poderá ser explorado, de mil e uma maneiras, mas isto pode ser uma questão concreta da urgência dos dias de hoje, quando a questão do direito de asilo, do acolhimento do imigrado concerne a sua religião, quer dizer, o imigrado, que vive em França e não vem somente com a sua família e a sua língua, vem, também, com o seu Deus, a sua casa, os amuletos, etc., sabendo-se que isto incomoda.

Portanto, acolher o Outro, é acolhê-lo, também, como se fosse uma entidade absoluta, pelo menos como alguém que é “teóforo”, se assim se pode dizer, que leva consigo alguma coisa de divino⁶. Kant considera a hospitalidade um direito re-

4 Cf. Victor Dias Maia SOARES, “Hospitalidade e Democracia por-venir a partir de Jacques Derrida”, in: *Ensaaios Filosóficos*, II (2013), 175.

5 Cf. “die Notwendigkeit einer Handlung aus Achtung fuers Gesetz” (Immanuel Kant, *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, in: *Kants Werke*, Akademie -Textausgabe, Band IV, Berlin: Walter de Gruyter & Co., 1968, 400).

6 Cf. “L’hospitalité est humaine pour Kant, il ne parle pas d’hospitalité ni pour les chiens, ni pour les plantes, ni pour les dieux. Mais c’est un problème ! un problème concret - on peut

servado ao cidadão estrangeiro, de tal forma que são dele as seguintes palavras: “Fala-se aqui como nos artigos anteriores, não de hospitalidade, mas de direitos e de hospitalidade (Hospitalitaet; Wirtbarkeit), signi ca aqui o “direito de um estrangeiro” (das Recht eines Fremdlings) a “não ser tratado com hospitalidade” (nicht frindseling behandelt zu werden) em virtude da sua vinda ao território de Outro”⁷. Segundo o pensador de Koenigsberg, a hospitalidade será a realização das liberdades, entre o an trião e o estrangeiro, dada em pactos. O Outro, que dever ser acolhido, é, para Kant, o cidadão-estrangeiro. Todavia, em Kant, a hospitalidade não surge como uma “teonomia” do Outro, refere-se antes como expressão da “Lei Moral” (moralisches Gesetz) em mim. Kant salienta que, na prática, o direito de hospitalidade, isto é, a faculdade dos estrangeiros, recém-chegados, não se estende para além das condições de possibilidade para intentar um trá co com os antigos habitantes. Deste modo, partes afastadas do mundo podem entre si estabelecer relações paci cas, as quais por m se tornarão legais e públicas, podendo aproximar cada vez mais o género humano de uma constituição cosmopolita⁸. Uma democracia “por-vir” não é, para Derrida, uma democracia futura, um novo regime ou uma nova organização dos Estados-nação. Este “por-vir” é uma promessa de uma autêntica democracia, que nunca é concretizada nisto a que chamamos de democracia. A ideia de uma democracia “por-vir” ultrapassa os limites do cosmopolitismo, ou seja, de uma cidadania mundial. Ela é uma “promessa”, permanece como uma herança de uma promessa e não quer dizer um futuro, mas um dever que está “por-vir” imediatamente.

Kant pretende ver instituída, com a sua noção de hospitalidade, uma internacionalidade, estando unida a uma “aliança de paz” (*foedus pacificum*), que faz questão

l’explorer ce problème dans mille dimensions - mais ça peut-être un problème extrêmement concret aujourd’hui et de l’urgence d’aujourd’hui, quand la question du droit d’asile, de l’accueil de l’immigré concerne aussi sa religion, c’est-à-dire que l’émigré qui vit en France, il ne vient pas seulement avec sa famille et sa langue, il vient avec son dieu, et sa maison comporte des lieux consacrés, des lieux sacrés, et c’est le lieu de certains rites: on sait que ça dérange (...). Et donc accueillir l’autre, c’est l’accueillir aussi, sinon comme dieu, du moins comme quelqu’un qui est théophile si l’on peut dire, qui porte du divin avec soi” (Jacques Derrida, em resposta a uma questão no Seminário de 31 de Janeiro de 1996, em EHESS, folhas 5-6. Inédito. O acesso a esta transcrição, bem como a autorização para a sua citação, foi concedido à Professora Doutora Maria Fernanda Bernardo Alves, como dádiva generosa de Jacques Derrida (Fernanda Bernardo, “Para além do Cosmopolitismo Kantiano: ...”, in: *Revista Portuguesa de Filosofia*, 61, 3-4 (2005), nota 40, 959).

7 Cf. Tradução de Artur Mourão, 137; Cf. Immanuel Kant, *Zum ewiegen Frieden, Ein philosophischer Entwurf*, Erlangen: Harald Fischer Verlag, 1984, 40; Cf. Immanuel Kant, *Kants Werke, Zum ewiegen Frieden. Ein philosophischer Entwurf*, Akademie -Textausgabe, Band VIII, Berlin: Walter de Gruyter & Co., 1923/1968, 357 - 358.

8 Cf. Tradução de Artur Mourão, 137-138; Cf. “...ist also dem Naturrecht zuwider, welches Hospitalitaetsrecht aber, d. i., die Befugnis der fremden Ankömmlinge sich nicht weiter erstreckt, also auf die Bedingungen der Moeglichkeit, einen Verkehr mit den alten Einwohnern zu versuchen. - Auf diese Art koennen entfernte Welttheile miteinander friedlich in Verhaeltnisse kommen, die zuletzt oeffentlich gesetzlich werden und so das menschliche Geschlecht endlich einer weltbuergerlichen Verfassung immer naeher bringen koennen” (Immanuel Kant, *Zum ewiegen Frieden*, Erlangen, 137-138; Akademie, Band VIII, 1923/1968, 358); Cf. “... sont donc contraires au droit naturel; toutefois ce droit d’hospitalité, c’est-à-dire cette faculté des l’étrangers qui arrivent, n’excède pas les conditions qu’exige la possibilité d’essayer d’établir des relations avec les premiers habitants. C’est ainsi que des continents éloignés peuvent se mettre pacifiquement en rapport; ces rapports peuvent finalement se régler publiquement et rapprocher toujours davantage le genre humain d’une constitution cosmopolite” (Immanuel Kant, *Projet de Paix Perpétuelle*, 57).

de distinguir do mero “pacto de paz” (*pacis pactum*) para pôr termo a todas as guerras. Uma federação procura não só obter o poder do Estado, mas também garantir a paz de um Estado, para si mesmo, e, ao mesmo tempo, a dos outros Estados federados, sem que estes devam, por isso, estar sujeitos a leis públicas e à sua coação. É possível representar-se a exequibilidade desta ideia de federação, que deve estender-se a todos os Estados e, assim, determinar a paz perpétua⁹. Como sublinha Derrida, ao criticar a hospitalidade cosmopolita kantiana, uma tal “aliança” (*Foedus*) é, no entanto, “sempre estatal, inter-estatal e, portanto, intra-estatal; ela visa, não o poder político, mas a “liberdade” (*Freiheit*) do Estado, enquanto tal, de um dos Estados e dos Estados, que lhe são aliados”¹⁰. A internacionalidade kantiana, que reuniria uma Federação de estados livres, isto é, soberanos, assegurada através da “aliança de paz” e visando a “paz perpétua”, tem uma dimensão estritamente jurídico-política e é, além do mais, informada por uma certa concepção do político a reformular, como comenta Fernanda Bernardo¹¹.

Kant formula o direito cosmopolita, o qual não se restringe somente às condições da hospitalidade universal. Como refere Derrida, Kant procura estender, sem medidas, um direito cosmopolita à hospitalidade universal. Será assim a condição da paz perpétua entre todos os homens. Será à aliança do cosmopolitismo da “*Au laerung*” kantiana, que Derrida contraporá uma outra, que se denomina “aliança universal de singularidades”, ainda não de nidos pela cidadania, isto é, pela sua condição de sujeitos de direito de um determinado Estado. Assim são as palavras de Derrida: “No momento em que, neste espírito das Luzes de que nos reclamamos, Kant formula o direito cosmopolítico, ele não o restringe apenas ”às condições da hospitalidade universal. Atribui a esta dois limites que situam, sem dúvida, para nós um lugar de re-exão e talvez de transformação ou de progresso. Quais são estes limites? Kant parece, em primeiro lugar, estender sem medida um direito cosmopolítico à hospitalidade universal. É a condição da paz perpétua entre todos os homens. Ele determina-a expressamente como um direito natural”¹². Uma aliança universal de singularidades, antes e para além do dado político, será

9 Cf. Jacques Derrida, *Sauf le nom*, Paris: Éditions Galilée, 1993, 108.

10 Cf. Tradução de Artur Morão, 132; “Les peuples, en tant qu’États, peuvent être juges comme des individus; dans leur état de nature (c’est-à-dire indépendants de lois extérieures) ils se lèsent mutuellement déjà du fait qu’ils sont voisins et chacun, en vue de sa sécurité, peut et doit exiger de l’autre, qu’il se soumette avec lui à une constitution, semblable à la constitution civile où chacun peut voir son droit garanti. Ceci constituerait une fédération de peuples qui ne serait pas néanmoins nécessairement un État fédératif”. (Immanuel KANT, *Projet de paix perpétuelle*. Édition bilingue. Tradução de J. Gibelin, Paris: Librairie Philosophique J. Vrin, 1999, 43); Cf. “*Voelker als Staaten koennen wie einzelne Menschen beurteilt werden, die sich in ihrem Naturzustande (d. i. in der Unabhaengigkeit von aeußern Gesetzen) schon durch ihr Nebeneinander sein laedieren, und deren jeder um seiner Sicherheit willen von dem andern fordern kann und soll, mit ihm in eine der bueurgerlichen aehnliche Verfassung zu treten, wo jedem sein Recht gesichert werden kann. Dies waere ein Voelkerbund, der aber gleichwohl kein Voelkerstaat sein muesste*”(Immanuel Kant, *Kant’s Werke*, Koeniglich Preussischen Akademie der Wissenschaften, Abhandlungen nach 1781, Band VIII, Berlin: Walter de Gruyter & Co., 1923, 354).

11 Cf. “Toujours étatique, inter-étatique et donc intra-étatique, cette alliance ne vise pas la puissance politique mais à assurer la liberté de l’État en tant que tel, de l’un des États et des États qui lui sont alliés » (Jacques Derrida, *Apories*, Paris: Éditions Galilée, 1996, nota 2, 44 - 45).

12 Cf. “Toujours étatique, inter-étatique et donc intra-étatique, cette alliance ne vise pas la puissance politique mais à assurer la liberté de l’État en tant que tel, de l’un des États et des États qui lui sont alliés » (*Ibidem*, nota 2, 44 - 45).

própria do que Derrida designará por “democracia por-vir”, sendo uma cidadania do mundo. A referida dimensão, segundo Fernanda Bernardo, no sentido jurídico-lógico da hospitalidade, pelo pensamento kantiano, vai rearmar a condicionalidade na definição, que dela dá o próprio filósofo. Aquilo que nos leva a atentar, na segunda palavra sublinhada por Kant, no próprio enunciado deste Terceiro Artigo Definitivo, no *Zum ewigen Frieden*, a saber, a palavra “Hospitalitaet” (hospitalidade). Pelo uso desta palavra alemã, de etimologia latina, Kant elabora, ao mesmo tempo, a constituição e a autodesconstrução do seu conceito e da sua lei da hospitalidade universal¹³.

A escolha da palavra “Hospitalitaet” (hospitalidade), pelo filósofo de Königsberg, dá que pensar, atendendo a dois elementos fundamentais, para além do seu sublinhado no título do “Terceiro Artigo Definitivo”, em *Zum ewigen Frieden*, Kant volta a usá-la no corpo do texto e, estando em questão, nada mais ou nada menos, de vir a hospitalidade, enfatizando o que o filósofo escreveu, entre parêntesis, a seguir à palavra “Hospitalitaet”, a palavra de etimologia alemã, para hospitalidade, a saber, “Wirtbarkeit” (poder junto do Senhor), como se tratasse de uma palavra equivalente, como bem refere Fernanda Bernardo. Ao ler-se o texto da edição alemã, em questão, comparando com algumas traduções, poderemos referir o pensamento de Kant sobre este aspecto semântico: “Fala-se aqui, como nos artigos anteriores, não de caridade, mas de direitos e de hospitalidade, signifi- ca aqui o direito de um estrangeiro a não ser tratado com hostilidade em virtude da sua vinda ao território de outro”¹⁴.

Segundo Fernanda Bernardo, a tradução não só referiu os sublinhados de Kant (Recht/direito), como também não acolheu esta estranha equivalência entre “Hospitalitaet” e “Wirtbarkeit”. São duas palavras que, muito embora de etimologia diferente e cuja equivalência, em língua alemã, não passam sem perder a fronteira da própria língua. Uma perda que se revelará na delimitação da própria ideia de fronteira, uma vez que implica um questionamento quanto à hospitalidade condicional¹⁵. Como bem salienta Fernanda Bernardo, tanto o tradutor da edição portuguesa, quanto o da edição francesa ignoraram o sentido em Kant. Não a traduziram, não a leram, não lhe deram “guarda” nas respectivas línguas, ditas “línguas de acolhimento”, visto que ignoraram uma tal equivalência. No entanto, surge inscrita, textualmente, no referido artigo, sendo uma falta grave, não a terem incluído, relativamente ao conceito de hospitalidade, para com essa equivalência, que tudo determina no que respeita ao sentido kantiano da hospitalidade¹⁶.

13 Cf. Fernanda Bernardo, “Para além do Cosmopolitismo Kantiano: ...”, 963.

14 Jacques Derrida, *Cosmopolitas de todos os países, mais um esforço!* Tradução de Fernanda Bernardo, Coimbra: Edições MinervaCoimbra, 2001, 51-52; “Au moment où, dans cet esprit des Lumières dont nous nous réclamons, Kant formule le droit cosmopolitique, il ne le restreint pas seulement “aux conditions de l’hospitalité universelle”. Il assigne à celle-ci deux limites qui situent sans doute pour nous un lieu de réflexion et peut-être de transformation ou de progrès. Quelles sont ces limites? Kant semble d’abord étendre sans mesure un droit cosmopolitique à l’hospitalité universelle. C’est la condition de la paix perpétuelle entre tous les hommes. Il le détermine expressément comme un droit naturel” (Jacques Derrida, *Cosmopolites de tous les pays, encore un effort!*, Paris: Éditions Gallilée, 1997, 50 - 52).

15 Cf. Fernanda BERNARDO, “Para além do Cosmopolitismo Kantiano: ...”, 964.

16 Cf. *Ibidem*, 965.

Nesta equivalência encontra-se a formulação da lei da hospitalidade universal de Kant. A formulação, tanto da sua constituição, quanto da sua implosão, joga-se, precisamente, nesta tradução e nessa equivalência entre “Hospitalitaet” e “Wirtbarkeit”. Naturalmente joga-se, nesta tradução, uma determinação jurídico-política da “Hospitalitaet” (hos-pita-lidade) como “Wirtbarkeit” (poder próprio do Senhor, domínio do dono da casa). Daqui que uma determinação é uma delimitação e conceptualização, que põe a claro a fatalidade autoimunitária própria da hospitalidade, nas palavras de Fernanda Bernardo¹⁷.

Tudo isto porque *Hospitalitas* (hospitalidade) deriva de *hospitalis* (hospitaleiro, hóspede) e, como adjetivo biforme, elaborado a partir da palavra latina *hospes* (aquele que recebe outrem), encontra-se na sua raiz e que, tendo parentesco etimológico com a palavra *hostis* (inimigo), tanto poderá signi car “hóspede” (Gast) ou estrangeiro, que é acolhido, quanto “hospedeiro”, sendo em idioma gálico “hôte”, signi cando, ainda, inimigo, estrangeiro, amigo ou hostil¹⁸. Da mesma forma, para a palavra “hóspede”, que vem de “hospitante”, como acusativo de hospes, em cuja raiz proto-indo-europeia *hosti-pet-s* se encontram os elementos em alternância *pet/pot*, que querem dizer “dono” e “por si mesmo” ou “ipseidade”, é o próprio dono e senhor na sua identi cação com o poder ou com a “autoridade soberana”. Na verdade, hospes signi caria, como nota Benveniste, “o dono e senhor que acolhe” ou o “Gastgeber” (an trião, hospitaleiro). Entretanto, Benveniste propõe-se analisar, separadamente, os dois termos *hotis* e *hostis* e estudar as suas relações semânticas. Procurando o sentido de *potis*, nota Benveniste que, em sânscrito, *pâtich* refere, ao mesmo tempo, duas signi cações: a de dono e a de esposo. Assim, o termo passa para o grego arcaico como *posis*, que refere o sentido de esposo ou marido. E despotes é o dono da casa, o déspota, o soberano da polis (cidade-estado). O hospes (hóspede, hospitaleiro) é aquele que oferece o acolhimento¹⁹.

1.2 A HOSPITALIDADE: COMO LEI NATURAL

Desta forma surge a lei das leis da hospitalidade, em sentido kantiano, sendo justamente uma lei que reencontramos na elaboração kantiana da hospitalidade universal, precisamente pela equivalência que o filósofo faz entre “Hospitalitaet” e “Wirtbarkeit”. Com efeito, ao escrever como equivalentes as palavras “Hospitalitaet” e “Wirtbarkeit”, traduzindo a primeira na segunda, é a aporéticidade, veri cada na palavra de raiz latina (Hospitalitaet = hos-ti-pita-lidade), não sem as declarar, as escreveu e eliminou. Kant traçou o limite, como fronteira, com todas as consequências, que daí advêm: a fronteira entre a hospitalidade e a hostilidade. Será a fronteira como hospitalidade condicional, ao fazer do seu domínio próprio, do estar no que é seu, como condição da própria hospitalidade. Mas, segundo Kant, ,como comenta Fernanda Bernardo, o que permite a formulação da lei da hospitalidade universal, uma lei onto-oikos ou onto-auto- nomica, a lei de uma hospitalidade mundial, mas estritamente losó ca e jurídico-política, foi o “direito”. A hospitalidade, para o filósofo das três críticas, é um direito, um dever, uma

17 Cf. *Ibidem*, 966.

18 Cf. Émile Benveniste, *Le vocabulaire des institutions indo-européennes*, I, Paris: Les Éditions de Minuit, 1969, 370.

19 Cf. *Ibidem*, 88 - 90.

obrigação moral, uma lei e não simplesmente uma lantropia, não sendo um voto piedoso. Será o “dever” de acolher o Outro-estranho (estrangeiro)²⁰.

Desta feita, o filósofo de Koenigsberg acrescenta um aspecto, que não temos, com toda a certeza, da nossa actualidade político-jurídica que observar. O facto de um estado poder extraditar ou expulsar o estrangeiro seria natural. Porém, Kant salienta que a hospitalidade significa então aqui o direito que tem um estrangeiro, ao chegar ao território do Outro, de não ser tratado como um inimigo. Não o poderíamos receber se isso pudesse ocorrer sem a ruína dele²¹.

Como salienta Derrida, se o direito à hospitalidade é para Kant um direito referido a todos os homens, é porque o filósofo remete este direito cosmopolita para a hospitalidade universal, como um direito natural, originário no seu fundamento, imprescritível e inalienável, tal como a rma Derrida ao dizer que, deste modo, partes distantes do mundo podem entre si estabelecer relações públicas, as quais se tornarão legais, podendo aproximar cada vez mais o género humano de uma constituição cosmopolita. A condição da paz perpétua, entre todos os homens, é esclarecida, por Derrida, citando o pensamento de Kant, em nota de rodapé: “Desto modo, partes afastadas do mundo podem estabelecer relações pacíficas entre si, relações que podem por fim tornar-se públicas e legais, assim aproximando cada vez mais o género humano de uma constituição cosmopolítica. (...) Ora, como se avançou tanto no estabelecimento de uma comunidade (mais ou menos estreita) entre os povos da terra, a violação do direito num só lugar da terra sente-se em todos os outros. Pelo que a ideia de um direito cosmopolita não é nenhuma representação fantasista e extravagante do direito, antes um complemento necessário do código não escrito, tanto do direito cívico como do direito das gentes, em vista do direito dos homens, em geral, e, assim, da paz perpétua, da qual não poderemos orgulhar-nos de continuamente nos aproximarmos senão nesta condição”²². Como bem se sublinha, pela leitura de Derrida, realizada em *Cosmopolites de tous les pays, encore un effort!*, Kant faz questão de precisar que este bem ou este lugar comum se generaliza à superfície da Terra, sem dúvida, para não lhe subtrair

20 Cf. Fernanda Bernardo, “Para além do Cosmopolitismo Kantiano:...”, 970.

21 Cf. Tradução de Artur Morão, 137; “Hospitalité signifie donc ici le droit qu’a l’étranger, à son arrivée dans le territoire d’autrui, de ne pas y être traité en ennemi. On peut ne pas le recevoir si cela n’entraîne pas sa ruine; ...”. (Immanuel KANT, *Projet de paix perpétuelle*, 55); Cf. “Hospitalitaet (Wirt-barkeit) das Recht eines Fremdlings, seiner Ankunft auf dem Boden eines andern wegen von diesem nicht feindselig behandelt zu werden”(Immanuel Kant, *Zum ewiegen Frieden*, in: Kant’s Werke, Koeniglich Preussischen Akademie der Wissenschaften, Abhandlungen nach 1781, Band VIII, Berlin: Walter de Gruyter & Co., 1923, 357 - 358).

22 Cf. Jacques Derrida, *Cosmopolitas de todos os países, mais um esforço!* Tradução de Fernanda Bernardo, 51 - 52; “De cette manière, des parties du monde éloignées peuvent entrer pacifiquement en relations mutuelles, relations qui peuvent finalement devenir publiques et légales et ainsi enfin rapprocher toujours davantage le genre humain d’une constitution cosmopolitique (...). La communauté (plus ou moins soudée), s’étant de manière générale répandue parmi les peuples de la terre, est arrivée à un point tel que un l’atteinte au droit en un seul lieu de la terre est ressentie en tous. Aussi bien l’idée d’un droit cosmopolite n’est pas un mode de représentation fantaisiste et extravagant du droit, mais c’est un complément nécessaire du code non écrit, aussi bien du droit civique que du droit des gens en vue du droit public des hommes en général et ainsi de la paix perpétuelle dont on ne peut se flatter de se rapprocher continuellement qu’à cette seule condition: Immanuel Kant, *Vers la paix perpétuelle*. Tradução J. F. Poirier et Fr. Proust, Paris: Édition Flammarion, 1991, 94 - 97 (Jacques Derrida, *Cosmopolites de tous les pays, encore un effort !*, nota de rodapé, 51 - 52).

nenhum ponto do mundo. De acordo com Kant, o direito à hospitalidade é um direito necessário e universal, uma vez que se considera como direito natural, inalienável e imprescindível. A todo o homem, segundo o filósofo de Königsberg, assiste o direito de se apresentar, à sociedade, em razão do direito de propriedade comum à superfície da Terra.

Derrida acrescenta dizendo que ninguém tem mais direito do que Outro a estar num determinado lugar da Terra, pelas seguintes palavras:” A seguir, e por isso mesmo, de nindo com todo o rigor a hospitalidade como um direito (o que é, a muitos níveis, um progresso), Kant consigna-lhe condições que o fazem depender da soberania estatal, sobretudo quando se trata do direito de residência. Hospitalidade signi ca aqui publicidade do espaço público, como acontece sempre com o jurídico em sentido kantiano; a hospitalidade da cidade ou a hospitalidade privada são dependentes e são controladas pela lei e pela polícia do Estado (...) Trata-se de saber como transformar e fazer progredir o direito. E de saber se este progresso é possível num espaço histórico que se mantém entre A Lei de uma hospitalidade incondicional a priori, oferecida a todo e qualquer outro, a todo o recém-chegado, seja ele quem for, e as leis condicionais de um direito à hospitalidade sem o qual A Lei da hospitalidade incondicional correria o risco de permanecer um desejo piedoso, irresponsável, sem forma e sem efectividade, em suma, de se perverter em cada instante”²³. Derrida, ao comentar o pensamento de Kant, faz questão de precisar que este lugar comum se estende à superfície da Terra, sendo de excluir, segundo o pensador- filósofo, aquilo que se levanta do solo, como habitat, instituição, Estado, etc. Para Kant, originariamente, todos os homens têm direito à hospitalidade universal. Este princípio, porém, cessa em relação a tudo quanto se edi ca a partir da superfície do solo. Pela distinção kantiana, entre natura et cultura, traduz-se de novo como “delimitação da diferença” e, como re ecte Scherer, há uma diferença, que permite de nir a distinção entre hospitalidade utópica e utopia hospitaleira²⁴.

23 Cf. Tradução de Fernanda Bernardo, 56-58; “Ensuite, par là même, en définissant dans toute sa rigueur l’hospitalité comme un droit (ce qui est à bien des égards un progrès), Kant lui assigne des conditions qui le font dépendre de la souveraineté étatique, surtout quand il y va du droit de résidence. Hospitalité signifie ici publicité de l’espace public, comme c’est toujours le cas pour le juridique au sens kantien; l’hospitalité de la ville ou l’hospitalité privée sont dépendantes et contrôlées par la loi et par la police de l’État (...). Il s’agit de savoir comment transformer et faire progresser le droit. Et de savoir si ce progrès est possible dans un espace historique qui se tient entre La Loi d’une hospitalité inconditionnelle, offerte a priori à toute autre, à tout arrivant, quel qu’il soit, et les lois conditionnelles d’un droit à l’hospitalité sans lequel La Lois de l’hospitalité inconditionnelle risquerait de rester un désir pieux, irresponsable, sans forme et sans effectivité, voire de se pervertir à chaque instant” (*Ibidem*, 56 - 58).

24 Cf. “Dans le concept d’hospitalité que forge Kant, dans le cadre d’un droit cosmopolitique, se rencontrent et se heurtent ainsi deux tendances: l’une à la compréhension de ce droit de façon purement immanente, c’est-à-dire dans l’immanence à la terre qui offre à l’homme son séjour, cette terre ce globe dont la rotondité même semble inviter à la rencontre, puisqu’il arrive nécessairement que les peuples et les individus, dans leurs pérégrinations en cercle, finissent par se découvrir et par se mélanger. La nature elle-même, dit en substance Immanuel Kant, semble préparer l’hospitalité humaine et la rendre inévitable. L’évolution naturelle des peuples conduit à un cosmopolitisme de fait dont le principe d’hospitalité est l’annonce. L’autre tendance désigne toujours une loi des sociétés humaines, mais, cette fois, de lois non plus immanentes, mais transcendantes. Au fonctionnement immanent à la rotondité de la terre et à la dissémination humaine, elle oppose les lois des tats, la fermeture de leurs frontières, le contrôle de leurs populations. Ces deux tendances coexistantes et

Porém, o direito de residência deveria ser objecto de um estudo específico entre Estados soberanos. Desta forma se refere Derrida à distinção entre o direito de residência e o direito de visita, no âmbito da hospitalidade, segundo o filósofo de Koenigsberg: “ Em primeiro lugar, ele exclui a hospitalidade como direito de residência (Gastrecht); limita-a ao direito de visita (Besuchsrecht). O direito de residência deveria ser objecto de um tratado particular entre Estados. Kant define assim condições que deveríamos interpretar de perto para saber o que queremos fazer delas: ...”²⁵. Segundo Kant, “não existe nenhum direito de hóspede” (es ist kein Gastrecht), sobre o qual se possa basear esta pretensão, mas somente um “direito de visita” (sondern ein Besuchsrecht), que assiste a todos os homens, para se apresentar à sociedade em virtude do direito de propriedade comum à superfície da Terra²⁶. O segundo limite desta hospitalidade cosmopolita decorre, precisamente, da sua condicionalidade jurídico-política, quando está em causa o direito de residência (Gastrecht). Contudo, de modo muito embora a hospitalidade como um direito, e, não tão só, em termos filosóficos, Kant condiciona-a, fazendo-a depender da “soberania estatal”, sobretudo quando se trata do “direito de residência”. Na verdade, Derrida observa que a hospitalidade significa aqui publicidade do espaço público, como acontece sempre com o jurídico, em sentido kantiano. A hospitalidade da cidade ou a hospitalidade privada são dependentes e são controladas pela lei e pela política do Estado²⁷.

Fernanda Bernardo termina esta crítica, ao pensamento kantiano, dizendo que a hospitalidade do filósofo de Koenigsberg, “uma hospitalidade trans-nacional, universal portanto, é uma hospitalidade estritamente jurídico-política. Quer dizer, é uma hospitalidade pensada, instituída e outorgada a partir da polis. É um direito dado ou recusado a cidadãos - estrangeiros e, enquanto tal, condicionados pela soberania do Estado”²⁸. Em sentido kantiano, a hospitalidade da cidade ou a hospitalidade privada são orientadas pela lei e pela política do Estado²⁹.

A hospitalidade cosmopolita de Kant é uma hospitalidade que parece não ter limites. Com efeito, em termos filosóficos e jurídico-políticos, deixam-se transparecer os fundamentos onto-teológicos, que a hospitalidade implica. Contudo, a sua delimitação termina por ser o motivo da sua ruína, contida no círculo do “dever”

antagonistes sont du même ordre que celles qui conduisent à la déterritorialisation et à la reterritorialisation, que celles qui président à l'expansion ou à la clôture, au prescriptif ou au désirable. Aux catégories du public et du privé”. (René SCHERER, *Besoin d'absolu et espoir du meilleur*, (colab.), sob a direcção de Alain MONTANDON, *Le Livre de l'hospitalité*, Paris: Bayard, 2004, 1615 -1616, este texto é segundo citação de Fernanda Bernardo, “Para além do Cosmopolitismo Kantiano: ...”, in: *Revista Portuguesa de Filosofia*, 61, 3-4 (2005), 973).

25 Cf. Jacques Derrida, *Cosmopolitas de todos os países: mais um esforço!*. Tradução de Fernanda Bernardo, 54; “Tout d'abord il exclut l'hospitalité comme droit de résidence (Gastrecht); il la limite au droit de visite (Besuchsrecht). Le droit de résidence devrait faire l'objet d'un traité particulier entre États. Kant définit ainsi des conditions que nous devrions interpréter de près pour savoir ce que nous voudrions en faire: ...” (Jacques Derrida, *Cosmopolitas des tous les pays, encore un effort !*, 54).

26 Cf. Immanuel Kant, *Zum ewigen Frieden*, Akademie - Textausgabe, Band VIII, 1923/1968, 358.

27 Cf. Fernanda Bernardo, “A ética da hospitalidade, segundo J. Derrida, ou o por-vir do cosmopolitismo por-vir a propósito das cidades-refúgio. Re-inventar a cidadania (II)”, 436.

28 Cf. *Ibidem*.

29 Cf. Jacques Derrida, *Cosmopolitas de tous les pays, encore un effort !*, 56 - 57.

(P icht) e do “direito” (Recht), sendo com nada à cidadania da “cidade-estado” (*polis*) e, por conseguinte, à publicidade do espaço público, estando sempre à beira de se transformar no seu contrário, quer ao obrigar o cidadão-estrangeiro ao seu mundo doméstico, quer ao recusar, aos não-cidadãos, a singularidade incalculável de quem vem, como re ecte Fernanda Bernardo.

Naturalmente, como salienta Fernanda Bernardo, é redigido como um projecto em vista das luzes do progresso e da “paz perpétua”, entre Estados soberanos, o texto de Kant não contempla, de facto, nem a hospitalidade nem o direito privado; nele apenas está em questão a hospitalidade pública, jurídico-política, portanto, acordada pelos Estados Soberanos³⁰. Para Derrida, uma certa e necessária distinção, entre privado e público, entre outro ou singularidade absoluta e cidadão, abalaria a estrutura jurídica do direito e dos deveres de hospitalidade e, mais do que nunca, nos nossos dias, serão pautados pelos avanços técnico-cientí cos.

Muitos são os condicionalismos que determinam a hospitalidade e o direito privado, que não estão presentes no pensamento kantiano. Como salienta Derrida, sobre o sentido da hospitalidade, uma re exão sobre esta implica, entre outras coisas, a possibilidade de uma delimitação dos limites ou das fronteiras entre o familiar e o não-familiar, entre o estrangeiro e o não-estrangeiro, entre o cidadão e o não-cidadão, mas entre o direito privado e o direito público, etc. Ora, o que é que acontece quando um Estado intervém, não apenas para vigiar, como também para interditar comunicações privadas, a pretexto de que elas sejam pornográf cas, o que, até nova ordem, não coloca em perigo a segurança pública ou a integridade do território nacional.

De acordo com Derrida, o argumento graças ao qual esta intervenção estatal se pretende justí car é a alegação, segundo a qual muitos meios de comunicação social não são privados, mas antes públicos, e, sobretudo, de uma acessibilidade pública, largamente elevada, no seu uso, às redes telefónicas ou telemáticas. Entretanto, o que está em causa, e ao mesmo tempo se encontra deformado, é, naturalmente, o delineamento de uma fronteira entre o público e o não-público, entre o espaço público ou político e o “chez-soi” (em sua casa). A fronteira poderá ser assolada por uma turbulência jurídico-política, em vias de reestruturação, à revelia do direito existente e das normas estabelecidas³¹. Kant, ao pretender alcançar “uma

30 Cf. Fernanda Bernardo, “Para além do Cosmopolitismo Kantiano: ...”, 974.

31 Cf. Tradução de Fernanda Bernardo, 50-51; Cf. “Aujourd’hui une réflexion sur l’hospitalité suppose, entre autres choses, la possibilité d’une délimitation rigoureuse des seuils ou des frontières: entre le familial et le non familial, entre l’étranger et le non-étranger, le citoyen et le non-citoyen, mais d’abord entre le privé et le public, le droit privé et le droit public, etc. En principe, le courrier privé de forme classique (...) doit circuler sans contrôle à l’intérieur d’un pays et d’un pays à l’autre. Il ne doit être ni lu ni intercepté. Il en va de même, en principe, pour le téléphone, le fax, le e-mail et naturellement pour l’Internet. Les censures, les écoutes téléphoniques, les interceptions représentent en principe ou bien des délits ou bien des actes autorisés par la seule raison d’État, d’une État chargé de l’intégrité du territoire, de la souveraineté, de la sûreté et de la défense nationales. Or que se passe-t-il quand un État intervient non seulement pour surveiller mais pour interdire des communications privées, sous le prétexte qu’elles sont pornographiques, ce qui, jusqu’à nouvel ordre, n’a pas mis en danger la sécurité publique ou l’intégrité du territoire national? Je suppose, sans être suffisamment informé, que l’argument par lequel cette intervention étatique prétend se justifier, c’est l’allégation selon laquelle l’espace de l’Internet, justement, n’est pas privé mais public,

paz perpétua”, introduz a política por todo o lado, a começar pela gura onnipresente do Estado-nação, que outorga, a si mesma, o monopólio da violência.

Criticando a Filosofia Transcendental, Derrida salienta que o Direito, que parece ter um “efeito paradoxal” através de uma perversão, sempre possível e, na verdade, virtualmente inevitável pela violência estatal, isto é, pode apagar o limite entre o privado e o público, o secreto e o fenomenal, “a casa própria” que possibilita a hospitalidade e a violação ou a impossibilidade da “própria casa” (chez soi). Esta máquina interdita a hospitalidade, o direito à hospitalidade, que deveria tornar possível³². Há uma diluição e uma inspecção que, nos nossos dias, as telecomunicações modernas hiperbolizam, no dizer de Derrida, muito para além da própria territorialização e, portanto, para além de toda e qualquer fronteira. E hiperbolizam, mostrando de novo, quer os limites da hospitalidade cosmopolita, quer o que ca para além da coextensividade da democracia da informação e do domínio da política.

Na obra *De l'hospitalité*, recorda-se que, a partir dos casos concretos da actualidade, como é que as modernas teletecnologias, que, por todo o lado, introduzem a disrupção ubiqüitária e cujo desenvolvimento não está em questão menosprezar, permitem intrusões do controlo, no âmbito do “direito do acolhimento”, com imprevisíveis reacções purificadoras da parte das singularidades, assim agredidas, e, pelo dito interesse público, a lei e a política estatal tudo destroíem, ao ponto de quase rejeitarem o que é susceptível de surgir como um direito do individuo e, portanto, pertença do domínio privado.

A “minha casa” (chez-moi) era constituída pelo campo de acesso da minha linha telefónica (...). Ora, se a “minha casa” (chez-moi), inviolável em princípio, não só é constituída, de modo cada vez mais essencial, mais interior, pela minha linha telefónica, mas também pelo meu e-mail, pelo meu faxe, pelo meu acesso à Internet, a intervenção do Estado torna-se uma violação do inviolável, aí onde a imunidade inviolável ca como condição da hospitalidade³³. A verdade é que uma

et surtout d'une accessibilité publique (...), largement supérieure, dans son usage, dans ses ressources, à celle des réseaux “porno” téléphoniques ou télématiques. Et encore plus largement supérieure au lectorat de Sade, des Lois de l'hospitalité et autres ouvrages semblables qui réduisent spontanément le nombre de leurs lecteurs, s'autocensurant ainsi, en quelque sorte, par la “compétence” qu'il exigent. En tout cas, ce qui est en cause, et se trouve du même coup “dérangé”, déformé, c'est bien une fois de plus le tracé d'une frontière entre le public et le non public, entre l'espace public ou politique et le chez-soi individuel ou familial. La frontière se trouve prise dans une turbulence juridique-politique, en voie de destruction-restructuration, au défi du droit existant et des normes établies” (Jacques Derrida, *De l'hospitalité*, 47; 49).

32 Cf. Tradução de Fernanda Bernardo, 57; Cf. “C'est l'effet paradoxal de ce que nous appelons ici la perversibilité, la perversion toujours possible et en vérité virtuellement inévitable, fatale, de cette violence étatique ou de ce droit: effacer la limite entre le privé et le public, le secret et le phénoménal, le chez-soi (qui rend possible l'hospitalité) et le viol ou l'impossibilité du chez-soi. Cette machine interdit l'hospitalité, le droit à l'hospitalité, qu'elle devrait rendre possible (...)” (*Ibidem*, 61).

33 Cf. Tradução de Fernanda Bernardo, 51-52; Cf. “Mon ‘chez-moi’ était aussi constitué par le champ d'accès de ma ligne téléphonique (...). Or si mon “chez-moi”, en principe inviolable, est aussi constitué, et de façon de plus en plus essentielle, intérieure, par ma ligne téléphonique, mais aussi par mon e-mail, mais aussi par mon fax, mais aussi par mon accès à l'Internet, l'intervention de l'État devient un viol de l'inviole, là où l'inviole immunité reste la condition de l'hospitalité” (Jacques Derrida, *De l'hospitalité*, 49; 51).

hospitalidade regulada e posta ao serviço do direito transcendental, omnipresente e onnipotente, como a de Kant, não só se limita *a priori* a si mesma, como é susceptível de determinar as reacções mais imprevisíveis da parte das interioridades singulares, tendo sido devassadas.

Naturalmente, segundo a posição crítica de Fernanda Bernardo, os limites aos paradoxos da hospitalidade cosmopolita de Kant são de cariz filosófico e jurídico-político, in stricto sensu, desde logo não há lugar para a excepção da singularidade, da singularidade absoluta antes e para além do cidadão. E de um cidadão, ele próprio, pensado e determinado enquanto membro legítimo de um Estado-nação. São estes limites através dos quais a própria hospitalidade universal se autodesconstrói, destruindo à partida a possibilidade do que institui³⁴. Naturalmente, a hospitalidade apresenta-se como acolhimento da *lex moralis in memet* (a lei moral em mim mesmo). Kant, ao tratar da garantia da paz perpétua, fá-lo em relação ao *im*, como a razão impõe ao homem, como dever, para a promoção da intenção moral, e, a forma como a natureza subministra a garantia daquilo que o homem devia fazer, segundo as leis da liberdade, mas não o faz. Quando digo que a natureza quer que isto ou aquilo ocorra, não significa que ela nos imponha um dever para o fazer, mas que ela própria o faz, quer queiramos quer não: *fata volentem ducunt, nolentem trahunt* (as decisões conduzem ao que será favorável e os mesmos destinos arrastam para o que não querem)³⁵.

1.3 A HOSPITALIDADE: COMO MOMENTO DE PAZ

A natureza, para o filósofo de Koenigsberg, providenciou que os homens possam viver sobre a Terra e que, de modo despótico, eles tenham de viver, contra a sua inclinação e sem que este “dever” (*Pflicht*) pressuponha, ao mesmo tempo, um conceito de “dever”, que a vincule por meio de uma lei moral. Mas, a natureza escolheu a guerra para obter esse *im*.³⁶ Para Kant, a Natureza garante a “paz per-

34 Cf. Fernanda Bernardo, “Para além do Cosmopolitismo Kantiano:...”, 980.

35 Cf. Tradução de Artur Morão, 145-146; Cf. “Was die Natur in dieser Absicht, beziehungsweise auf den Zweck, den dem Menschen seine eigene Vernunft zur Pflicht macht, mithin zur Begünstigung seiner moralischen Absicht tue, und wie sie die Gewaehrleiste, dass dasjenige, was der Mensch nach Freiheitsgesetzen tun sollte, aber nicht tut, dieser Freiheit unbeschadet auch durch einen Zwang der Natur, dass er es tun werde, gesichert sei, und zwar nach allen drei Verhältnissen des öffentlichen Rechts, des Staats, Voelker- und weltbürgerlichen Rechts. - Wenn ich von der Natur sage: sie will, dass dieses oder jenes geschehe, so heisst das nicht soviel, als: sie legt uns eine Pflicht auf, es zu tun (denn das kann nur die zwangsfreie praktische Vernunft), sondern sie tut es selbst, wir moegen wollen oder nicht (*fata volentem ducunt, nolentem trahunt*)” (Immanuel KANT’s Werke, Zum ewigen Frieden, Akademie, 1923/1968, 365); Cf. “Ce que fait la nature dans cette intention, relativement à la fin que la propre raison de l’homme impose à celui-ci comme devoir, par conséquent pour favoriser sa fin morale; et comment elle fournit la garantie que, ce que l’homme devrait accomplir d’après les lois de la liberté, mais n’accomplit pas, il l’accomplira certainement sans que sa liberté ait à en souffrir, grâce à une contrainte de la nature et conformément aux trois aspects du droit public: droit civil, droit des gens et droit cosmopolite. - Quand je dis de la nature qu’elle veut que telle ou telle chose arrive, cela ne signifie pas qu’elle nous impose comme devoir de le faire (cela n’est en effet, possible qu’à la raison pratique qui est libre de toute contrainte), mais elle l’accomplit elle-même, que nous le voulions ou non (*fata volentem ducunt, nolentem trahunt*)” (Immanuel Kant, *Projet de Paix Perpétuelle*, 75).

36 Cf. Tradução de Artur Morão, 144; Cf. “Indem die Natur nun dafuer gesorgt hat, dass Menschen allerwaerts auf Erden leben koennten, so hat sie zugleich auch despotisch gewollt, dass sie allerwaerts leben sollten, wengleich wider ihre Neigung, und selbst ohne dass dieses Sollen zugleich einen Pflichtbegriff voraussetzte, der sie hiezu vermittelt eines mo-

pétua”. A hospitalidade, como o relacionamento com o Outro, no seu significado moral, coloca-se dentro do que Kant denomina de “Achtung”, pelo respeito pela Lei Moral. Porém, a hospitalidade, como relacionamento com o Outro, no seu significado jurídico-político, inscreve-se dentro do que Kant considera como o caminho para a paz. Com efeito, o conceito de paz perpétua, para o pensador de Koenigsberg, não denota uma simples fantasia, nem um Estado utópico, mas antes uma orientação para se trabalhar no sentido de um melhoramento moral do mundo. Mas, a natureza escolheu a guerra para obter esse fim. Na perspectiva de Kant, a “natureza” (Natur) garante a “paz perpétua” através do mecanismo das inclinações humanas com uma segurança, que não é suficiente para prever o futuro, mas que chega, entretanto, no propósito prático e transforma num dever de trabalhar em ordem a esse fim. Há limites que são também os do próprio direito (nacional e internacional), que hoje temos e que serão provenientes das suas instituições. Limites que estipulam, infalivelmente, o cosmopolitismo kantiano, mostrando como as “Ilustrações” (Aufklärungen) não respondem mais às urgências e aos terríveis desastros dos nossos dias. Como pensar, então, sobre a importância da ligação entre o legado filosófico e a estrutura do sistema jurídico-político dominante, a fim de sonhar com o seu melhoramento? Será através da distinção entre a hospitalidade incondicional e a condicional, que o pensador-filósofo tentará responder, com esta feliz distinção, tal como refere num dos dois protocolos, com que termina o texto sobre *De l’hospitalité*, lançando alguma luz sobre o sentido da singularidade de uma tal reflexão. Derrida, por um lado, considera a importância da distinção entre hospitalidade incondicional e condicional, por outro, os direitos e os deveres, que condicionam a hospitalidade, definidos pela hospitalidade condicional. Longe de destruir a exigência da hospitalidade, esta distinção obriga-nos a determinar aquilo que se poderia chamar, em linguagem kantiana, os “esquemas intermédios”³⁷. Será nesta singular distinção, como refere Fernanda Bernardo, que se estruturam os referidos “esquemas intermediários”, que tentaremos agora aproximar, já que de todo indecifrável, em termos de saber, de ciência ou de consciência, numa tal singularidade se alberga o segredo sem segredo da Luz das Luzes, por virem propostos, pelo pensamento derridiano, como uma distinção que, pela discrepância entre experiência e experimentação, se referem entre a experiência da hospitalidade incondicional e a de um direito e de uma democracia “por-vir”³⁸.

Desde a introdução à obra *Zum ewigen Frieden*, seremos recebidos com advertência. Antes da admoestação, está o título, e ele ainda faz mais do que anunciar um lugar, a “paz eterna”. Kant propõe um conjunto de regras e de contratos, uma

ralischen Gesetzes, verbaende, - sondern sie hat, zu diesem ihrem Zweck zu gelangen, den Krieg gewaehlt” (*Ibidem*, Akademie, 1923/1968, 364). Cf. Or, comme la nature a fait en sorte que les hommes puissent vivre partout sur la terre, elle a voulu aussi despotiquement que les hommes dussent vivre en tout lieu, quoique contre leur inclination et même sans que cette obligation supposât en même temps une notion de devoir qui les y engagerait par une loi morale, - mais pour parvenir à ses fins, elle a choisi la guerre” (Immanuel Kant, *Projet de Paix Perpétuelle*, 71).

37 Cf. Tradução de Fernanda Bernardo, 92; Cf. “Considerons d’abord la distinction entre l’hospitalité inconditionnelle et, d’autre part, les droits et devoirs qui conditionnent l’hospitalité. Loin de paralyser le désir ou de détruire l’exigence d’hospitalité, cette distinction nous commande de déterminer ce qu’on pourrait appeler en langage kantien (...) des schèmes intermédiaires” (Jacques Derrida, *De L’hospitalité*, 129; 131).

38 Cf. Fernanda Bernardo, “Para além do Cosmopolitismo Kantiano:...”, 981.

condicionalidade inter-estatal, que limita a hospitalidade, que ela mesmo garante, sob um fundo de “direito natural”, reinterpretado à luz de uma visão cristã. Se a transcendência do Outro traduz a amizade hospitaleira, então a interpretação desta tradução distingue, de maneira perturbadora, o conceito levinasiano do conceito kantiano de paz.

Para Kant, o estado originário das relações entre os homens, como estado natural, é uma relação de guerra. É, por isso, que a paz deve ser uma “instituição”, deve ser construída como conjunto de artificios, de projectos culturais, propriamente políticos, que reduzam essa hostilidade originária (a guerra). Trata-se, pois, de dar graças a uma paz primeira, de reconhecer esta paz, algumas vezes, através da guerra e tender para uma paz escatológica, segundo o pensamento de Levinas. É um gesto análogo ao de Kant, uma vez que Kant quer, também, através da instituição, - que as instituições de paz universal ou os tratados de paz universal se reencontrem numa “hospitalidade universal”. Kant diz que o direito natural, embora perante um estado de guerra, implica que, para uma hospitalidade universal, os homens não podem dispersar-se até ao infinito sobre a superfície da Terra. A hospitalidade é um “encontro de paz”. A relação da hospitalidade, com o cosmopolitismo, é uma forma polivalente da Ética da Hospitalidade, isto é, da mundialização do cosmopolitismo e “au-delà du cosmopolitisme” (para além do cosmopolitismo), que se esclarece pelo pensamento de Derrida.

A hospitalidade, que fosse simplesmente regulada pelo Estado, pela relação entre cidadãos, deixaria de ser suficiente. Seria, pois, necessário ajustar a nossa “ética da hospitalidade” e a nossa política de hospitalidade para além do Estado. Devemos, numa leitura de Kant, assinalar em que é que o seu cosmopolitismo universal é uma relação notável, para a qual é necessário tender, mas que é necessário também saber transgredir. Entretanto, Derrida revelou o mais elevado « respeito » (Achtung) pelo ideal cosmopolita de Kant. Entretanto, Kant definiu as condições da hospitalidade universal, que se referem, nada menos, a uma multiplicidade de Estados, que jamais formarão um Estado Universal. Com efeito, estes Estados e os seus sujeitos-cidadãos deverão de obedecer as leis da hospitalidade. Eles devem fazer respeitar estas regras e, logo, colocar os limites ao acolhimento do cidadão-estrangeiro. Este conceito de hospitalidade cosmopolita, totalmente respeitável, sempre perfectível, parece ligado a uma guerra da cidadania do Estado-nação, como aquele que se encontra em vias de deslocação, de transgressão e de transformação³⁹. Segundo Kant, a hospitalidade é um momento *a priori* de paz. É uma paz prepétua...

39 Cf. “Je reviens un instant à la question de l’hospitalité. L’idéal cosmopolitique de Kant, pour lequel j’ai le plus grand respect, supposait encore que le citoyen fût citoyen du monde “en tant que citoyen”, c’est-à-dire en tant que sujet d’un État-nation. Lorsque Kant définit les conditions de l’hospitalité universelle, il se réfère néanmoins à une multiplicité d’États qui ne feront jamais un État universel. Ces États, et leurs sujets citoyens, doivent définir les lois de l’hospitalité. Ils doivent faire respecter ces règles et donc poser des limites à l’accueil du citoyen étranger (...). Ce concept d’hospitalité cosmopolitique, tout respectable qu’il est, et toujours perfectible me paraît encore lié à une figure de la citoyenneté de l’État-nation, celle qui se trouve en voie de dislocation, de transgression, de transformation”. (Jacques Derrida; Elisabeth Roudinesco, *De quoi demain ... Dialogue*, Paris: Librairie A. Fayard / Éditions Galilée, 2001, 160 - 161).

CONCLUSÃO

Segundo a “*Au laerung*”, surgiu a formulação mais rigorosa sobre o cosmopolitismo, a partir da Filosofia Transcendental, a par do seu originário registo onto-teológico-político, no dizer de Fernanda Bernardo, numa dupla genealogia: a bíblica e a helénica. Acrescentaria na herança romana: o direito. Assim, para Levinas, a Europa seria a Bíblia (religiões monoteísticas) e os gregos (filosofia e democracia). Derrida resume a mundialização à europeização. Para Derrida somos herdeiros de mais do que uma língua e de muitas culturas, como salienta no obra *Cosmopolites de tous les pays, encore un effort!*. Oriundo da Teologia do Apóstolo Itinerante (Saulo de Tarso), onde qualquer homem é um co-cidadão do mundo, tal como se narra em Ef.2,19-20⁴⁰. O termo ático, da Política de Aristóteles, *sympoliteo* quer dizer “administrar conjuntamente os negócios do Estado”, será ser co-cidadão. Na hospitalidade, somos todos co-cidadãos uns dos outros (anfitrião e estrangeiro). S.Paulo abre as portas ao cosmopolitismo moderno, politizando e saindo da tradição abrahâmica.

Todavia, passando pelo estoicismo imperial, representado em Marco Túlio Cícero e Marco Aurélio, o clássico ideal cosmopolita alcançará a formulação filosófica mais adequada no Iluminismo kantiano pelo tratado do “direito cosmopolita” (*Weltbuergerrecht*), restrito às condições jurídicas da hospitalidade universal, em ordem a uma “paz perpétua” (*Zum ewigen Frieden*). Segundo o filósofo de Koenigsberg, como refere Fernanda Bernardo, há um apelo à necessidade da existência de um direito cosmopolita para uma aproximação à paz perpétua que, pelo lado jurídico, se restringiu às condições da hospitalidade universal e que o filósofo da “*Albertus Universitaet*” determinara. Assim, a Bíblia ofereceu-nos uma hospitalidade de alteridade, pelo “desejo do Outro”, em Jerusalém. Atenas dá-nos a hospitalidade como meta-filosofia (onto-teologia) e, finalmente, Roma redige o legado legislativo da hospitalidade.

As três cidades oferecem, ao Mundo, três graus de hospitalidade: teórica, prática e poética, de acordo com a nossa reflexão. Segundo o filósofo das três críticas, a hospitalidade postula o sentido imanente do sentimento do respeito pelo direito natural, fundamento da mesma hospitalidade, que se apresenta, segundo o pensador de Koenigsberg, como não sendo fruto de quaisquer afecções externas, do domínio sensível, mas, de preferência, surge como sentimento interior, que se produz por meio da Razão. Desta sorte, a hospitalidade depende do valor e do sentido da Razão Prática (*praktische Vernunft*). O acolhimento vem do exercício da lei moral. A hospitalidade, segundo o filósofo de Koenigsberg, “alberga-se” na autonomia da Vontade (*Wille*). Contudo, a nossa posição refere a hospitalidade, pelo pensamento da Filosofia Pura, como uma heteronomia do Outro-estranho e do anfitrião. Na perspectiva de Kant, a hospitalidade é um deontologismo do acolhimento. O estrangeiro kantiano não é um absolutamente Outro, mas um cidadão do mundo independentemente de qual seja a sua origem, a sua origem territorial.

40 Cf. *Ergo iam non estis extranei et advenae, sed estis concives (sympolitai) sanctorum et domestici Dei superaedificati super apostolorum fundamentum* (AA. VV., *Biblia Sacra Iuxta Vulgatam Versionem*, Stuttgart:Deutsche Bibelgesellschaft, 1994, 1810).

Ela deverá ser tratada como pessoa, como *em si mesmo*. Na verdade, o agir, que implica o significado da hospitalidade, deve ser um agir motivado racionalmente. O lugar da hospitalidade universal é a superfície da Terra. Todos os seres racionais têm direito a Ela. A posse comum na superfície da Terra será, pois, um direito. Na hospitalidade kantiana está presente o dever; mas, enquanto entendido como expressão de culturas, foi expresso por Derrida.

Como reeete Fernanda Bernardo, especialista reconhecida no pensamento do pensador- filósofo, a paixão democrática de Derrida (a democracia por-vir) viveu-se desde a primeira letra, em torno da qual, cultivando-a e cultivando-se, girará a desconstrução em torno de *Cosmopolites de tous les pays: encore un effort!*, sendo a cena da sua quase exibição: a intempestividade da Ética da Hospitalidade, como hospitalidade, sinónimo de vigília, vida, cultura e "por-vir". Será uma Ética que é reinvenção da Ética, uma outra Ética (muito distante da Ética Deontológica de Kant e mais próxima da Ética, como filósofo a primeira, de Levinas). Esta obra surge como o veredicto e a inspiração para, ao herdar a longa tradição do cosmopolitismo judaico-cristão, representado em Saulo de Tarso, até ao da Ilustração em Kant, repensar o político e o direito (nacional e internacional).

É aqui, nesta obra, que o intelectual perseguido, que foi Derrida, leva à desconstrução das questões políticas da soberania (cidadina-estatal-internacional), no acolhimento da sua tão profunda vulnerabilidade, se anuncia a promessa de um cosmopolitismo e de uma democracia "por-vir". O anúncio desta tão pujante hospitalidade vem declarado na última página de *Cosmopolites de tous les pays: encore un effort !*: "Experiência e Experimentação, pois. Então, a nossa experiência das cidades-refúgio não seria apenas o que deve ser sem demora, a saber, uma resposta de urgência, uma resposta justa, em todo o caso mais justa do que o direito existente, uma resposta imediata ao crime, à violência, à perseguição. Esta experiência das cidades-refúgio, eu imagino-a também como o que dá lugar, um lugar de pensamento, e é ainda o asilo ou a hospitalidade, à experimentação de um direito e de uma democracia "por-vir". No limiar destas cidades, destas novas cidades que não seriam outra coisa que cidades novas, uma certa ideia do cosmopolitismo, uma outra, não chegou talvez ainda. – Sim, chegou ... Então, não se a reconheceu talvez ainda"⁴¹. Em tempos em que o acolhimento do Outro, como comenta Victor Dias Maia Soares⁴², se dá, de forma cada vez mais restrito, em que se torna cada vez mais condicionada, às suas leis, a questão das « cidades-refúgio » (les villes-refuges) ganha maior importância no cenário ético-político internacional. Com efeito,

41 Jacques Derrida, *Cosmopolites de todos os países, mais um esforço!*. Tradução de Fernanda Bernardo, 58; "Expérience et expérimentation, donc. Notre expérience des villes-refuges alors ne serait pas seulement ce qu'elle doit être sans attendre, à savoir une réponse d'urgence, une réponse juste, en tout cas plus juste que le droit existant, une réponse immédiate au crime, à la violence, à la persécution. Cette expérience des villes-refuges, je l'imagine aussi comme ce qui donne lieu, un lieu de pensée, et c'est encore l'asile ou l'hospitalité, à l'expérimentation d'un droit et d'une démocratie à venir. Sur le seuil de ces villes, de ces nouvelles villes qui seraient autre chose que des "villes nouvelles", une certaine idée du cosmopolitisme, une autre, n'est peut-être pas encore arrivée. - Si - elle est arrivée... alors, on ne l'a peut-être pas encore reconnue" (Jacques Derrida, *Cosmopolites de tous les pays, encore un effort!*, 57 - 58).

42 Cf. Victor Dias Maia Soares, "Hospitalidade e Democracia por-vir a partir de Jacques Derrida", 175.

Derrida, no anterior texto citado, defende a proliferação das cidades-refúgio pelo mundo e alerta para a importância da autonomia dessas cidades.

Segundo Derrida, elas devem ser independentes, entre elas, e independentes dos Estados, quanto possível, mas « cidades-refúgio » aliadas, entre elas, segundo as formas de solidariedade a inventar. Esta intenção é uma tarefa nossa. A reação teórica ou crítica será indissociável das iniciativas práticas, que começamos e que já temos êxito ao fazer funcionar na urgência, quer se trate do estrangeiro, em geral, do imigrante, do exilado, do refugiado, do deportado, do apátrida, da pessoa deslocada. Convidamos, pois, essas novas « cidades-refúgio » a mudar de direção a política dos Estados, segundo diz Derrida. Assim, este cosmopolitismo é uma hospitalidade, hospitalidade vivida nas cidades-refúgio. A hospitalidade será o talvez do acolhimento do anfitrião e do Outro-estranho. Está « por-vir! » ! ... As « cidades-refúgio » são referidas, pela primeira vez, por Levinas, em *Au de là des Verset*, por influência veterotestamentária, em Num. 32,1-36, observadas num contexto em que o Estado-nação é incapaz de fornecer uma lei, para aqueles que perderam a proteção de um governo nacional, remetendo o problema para as mãos da política, segundo referência de Victor Dias Maia Soares. Todavia, segundo nossa opinião, a « cidade-refúgio » é uma hospitalidade de convite, sendo, assim, uma hospitalidade condicional. A « cidade-refúgio » é hospitalidade. Na perspectiva de Derrida, a « cidade-refúgio » diz respeito a qualquer um que cultive a « ética da hospitalidade ».

Para analisar, aceitaremos o que diz Derrida sobre o pensamento kantiano no âmbito do cosmopolitismo: A Ideia (no sentido kantiano) que nós aqui reunimos de novo na consciência que a definição de uma tarefa filosófica e de um direito à filosofia deve ser colocado na sua dimensão cosmopolita, entretanto internacional ou inter-estatal (e será desde já uma questão grave de saber se o cosmopolitismo estabelece um traço de união entre os referidos, os poleis (cidades) do mundo como nações, como povos ou como Estados). Esta Ideia supõe, como o próprio Kant diz, uma aproximação filosófica da história universal inseparável de uma espécie de plano da natureza, visando "uma união política total e perfeita da espécie humana" (*die vollkommene buergerliche Vereinigung in der Menschengattung*). Porém, se Kant define, pelo menos, a esperança (Hoehnung), o espírito que depois mantém revoluções e transformações, então finalmente este cosmopolitismo torna-se num facto, que Kant fundamenta nesta esperança sobre o desígnio supremo da Natureza (*was die Natur zur hoechsten Absicht hat*)⁴³.

43 Cf. "L'idée (au sens kantien) qui nous rassemble ici dans la conscience que la définition d'une tâche philosophique et d'un droit à la philosophie doit être posée dans sa dimension cosmopolitique, donc inter-nationale ou inter-étatique (et c'est déjà une question grave de savoir si le cosmopolitique trace un trait d'union entre les cités, les poleis du monde comme nations, comme peuple ou comme États), cette Idée suppose, Kant le dit lui-même, une approche philosophique de l'histoire universelle inséparable d'une sorte de plan de la nature visant à une unification politique totale, parfaite, de l'espèce humaine (*die vollkommene buergerliche Vereinigung in der Menschengattung*)" (Jacques Derrida, *Le droit à la philosophie du point de vue cosmopolitique*, Paris: Éditions Unesco / Verdier, 1997, 19 - 20).

BIBLIOGRAFIA

1. A. A. V. V., *Septuaginta, Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes editit Alphredus Rahlfs*, Duo volumina in uno, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1979.
2. —————, „*Die Bibel: Einheitsuebersetzung der Heiligen Schrift Altes und Neues Testament*”. Herausgegeben im Auftrag der Bischoefe Deutschlands, Oesterreichs, der Schweiz, Aschaffenburg: Paul Pattloch Verlag, 1983.
3. —————, *Biblia Sacra. Vulgata Editio Critica*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2000.
4. —————, *Bíblia Sagrada: versão dos textos originais*. Lisboa / Fátima: Difusora Bíblica, 2006.
5. ALAND, B.; ALAND, Kurt (editores), *Novum Testamentum Graece et Latine*. Textum graecum post Eberhard et Erwin Nestle communiter ediderunt, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1984.
6. —————, *The Greek New Testament*, fourth revised edition, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1994.
7. BERNARDO, F., „A Ética da Hospitalidade ou o Por-vir do Cosmopolitismo Por-vir – (I)”, in: *Revista Filosófica de Coimbra*, 10 / 20 (2001), 333 - 426.
8. —————, „A Ética da Hospitalidade segundo Jacques Derrida ou o porvir do Cosmopolitismo Por-vir. A Propósito das Cidades - Refúgio, Re-inventar a Cidadania – (II)”, in: *Revista Filosófica de Coimbra*, 11/22 (2002), 421 - 446.
9. —————, „Para além do Cosmopolitismo Kantiano: Hospitalidade e Altermundialização ou a Promossa da “Nova Inter-nacional democrática” de Jacques Derrida”, in: *Revista Portuguesa de Filosofia*, vol. 61, fasc. 3-4 (2005), 951 - 1005.
10. —————, «Levinas e Derrida: Um contacto no coração de um quiasma- I », in: *Revista Filosófica de Coimbra*, 33 (2008), 38-78.
11. —————, „A crença de Derrida na justiça: Para além do direito, a justiça”, in: *ÁGORA – Papeles de Filosofia*, 28/2 (2009), 45- 95.
12. DERRIDA, J., *Cosmopolites de tous les pays, encore un effort!*, 57 – 58.
13. —————, *Le droit à la philosophie du point de vue cosmopolitique*, Paris: Éditions Unesco / Verdier, 1997, 19 - 20.
14. —————, *De l’hospitalité, Anne Dufourmantelle invite Derrida à répondre*, Paris: Calmann-Lévy, 1977.
15. —————, *D’un ton apocalyptique, adopté naguère en philosophie*, Paris: Éditions Galilée, 1983.
16. —————, *Psyché, Invention de l’autre. II.*, Paris: Éditions Galilée, 1987.
17. —————, *Du Droit à la Philosophie*, Paris: Éditions Galilée, 1990.
18. —————, *L’Autre Cap. suivi de la Démocratie Ajournée*, Paris: Les Éditions de Minuit, 1991.
19. —————, *Points de suspension. Entretien*, Paris: Éditions Galilée, 1992.
20. —————, *Passions, Entretien avec Henri Ronse et al.*, Paris: Éditions Galilée, 1993.
21. —————, *Spectres de Marx. L’État de la dette, le travail du deuil et la nouvelle internationale*, Paris: Éditions Galilée, 1993.
22. —————, *Donner la mort*, Paris: Éditions Galilée, 1999.
23. —————, *Politiques de l’amitié. suivi de L’oreille de Heidegger*, Paris: Éditions Galilée, 1994.
24. —————, *Force de loi. Le Fondement mystique de l’autorité*, Paris: Éditions Galilée, 1994.
25. —————, *Moscou aller-retour*, Paris: Éditions de l’Aube, 1995.

26. -----, *Le tombeau du dieu artisan*, Paris: Les Éditions de Minuit, 1995.
27. -----, *Résistances de la psychanalyse*, Paris: Éditions Galilée, 1996.
28. -----, *Le monolinguisme de l'autre*, Paris: Éditions Galilée, 1996.
29. -----, *Echographies de la télévision. Entretien filmés*, Paris: Éditions Galilée, 1996.
30. -----, *Apories*, Paris: Éditions Galilée, 1996.
31. -----, *Cosmopolites de tous les pays, encore un effort !*, Paris: Éditions Galilée, 1997
32. -----, *Le droit à la philosophie du point de vue cosmopolitique*, Paris: Éditions Unesco, 1997.
33. -----, "De l'Hospitalité - Fragments", in: *Écarts d'Identité*, 8/854 (1998), 5 - 8.
34. -----, *Manifeste pour l'hospitalité*, Paris: Éditions Paroles d'Aube, 1999.
35. -----, *Le toucher*, Jean-Luc Nancy, Paris: Éditions Galilée, 2000.
36. -----, *De quoi demain ... Dialogue*, Paris: Librairie Arthème Fayard; Éditions Galilée, 2001 (colab. E. Roudinesco).
37. -----, *Papier Machine*, Paris: Éditions Galilée, 2001.
38. -----, *Fichus, Discours de Francfort*, Paris: Éditions Galilée, 2002.
39. -----, *Le souverain Bien*, texto bilingue. Tradução de Fernanda Bernardo, Viseu: Palimage Editores, 2004.
40. -----, *Mémoire d'aveugle. L'autoportrait et autres ruines*, Paris: Ministère de la Culture, s/d.
41. KANT, I., *Kritik der praktischen Vernunft*, Herausgegeben von Karl Vorlaender, Leipzig: Verlag von Felix Meiner, 1915.
42. -----, *Zum ewigen Frieden*, in: *Kants Werke*, Koeniglich Preussischen Akademie der Wissenschaft, Abhandlungen nach 1781, Band VIII, Berlin: Walter de Gruyter, 1923.
43. -----, *Critique de la Raison Pratique*. Tradução francesa de François Picaudet e Ferdinand Alquié, Paris: Presses Universitaires de France, 1960.
44. -----, *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, in: *Kants Werke*, Akademie - Textausgabe, Band IV, Berlin: Walter de Gruyter, 1968.
45. -----, *Zum ewigen Frieden, Ein philosophischer Entwurf*, Akademie - Textausgabe, Band VIII, Berlin: Walter de Gruyter, 1968.
46. -----, *Opera ad Philosophiam Criticam*. Latine vertit Fredericus Gottlob Born, Volvmen Tertium, Critica Rationis Practicae, Lipsiae: Imprensis Engelhard Beniamin Schwickertii, 1969.
47. -----, *Zum ewigen Frieden, Ein philosophischer Entwurf*, Erlangen: Harald Fischer Verlag, 1984.
48. -----, *Fundamentação da Metafísica dos Costumes*. Tradução de Paulo Quintela, Porto: Porto Editora, 1995.
49. -----, *Projet de la paix perpétuelle*, Éditions bilingue. Tradução de J. Gibelin, Paris: Librairie Philosophique J. Vrin, 1999/2002.
50. -----, *A Páz Perpétua e Outros Opúsculos*. Tradução de Artur Mourão, Lisboa: Edições 70, 2002.

Marta Gluchmanova

Technical University in Kosice
Faculty of Manufacturing Technologies with the seat in Presov
Department of Natural Sciences and Humanities, Slovakia

Improving the health of workers exposed to sedentary jobs

Abstract

The aim of the paper is to give information about the prepared project at the Faculty of manufacturing technologies.

Key words: university, teacher, sedentary job, responsibility, health.

The Ancient Greeks already formulated the ideal of harmony of balance and physical and mental aspects of man known as Kalokagatia for whom physical culture was an integral part of the culture of the society. This ideal was applied only to free citizens. It was essential that the development of mental abilities should be harmoniously combined with all-round physical development and vice versa. Currently we follow the growing trend of exposure to large risks in sedentary jobs and minimal movement. If both young people, and also seniors sitting at a computer all day and have no motion, it can lead to total destruction of their bodies slowly. People are at higher risk for musculoskeletal disorders, obesity, diabetes, cancer and heart disease. It happens that often times we do not even notice that we have long been in a stationary position and sit completely twisted, and finally feel some pain in the neck, behind the neck or in the lumbar spine. All are linked to unhealthy phenomena of individuals, and even the whole society.

The European Union has recently experienced rapid population aging, which is mainly due to increasing life expectancy combined with low birth rates. This is considered as one of the major European challenges in the coming years. It will affect our competitiveness in world regions and thereby economic growth and employment, load that prolong the pensions. They mostly analyze the negative impact of aging on public finances of developed countries, thus constantly increasing costs of health care, retirement pensions, long-term care. Less attention is paid to the impact of aging on the national economy in terms of changes in the volume and structure of supply and demand for products, services, labor and capital. It is closely related to the concept of silver economy, which is based on the silvery hair

color aging population and could be loosely defined as the potential that innovative products and services designed to increase the quality of life in the growing age. More and more people are aware of this growing area that has presented itself in the market thanks to an aging fellow citizens.

New opportunities to rise in prominence for innovative companies that help improve the quality of life of an elderly and the aging population. Therefore, the aging of the population should not be seen only as a threat, but rather as an opportunity that should not be wasted. If we talk about active aging, it should be stressed that the World Health Organization (WHO, 2002) defines quality of life in active aging as a process of creating opportunities and conditions for actively preserving the health, participation in the life and affairs of society - maintaining social relationships and achieving the highest possible level of independence and self-sufficiency of the individual.

In Slovakia, the cost of health care deal with the authors of the international scientific research project AHEAD. Within the project research teams from 18 centers implementing the 16 countries within nearly 4-year research investigated the aging, health status and determinants of health expenditure in the expanded European Union. The most important result of years of research work are summarized in a research study of *Aging, health status and determinants of health expenditure in Slovakia* (Páleník, V. et al., 2012). People over 50 are faced with a variety of biological changes that come with age gradually. There are changes in mobility, flexibility and elasticity. All these changes will need to adapt to future goods and services will be necessary to adapt marketing and customer communication. Aging may further contribute to psychological changes in various areas, such as cognition and function, attitude, mood and emotional changes. Changes in cognitive abilities may lead to a change in memory skills and ability to process information. (Páleník, 2012, p. 62).

Although there is a general consensus that technology can make an aging population advantage, at present we have little information on how to achieve this. To this day, however, in many countries the impression that the services market for silver is mainly a matter of government programs, which discourages many companies entering this market potential. However, the prospect of a new market segment is visible to many universities that seek to contribute to this field, not only in theory but also in practice. Such an example is the Massachusetts Institute of Technology who created back in 1999 MIT AgeLab, where they try new ideas and creative ideas to translate into practical solutions that help improve people's health and allow them to lead an active life as long as possible. AgeLab formed a partnership with the private sector to easily transform theoretical ideas into practical solutions for the elderly.

In Slovakia, we can mention the similar initiatives, the European project Mona (ambient intelligence in the service of the mainstream), where the Faculty of Mechanical Engineering, Technical University of Košice is involved. This project showed how information-communication technology services mainstream in Eu-

rope may offer accessible and useful services, as well as modern technical aids of elderly population in an effort to improve their quality of life. In the area of innovation that have an impact on our health and proactive behavior should be given more attention. The Innovation Union is one of the flagship initiatives of the Europe 2020 strategy, which is intended to stimulate and accelerate innovation in Europe and help remove barriers that prevent the penetration of good ideas to market.

Health and wellness is not just a matter for young people but also the elderly. In young growing emphasis on healthy and active lifestyle for older and it's an effort to preserve the image of „Forever Young“, trying to lead an independent and mobile life. Council of the European Union as well as meetings of the European authorities have in mind that it is the group of people aged over 50 is the fastest growing in the EU and directly or indirectly use the term silver economy and realize its potential. According to the resolution of the Council of the European Union it needs to be adapted to the needs of older creation of specific goods and services that will result in increased employment, along with economic growth. It realizes at the same time increasing diversification in this consumer group, so it wants to encourage research in this area in order to provide Europe with an example of a working silver economy. As a priority objective set itself to achieve growth during this decade, characterized as a smart, sustainable and inclusive. This includes the promotion of the knowledge economy and innovation (smart growth), ensure sustainable growth and high employment (Páleník, 2012, p. 164). Within the health needs of people we can sum up in the following aspects: the absence of disease, ability to live without limits and adequate social support system. It is also believed that a well-informed patient will be more responsible approach to their lives and be more active in the field of health. At present, the Slovak government wants to implement a number of measures for teachers. One of them should be the improvement of the healthcare services they would like to implement in the coming years. This is due to a sedentary lifestyle teachers who unfortunately is a negative sign of their health. At present one in five Slovak suffer from chronic back pain. Prolonged sitting has numerous negative effects on the muscles, joints and circulation. The spine is suffering the most because it is built for movement and not for long stillness. Bad posture when sitting is the most common cause of back pain.

Among the experts were naturalized term that refers to the current (also the teaching profession) as „indoor“ generations, because they spend most of the time between the four walls. Employers sometimes offer their benefits that improved the quality of life and therefore they want to increase the motivation, loyalty, quality and quantity performance of its employees. Benefits as above-standard medical care is rarely provided. This fact was the reason why we decided to prepare a project at the Faculty of production technologies related to the health of employees with sedentary named *Study of the impact of the integration of physical activities and mechanotransductional techniques to improve the health of workers exposed to the sedentary behaviour (in national and public-benefit organizations)*. The authors of the research team conclude that one of the three highest risk factors for our

population is poor / no physical activity which, in interaction with other risk factors not only affects the health of individuals and population but also the economy of the whole country. Alarming data for Slovakia is a growing trend of completely physically inactive population of young people. The study aims to implement social-behavioural research through integration of motion, recovery and rehabilitation activities into work environment of people exposed to long-term sedentary. Creation of scientific research team and its incorporation to the solution of the priority areas of European socio-political framework Health 2020. The establishment of workplace which supports health, development and integrity by eliminating one of the main risk factor in reducing the occurrence of non-communicable lifestyle diseases, physical inactivity factor or lack of physical activity. The main objective of the project is to create a workplace supporting health, development and integrity of physical activities, thereby eliminating one of the main risk factors in reducing the occurrence of non-communicable lifestyle diseases, physical inactivity factor or lack of physical activity. Another partial objective of the research team is to develop a methodology for personalized plans for physical activity and mechanotransductional biomechanical algorithms (for faster recovery and prevention of injuries) and integration of these methodologies to the therapy of probands to improve movement patterns, improve posture-of posture, coordination, strength, as well as the other parameters and visualization of changes in postural, muscular development in static condition, spatial scanners will be used. Thanks to the 3D surface digitization of physical parameters of the individual we will be able to track changes in physiognomic parameters, external body peace without subjective mistakes which is another of the partial objectives of the project.

REFERENCES:

1. Viliam Páleník a kolektív: *Strieborná ekonomika v slovenskom, európskom a svetovom kontexte*. Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied Bratislava 2012, LI-NOX s. r. o., Rimavská Sobota, ISBN 978-807144-205-9.

Marta Gluchmanova

Technical University in Kosice
Faculty of Manufacturing Technologies with the seat in Presov
Department of Natural Sciences and Humanities, Slovakia

Social sciences and education research

Abstract

The author in her paper gives information about the most important and interesting presentations concerning the social sciences and educational research in Rome.

Key words: social sciences, education research, foreign language.

The most interesting 3rd International Conference on Social Sciences and Education Research (ICSSER) was held in Rome, Italy between April, 27-29, 2017 by ICSEI-International Center of Social Sciences & Education Research, supported by *IJSSER-International Journal of Social Science & Education Research*.

The International Center of Social Science and Education Research (ICSEI) is an independent non-profit center founded in 2015 to promote research, disseminate knowledge and develop research collaborations between researchers, scholars, professionals and practitioners interested in social and education sciences. They provide an opportunity to learn about the current issues, trends, latest statistical methodologies, best practices, research design, analysis and conclusion in social sciences and education research by holding international conference and publishing international refereed journals. ICSEI's mission is not only to hold conference, publish journals, but also to organize the research methods education, statistical programmes in scientific research, project management, vocational and specific education.

3rd International Conference on Social Science and Education Research (ICSSER) provided a scientific assembly for all participants all over the world to explore and discuss the different topics. The conference also provided an opportunity to learn about the current issues, trends, latest research methodologies, best practices, research design, analysis, findings and conclusion in social sciences and education research.

ICSSER 2017 aimed to bring together academics, researchers, scientists and graduate students in social science and education fields to exchange and share their experiences, studies, new ideas, research findings and results about all aspects of topics related to the conference. They provided opportunities to participants to discuss the theoretical methods and practical solutions adopted about innovations and developments in the scientific environment. Oral, virtual and poster presentations included the following areas of interests: Accounting and Finance, Anthropology, Archeology, Banking Behavioral Sciences, Communication Studies, Demography, Econometrics, Economy, Education Management, Educational Technology, Entrepreneurship, Finance, Folklore, Geography, Health Care, Management, History, Human Resource, Management, International Relations, Journalism and Media Studies, Labour Economics and Industrial Relations, Law, Linguistics Literature, Management and Organization Management, Information Systems, Marketing Organizational Behaviour, Philosophy, Political Sciences, Psychology, Public Administration, Recreation Religious Sciences, Rural Development, Social Policy, Social Psychology, Social Services, Sociology, Sports, Vocational Training, Other Topics in Social Sciences and Educational Sciences.

When we focus on oral presentations, the most papers were solving the problems concerning students, teachers, learning methods in higher education and universities, for example: Hatice Memişoğlu Gökhan Güçin in Current issues teaching according to the opinions of social studies teachers; Arzu Doğanay Bilgi Davut Aslan in Special education teachers' knowledge level on early literacy skills, environment arrangements and classroom practices; Serdar Altunsaban in Evaluation of higher education input indicators of students who prefer 2016 year culinary program; Nurettin Güz Ceren and Yegen Hayrullah Yanık in A new approach to the education system of communication faculties; Faruk Levent Ersoy M. Uçar in A quality accreditation experience in higher education: the case of a foundation university in Turkey; Tülay Yazıcı Meltem Özel in Educational and interactive dimension of motherhood on social media: a research on Instagram; Elena Lvina in Student cases in team based experiential learning: an innovative approach to team projects in a graduate school; Danijela Rus in Students' opinions on the duration of practical pedagogical training; Ioannis Fykaris Vasileios Zagkotas in the "risk in teaching process" or the "didactic risk": views of the Greek teachers;

Yücel Atıl Aşirli in Reading habit of primary school teaching pre-service teachers; Mehmet Metin Arslan in Comparison of teaching profession in Turkey and Italy; Safana Aseri in Children and teachers' experiences: a case study from Saudi Arabia; Çiğdem Baki, Pala Gülten, Yıldırım Hamza Akengin in Examination of the effects of current world issues course constructed in accordance with the active learning approach on teacher candidates' awareness and perspectives related to the world problems; Ogün Çakır M. Cihangir Doğan in Elementary school teachers' views about postmodern education; Aydoğdu Şadiyam Gozhalimova in Attitudes of undergraduate students towards Erasmus exchange programme: sample of Kastamonu university; Birol Yiğit in the reflection of body language, that teachers use in classroom to classroom management; Emine Özlem Yiğit and

smail Hakkı Çatlak in Games used in social studies education; as well as Cavalcante de Queiroz in Distance education in Brazil.

A special section was devoted to the problems concerning learning disabilities, especially in presentations: Özlem Altında , Kuma Cevriye Ergül *Examination of addition and subtraction performances of students with and without learning disabilities*; Serdar Sönmez İknur, Çifci Tekinarslan *Social problems and solutions for individuals with intellectual disability* and Özlem Altında Kuma , Cevriye Ergül *View of teachers about computation errors of students with and without learning disabilities*. Foreign language is also very important for students as well as for teachers, as the following presenters stressed in their papers: Yusuf Avcı Serhat Küçük in Turkish language teaching problems; Selma Durak Ü üten Özgül Balcı in Communicative strategies in foreign language classrooms and Saadet Büyük Güler in Personality and environmental factors related to foreign language learning.

The section focused on information technologies and their uses in the teaching and learning processes was the theme for the next papers: Ercan Top Teacher candidates' reactions on developing video and online animation: user experience; Sema Becerikli An analysis on the web sites of environmental rights-focused in Turkey; Giannopoulou Konstantina Fykaris Ioannis Teaching approaches in small rural schools through the use of new technology; Serkan Volkan Sarı, Sema Yazıcı Fedai, Kabadayı Mustafa ahin Relationship between problem mobile phone use, mental health continuum and meaning in life in university students; Christodoulos Faniopoulos Ioannis Fykaris Presentation of the educational network of multigrade primary schools; pek Som Önal The examination of the views of pre-service teachers on usage of the information technologies for educational purposes; Ümmühan Avcı Yücel Knowledge building and scaffolding in online collaborative learning environments: reactions on education and teaching.

The ethics, moral development of students, to learn democratic attitudes as well as critical thinking was presented in the following papers: Pınar Özgökbel Bilis in The moral development process in media education: a qualitative examination of "survivor 2017" from the perspective of the theory of moral development; Tu rul Yürük in Students' opinions of the faculty of divinity on teachers' professional ethics (the case of cukurova university); Rogerio Carlos Traballi, Claudio Ditticio Amanda, Gaspar Monteiro Traballi, Alexandre Selma Durak and Ü üten Fatih Çolak in Approaches to critical reflection; Azmi Türkan in The relationship between teacher candidates' democratic attitudes and their epistemological beliefs; Z. Burcu ahin in Morality as the limitation of press freedom in the decisions of the European court of human rights; Vasil Gluchman Marta Gluchmanova in Ethics, morality and education: their roles in cultivation of consciousness and Yaprak Kalafato lu Tülay Turgut in Another benefit of mindfulness: ethical behaviour.

The most important were also virtual presentations: *Opinions of the teacher candidates in the field of art history who have received training in formation, on the use of different methods in teaching art history*; and *The importance of books in pre-school children's development and the necessity of libraries for preschool children*; as well as

poster presentations: *Evaluation of an intervention about parental involvement for the enhancement of pre- schoolers' literacy and The effect of proposed mental training program on skills performance in gymnastics of physical education majors.*

Magdalena Rudnicka

Siedlce University of Natural Sciences and Humanities
Department of Social Science and Security, Poland
E-mail: [magdalena.rudnicka@onet.eu](mailto:magdalenarudnicka@onet.eu)

Polish-Ukrainian relations in 1918-1930

Abstract

The article was devoted to the Warsaw settlement. The present article contains analysis of the etiology of the war Polish - Ukrainian - Russian. In it an issue of the Ukrainian emigration was also addressed in the Second Polish Republic

Key words: Ukraine, Poland, settlement, emigration, population, independence.

INTRODUCTION

Polish - Ukrainian relations in the interwar period were determined at the outset by the events of the years 1918 - 1920. The paradox of history was that Ukraine was the first country with which the Second Republic of Poland led an armed conflict on the borders, and a year later the only ally who supported it actively in the war against the Bolsheviks in 1920. As a result of the First World War and the war with the Bolsheviks, the Poles won independence and their borders in the East, absorbing a large Ukrainian minority into their country and the Ukrainian independence movement suffered total defeat. Political frustration and unfulfilled hopes for their own state pushed a large part of the Ukrainian radical activists against Poland. This article aims to bring the subject of Polish-Ukrainian relations in the context of the Warsaw Settlement, Polish - Ukrainian - Russian war and Ukrainian emigration into the Second Republic.

WARSAW SETTLEMENT AND POLISH - UKRAINIAN – RUSSIAN WAR

In 1918 Ukraine proclaimed the independence of the state as a result of the internal distribution of Tsarist Russia and the favorable international configuration. "Too fast and rapid disintegration of the empire freed tide megalomania and maximalist growth ambitions of territorial – state among Ukrainian autonomists and a small group of independence supporters. They planned to build a United Ukraine, which, next to the central area, would involve the Kuban, Donskoy

Country, Crimea, Carpathian Ruthenia, the eastern part of Galicia and northern Bukovina, southern Belarus, Podlasie, Chelm and Lemkivshchyna¹.

At the same time the restaurant of the Ukrainian People's Republic, Bolshevik Russia began its aggression against them. In December, the Bolsheviks attacked the left bank, in February took Kiev and after a few months of fighting the young Ukrainian state has shrunk to Podolia and Volyn. In addition, combining with ZUNR in January 1919 URL had to commit forces to help the Galician Ukrainians. As it came into direct contact with the Poland, with which it also led war in Volyn. Notwithstanding the power of the Polish army, Halicka Army surpassed in July 1919 Zbrucz and when combined with the active URL Army ousted Bolsheviks from Kiev. But it had to leave the capital since the fighting with the Volunteer Army A. Denikin started. At the end of September 1919 whiteguards, instead of fighting the Bolsheviks, directed their forces against the Ukrainians, displacing URL Army toward the Polish front after a long and grueling battle. In November of that year, the remnants of the Ukrainian troops were in the area of Lubar, and about 8 thousand soldiers were interned in Poland, in which was also a part of some URL government institutions. During the URL Army Command meeting in Lubar on 5 December 1919 it was established that the military will go into guerrilla warfare and the government into conspiracy, maintaining contact with the army by a specially delegated political speakers. Some members of the URL government remained in Kamieniec Podolski seized by the Polish army at the request of the Ukrainians, and Simon Petlura, the president of the Directorate at the night of 5 to 6 December along with several closest associates went to Warsaw for direct talks to the Chief of State, Jozef Pilsudski². Ukraine played a key role in Pilsudski's plans, who saw it as the best barrier separating Poland from Russia and a key element of the future federation of states led by the Poland between the Baltic and the Black Sea, which would be a counterbalance for Russia and Germany.

The minimum program assumed separation from Russia and binding the right bank of Ukraine with Poland, Pilsudski's supporters were ready for far-reaching concessions in the course of the border between the two countries. According to it, the delimitation would be in a form of so-called ethnic balance, leading to the division of eastern Galicia, leaving Zaglebie Lviv and Boryslav - Drohobych on the Polish side. When I. Paderewski became the Prime Minister there has been a change in policy towards Ukraine. Since that time the priority was to absorb the entire eastern part of Galicia³.

Due to the uprising of nationalist sentiment in Poland, during the war for Eastern Galicia, the agreement between the Polish government and the Petlura government was impossible. Polish public recognized both the Treaty of Brest-Litovsk and the foundation of ZUNR as hostile steps and UNR with the Germans were accused of another partition of Poland⁴. Polish Marshal's policy was viciously fought by the National Democratic Party. Dominated by it, Polish National Committee,

1 Potocki (1999) 34

2 Szajdak (2005) 48-70

3 Potocki (1999) 39-40

4 Pisuliński (2004) 392

sought the intervention of the Great Powers in the conflict in eastern Galicia and tried to block the support for the Ukrainian state.

The first try of an agreement had already been taken in May 1919, when the fighting in Galicia seemed to fade. Ukrainian authorities, after the failure of talks to the allies in the issue of fighting against the Bolsheviks, frantically searched for an ally. The possibility of closer alliance with ZUNR or agreement with the Polish over the heads of the Galician Ukrainians were the options. As a result of supporters of the second option, Boris Kurdynowski came to Poland as a Petlura delegate. May 24 Ukrainian delegate and Polish Prime Minister I. Paderewski have signed a document known as a Kurdynowski – Paderewski agreement.

The system, which was the original agreement of April 1920 consisted of 8 articles. For the Polish important articles were the first and second, in which the Ukrainian side has renounced its rights to the Eastern Galicia and Western Volyn up to the line of Styr. In return, the Polish side agreed to recognize the independence of Ukraine (under a condition of reorganizing the government), to assist in the fight against the Bolsheviks and to reorganize the army. UNR government pledged to return the Poles their lost possessions and coordinate its foreign policy with Warsaw. The last two points of the agreement were to ensure appropriate rights for national minorities of the two countries. The declaration concluded with an announcement of a separate military convention. This system did not come into force due to the Ukrainian government distanced themselves from it⁵, however, according to the Polish government agreement of May 24 did its job - removed the issue of Galicia from the agenda of peace conference in Paris.

Contacts on the line Poland - Ukraine lasted throughout 1919 and resulted in more or less permanent contracts⁶.

September 1, 1919 “Agreement on cease fire between the army Polish and Ukrainian” was signed in Warsaw by a delegation of the Ukrainian General Forces Command and a delegation of the Supreme Command of the Polish Army.

In October, the Ukrainian political mission led by Andriy Lewycki, head of the Ministry of Foreign Affairs and the military mission, headed by gen. Victor Zieliński arrived to Poland. December 2, 1919 Polish government has been introduced to the official purpose of the mission in the form of the “Declaration of the Government of the Ukrainian Republic to the High Government of the Polish Republic”⁷. The Ukrainian side has renounced its rights to parts of eastern Galicia and Volyn, the Peace Conference in Paris was to decide about the final location of the borders. They also announced a separate agreement due to the Polish request about land ownership in Ukraine. The declaration contained a list of demands, on which Poles initially agreed, they concerned the obligation to sign commercial and military conventions, and exempt interned and imprisoned in Poland Ukrainian

5 Bakula (2003) 157

6 Wiszka (2004) 122

7 Stępień, Piłsudski, Petlura (1999) 37

citizens⁸. The ZUNR representatives, who were a part of the delegation, opposed the words contained in the declaration. They refused to sign it and demonstratively left the mission. However, this was ignored by the Poles and Petlura who arrived at that time to Warsaw and announced in a letter dated December 11, that despite the ZUNR representatives opposition he considers the declaration of December 2 as binding⁹. The first meeting of the leaders of Poland and Ukraine occurred in the night from 9 to 10 December. It began a series of mostly nocturnal meetings between the two politicians. Simon Petlura knew that Jozef Pilsudski and his Eastern Europe remodeling project was a guarantee of the construction of the Ukrainian state. Therefore it was necessary to bring the Ukrainian - Polish alliance at all costs¹⁰ and that was the reason of the presence of the Chief Ataman in Poland.

Pilsudski's survived statements and his previous actions like offensive to the Ukraine for the restitution of its statehood, was in his plans at the turn of 1919 and 1920 and the declaration of December 2 was a preliminary step to this end. Petlura was perceived as the best candidate for the Polish ally in the fight against the Bolsheviks, as directed by him URL government at that time had no real alternative. In addition, Petlura was the only major Ukrainian politician, who rejected any ties with Russia and opted for cooperation with Poland and Romania. He also enjoyed popularity among the army, which allowed for the acquisition of debris URL army and insurgent troops.

April 21, 1921 Polish - Ukrainian political agreement was signed and has passed into history as the Pilsudski - Petlura pact.

The most important aspect of it was the recognition of Ukrainian independence and the Directorate of Petlura at its head by Poland. On the border issue, they agreed on the line of the river Zbrucz, former Austrian border to Wyszogródka, over the Krzemienieckie hill and then, after a east line of Zdolbunow, along the eastern border of the county Rivne, then along the borders of the province of Minsk to the Pripyat River. The fate of the Dubieński, Rivne and parts of Krzemieniec counties, which fell to Poland, were to opt for negotiations at a later time.

There was a conversion project of such areas for around Kamjanets where Poles lived¹¹. Both sides have declared they will not conclude international agreements, which would violate the interests of allies and promised to conclude military convention and trading system.

During the negotiations the Polish side requested to include three representatives of the Polish community in Ukraine into the URL Government, proposing to grant them ministers of health, agriculture and internal affairs. This has been interpreted as evidence of a lack of trust in the URL government and the desire of supervision. In addition, the acquisition by a Pole (Stanislaw Stempowski) control on the Ministry of Agriculture aroused the suspicion of the possibility of withdrawal of

8 Szajdak (2005) 102

9 Pisuliński (2004) 181-183

10 Potocki (1999) 33

11 Potocki (1999) 58-59

land reform and returning them to Polish landowners. All this hampered Petlura's efforts to accept the pact by his own society¹².

The settlement was criticized by the majority of the Ukrainians, especially Galicia (for Haliczanie the Warsaw agreement, including the entire province into Poland, was the end of their political aspirations), also in Poland many voices of protest were heard. The press and the parliament accused the government of conducting politics outside parliament, Stanislaw Grabski demonstratively resigned from chairman of the Foreign Affairs Committee position, the press introduced a password that Poles will not die for Ukraine. "In the eyes of Poles Pilsudski - Petlura agreement was a kind of political compromise, because of the need to return to the borders of 1772. However, due to the settlement Poland not only gave the First Republic a large area from Kiev to Zbrucz but also for the first time since the B. Khmelnytsky emphasized the existence of independent Ukraine and for the first time in history to recognize the right of Zaporozhian Sich descendants to full independence and their own state"¹³.

Following the arrangement of Polish - Ukrainian agreement political representatives of both countries have concluded a secret military convention three days later. Signing military convention was the need of the moment, because at that time the Polish troops occupied offensive positions.

The Convention provided a joint action of troops on both sides against the Bolsheviks; Poles pledged to help with the organization of the Directorate of the Ukrainian branch and provide equipment for the three infantry divisions.

The gains of war, with the exception of movable taken in battle, had fall on the Ukrainian side, which was required to supply Polish troops with provisions on the territory of Ukraine. An important element of the system were issues relating to civil and military administration on liberated areas. It was decided that the administration in the URL territories so far occupied by the Polish army will be gradually transferred to the Ukrainian side, the Polish authorities were to assist in the organization of the Ukrainian authorities. Also the board of the civilian and military areas taken from the Bolsheviks had to be in the hands of the Ukrainian.

The Polish side has reserved for themselves the right to secure lines of communication and control the railways¹⁴.

April 26 Polish and Ukrainian armies offensive began in Podolia. On the same day the Supreme Commander issued an appeal to the Ukrainians, declaring, that the offensive is aimed at the liberation of Ukraine and creation of an independent Ukrainian state, and that Polish troops will withdraw from Ukraine, as soon as the state authorities are appointed and army rebuilt¹⁵. On the same day also S. Petlura issued a proclamation. It was about the current struggle for an independent Ukrainian state and explained the reasons and the need for joint military action¹⁶.

12 Pisuliński (2004) 220-221

13 Potocki (1999) 64

14 Szajdak (2005) 107

15 Pisuliński (2004) 227

16 Chojnowski (1979) 61

the presence of Ukrainian units (15 thousand soldiers) alongside Polish troops (65 thousand)¹⁷ was to facilitate control and pacification of sentiment in the country and provide a basis for numerical growth of the URL army. In addition, the possession by the URL of their own army would raise its credibility and prestige in the society, and its rapid expansion and taking over the burden of warfare would reduce the presence of Polish troops to a minimum¹⁸.

In expedition to Kiev 3rd Iron Division participated, formed in Podolia and created in spring 1920, first in Ukrainian Cumulative Hostel in Lancut, and later in Brest 6th Rifle Division. Three other divisions - 1 Zaporoska, 2 Volyn and 4 Kiev - operated on the back of the enemy within the Winter parade (December 6, 1919 - May 5, 1920). May 6, 1920 they merged with the 3 Iron Division and then occupied the southern sector of the front. Already during the campaign 5 Chersońsk Division and Mounted Division were formed¹⁹.

Allied armies quickly occupied large swathes of the country and 7 May marched into Kiev, the same day URL government moved to Vinnitsa from Kamjanets. Despite the success of the offensive Pilsudski decided not to let the Polish forces into the Ukraine, because he was afraid of negative public response to the prolonged stay of foreign troops on its soil, especially because of the looting and rape committed by Polish soldiers.

In mid-June 1920 URL army numbered about 20 thousand soldiers, but only less than 10 thousand in a line. The others were in the up units and oversized camps²⁰.

5 June 1st Cavalry Army of Semyon Budyonny broke the Polish front. Soon Polish - Ukrainian forces were forced to retreat behind Zbrucz. Ukrainian lands were again in the hands of the Bolsheviks, and Poland was in mortal danger.

June 11, commanded by gen. Rydz - śmigły, 3 Army evacuated from Kiev. Fighting in its composition 6 Rifle Division, which provided insurance retreating Polish troops, fought an exhausting fight against the Bolsheviks from Kiev to Chelm and Krasnystaw. August 19 it passed to Zamosc, where its commander, Colonel (later General) Marko Bezruchko, general commander of the troops of the Polish Army, with almost 600 soldiers and substantial support of the inhabitants of Zamosc and the surrounding areas (for 4 days and nights 5 - 6 thousand people worked), organized an effective defensive belt and moving points on the wings of the fortifications, through which 16 - thousand Budionny Riding army could not get to Warsaw. At the beginning of September 6 Division moved to Stanisławow and merged with other units of the URL army²¹.

Mobilization of Polish society and France in mid-August 1920 helped to provide an effective counter-attack by Wieprz on the left wing of Mikhail Tukhachevsky troops advanced up to Warsaw. This "miracle by Vistula" made possible thanks

17 Szajdak (2005) 145

18 Szajdak (2005) 108-109

19 Wiszka (2004) 23

20 Szajdak (2005) 176-177

21 Kolańczuk, Tułapkanycz (1999) 82

also to the Ukrainian units, which constituted the core of the main strike force in the assault on the Bolsheviks near Warsaw. Other Ukrainian divisions at the time hedged the southern flank of the front against attack by the troops of Alexander Yegorov. In this way, they maintained territorial link with Romania, from where supplies were coming to Poland. Despite initial Polish fears about the loyalty side of the Ukrainians, they have kept the conditions of the April pact. Tukhachevsky and Yegorov groups were broken, and the front moved east, behind Zbrucz and Horyn, where Polish armies stopped²².

From April to October 1920 Ukrainian army faithfully kept the alliance, and despite standing issues they represented the power supply of 1 - 2 full-fledged Polish divisions. Between Petlura's and the Polish armies conflicts didn't occur, on the contrary, the participants of those events emphasized the positive ties between the soldiers of the allied armies²³.

Pilsudski's victory in the Battle of the Vistula saved Polish independence, but did not save Ukraine. Exhausted by the war the II Republic sought quickly to peace. Since mid-August 1920 first in Minsk, then in Riga Polish - Soviet peace talks took place. Despite finalizing cease-fire discussions with the Bolsheviks, Poles, intended to help Ukrainians to bring about a shift future armistice line to the east, including providing support for the arming and provisioning. At that time (mid-September 1920) URL army numbered about 17,500 soldiers. Polish troops fight ended with the moment of signing, 12 October 1920, peace Preliminaries between Poland and Soviet Russia.

The signing of the preliminaries did not mean the total Petlura aid plans renunciation by the Head of State. Pilsudski until the Treaty of Riga validation welcomed URL representatives despite the protests of the Russians, he also was interested in the preparations for the uprising.

October 18, 1920 Supreme Commander in a special letter goodbyed URL troops, thanking them for their participation in the fight against the Bolsheviks, he also sent a letter of similar content to the Chief Ataman commander of the 6 Army gen. Stanislaw Haller.

Ukrainian army was no match for the Bolsheviks, November 21, on the basis of previously concluded agreements in Wołoczyska, Ukrainian troops crossed Zbrucz and stayed in administered by the Poles Eastern Galicia.

March 18, 1921 on the power of Riga Peace Treaty the Polish side retreated its support for URL, recognizing the Bolshevik government. Ukrainian lands were divided between Poland and Bolshevik Russia. Polish - Ukrainian Alliance of 1920 did not achieve the intended goal, but allowed the URL army to continue the struggle for independence and after its defeat gave soldiers and government the opportunity to shelter in Poland. After 1926, the settlement was unofficially in force as the basis for civil - military conspiracy. Thanks to the Pilsudski - Pet-

22 Wiszka (2004) 24

23 Potocki (1999) 61-62

lura pact Ukrainian fight for independence has become a matter of international interest and contributed directly to the creation of the Ukrainian Soviet Socialist Republic by the Soviet Russian, a substitute of statehood, which allowed to develop Ukrainian science, social and cultural institutions²⁴.

UKRAINIAN EMIGRATION IN THE SECOND REPUBLIC

Ukrainian troops that crossed Zbrucz have been disarmed and deployed in internment camps. The exodus of troops from Nadzieprzańska Ukraine was preceded in November 1920 by a wave of a few thousand civilian refugees including students and faculties of the Kamieniecki University, pro-independence party activists and their families. In mid-November government officials, members of the URL Government and S. Petlura emigrated from Kamjanets to Eastern Galicia. Earlier, the Polish minority was grown by a group of nadzieprzańscy Ukrainians, who decided to emigrate as a result of intraukrainian political struggle. Since September 1919 Ukrainian Diplomatic Mission, together with the Military Section, which in August 1920 was transformed into Ukrainian Military Mission acted in Poland. With the final defeat of Ukrainian army their status turned into emigrants²⁵.

According to incomplete data the Second Republic's border was trespassed by 17 464 soldier and about 20 thousand civilian refugees, including 2 thousand women and children²⁶.

According to earlier agreement the goods of Ukrainian army were taken by Poles as a deposit, the officers could keep personal weapons. UNR authorities assumed that staying in the camps will be transitory, so the individual divisions have not been disbanded, but entirely with their status officers went to the camps in Aleksandrow Kujawski, Bydgoszcz, Czestochowa, Kalisz, Lancut, Pikulice in Przemysl, Piotrkow, Strzałków under Krakow and Wadowice. In Tarnow government had established the URL headquarters and Chief Ataman Petliura Simon, the leadership of political parties, 65 MPs (Members), and scientific – technical associations stayed there²⁷.

Initially the situation in interned camps was very difficult. The Polish side did not have the means to prepare the prison camps to accommodate them with emigrants. An additional difficulty was the harsh winter. A major problem was the supply of food, especially bread. The situation improved in the spring of 1921. When it was possible to hire interned people for seasonal work.

From the beginning of October 1921 on the basis of the resolution the Council of Ministers passed the matter of refugees to the civil authorities locating interned Ukrainians in three camps: Kalisz, Strzałkowo and Szczypiorno.

24 Stępień, Piłsudski, Petlura (1999) 43

25 Wiszka (2004) 25

26 Potocki (1999) 183

27 Szajdak (2005) 269

Signing a peace treaty between Poland, Soviet Russia and Ukraine March 18, 1921 had a serious impact on the situation of interned civilians and Ukrainian soldiers. The authorities in Moscow protested against the activities of Ukrainian immigrants and functioning of the Ukrainian government. In response, the Polish government said that Petlura's and URL government ministers' staying is done on the basis of an universal right of asylum.

However, under Soviet pressure there was an appointment in mid-1921. Ukrainian Central Committee, apolitical organization, which was to represent the interests of refugees, replaced the reduced because of political reasons URL state structures. UKC gathered the majority of emigrants, whose number was assessed at 43 thousand²⁸. Among them were about 100 generals, 4 thousand officers, 65 members of the Ukrainian parliament, 14 ministers and about 1,680 officials²⁹.

According to the UKC status it was to cover the whole Polish territory, and its basic functions included the care of the immigrants material state, legal and social care and meeting religious, educational, and cultural needs³⁰.

Besides the Ukrainian Central Committee in the territory of the Second Republic, there were also small professional academic and social organizations.

Despite the difficult living conditions in the detention centers culture and education developed. In various camps several newspapers have appeared, in June 1921 Lancut established Ukrainian National University with mathematical - natural, historical - philological, economical and military departments. Initially 585 students studied there and after moving the camp to Strzałkowo - 758. In the same year in Kalisz academic courses for staff officers were established, while in Lancut, Wadowice and Kalisz - NCO schools. Besides officers training they developed a system of general and professional education for all the soldiers and created lower secondary schools for officers' children in Tarnow, Lancut, Kalisz and Szczypiorno³¹. All these activities were to prepare personnel to take power after achieving independence by Ukraine. A lot of attention was paid to the scientific institutions and archives relating to the history of Ukraine development, development of historical - philosophical and socio - political thoughts, literature and above all maintaining "military emergency" through veteran organizations. Emigration reserve in Poland was estimated at 1,200 officers and 5,000 soldiers, while the possibility of emigrants mobilization on Polish territory within a month of the announcement of the "X" hour was estimated at 100 thousand soldiers³².

For the Polish state to maintain such a large number of the internees was a serious problem, which is why the decision about gradual liquidation of the camps was made, making it easier for Ukrainians to return to their homeland or further emigration to Western Europe or find work in Poland.

28 Wiszka (2004) 19

29 Kolańczuk, Tułapkanycz (1999) 87

30 Potocki (1999) 192

31 Kolańczuk, Tułapkanycz (1999) 88-89

32 Kolańczuk, Tułapkanycz (1999) 93-94

Internees were employed by the eastern border in saw mills, sugar factories, field works, railway lines Brest - Kovel and Lublin – Rozwadów repair, works in the area of Białowieża forest, and about 1,500 people were assigned to auxiliary work in the Polish Army³³.

In 1922 after the announcement of the “amnesty” by the authorities in Moscow and Kharkov a small part of the Ukrainians returned to their homeland. Their return was the result of a loosen military discipline and, above all, the lack of prospects for improving living conditions in Poland. Several thousand people have left in search for work abroad, mainly to France.

In 1923 Polish side started massive layoffs of internees who claimed the Polish, Latvian, Estonian and Romanian citizenship, and those who had an impeccable reputation and livelihood after releasing from the camp. A large number of former soldiers and officials lapped work in Polish institutions of civil part, the Ukrainian scholars took over the cathedral at universities or cooperated with Polish scientific institutions, many former UNK soldiers continued higher studies in Poland or abroad³⁴.

In 1924 Ministry of Internal Affairs have taken steps to finally resolve the camps. Interned people receive financial grants, and after registration in the organs of state power gained the status of political refugees, allowing them to navigate across Poland and settle in any given city³⁵.

According to the Ministry of Internal Affairs in 1924 10,234 registered Ukrainians stayed in Polish territory. Big groups of emigrants existed in Volyn, near Łódź and Warsaw, Wielkopolska and along the Polish - Ukrainian and Belarusian - Ukrainian ethnic border.

The social composition of emigration is not exactly known. A high percentage of emigrants were young people (high school students, seminarians, officers) 90% of the whole community were soldiers, usually without families. They often married Polish women, which raised the problem of mixed families³⁶.

The authorities of the Second Republic agreed elderly, disabled, sick and senior commanders of the UNR army to remain in Kalisz. This way, thanks to Ukrainian Central Committee initiative in August 1924 Ukrainian Army Hostel was created, which soon became a thriving center of Ukrainian immigrants. Several institutions worked within it like a kindergarten, a large library, choir and amateur theater, church, Ukrainian Shevchenko Gymnasium, which in the years 1924 to 1934 graduated 874 graduates, 136 of which passed a higher education, and some served as contract officers in the Polish army. In 1929 a Ukrainian War - Historical Association was founded, it was issuing memories about independence of Ukraine struggle.

33 Szajdak (2005) 277-278

34 Potocki (1999) 187-188

35 Szajdak (2005) 279

36 Potocki (1999) 191

ennial Hostel elimination took place in May 1939 mainly because of poor state of the buildings³⁷.

Ukrainian emigration in the interwar period was very diverse in terms of intellectual, material, views on economic and political issues, but combined the idea of restoration of an independent Ukrainian state. Refugees became the spokesman of the nation to the world community, they became its collective diplomatic representative³⁸.

SUMMARY

The history of Polish - Ukrainian relations is usually viewed from the perspective of conflicts. Their history in Poland comes down to line: Cossack uprising - Khmelnytsky - Human - 1848 - Polish-Ukrainian War - massacres in Volyn and in Eastern Galicia - UPA activities in People's Poland. In turn, the Ukrainians see the relationship differently: the struggle for Cossack and Orthodox freedom - fight for being recognized as a nation - discrimination in the Second Republic. Meanwhile, mutual relations in the last few hundred years were not so clear. You can still recall the equality of the Orthodox Ruthenian nobility or Ukrainian provinces accession to the Crown in 1969. However, historical events, in the second half of the nineteenth century still played an important role, faded towards the birth of the modern Ukrainian nation, who wanted to realize their statehood aspirations. Poles encountered the "Ruthenian issue" as it was then called, in 1848. Suddenly it turned out that at the side of Poles a new nation developed. Currently, Polish-Ukrainian relations at the level of interstate are arranged like the best. However, at the level of small homelands it still comes to friction. Let us hope that in Przemyśl and Lviv, over the years, mutual animosity will disappear. Only then we can talk about a new era in Polish-Ukrainian relations.

BIBLIOGRAPHY

1. Bakula B. (2003), *Polska – Ukraina: partnerstwo kultur*, Poznań.
2. Chojnowski A. (1979), *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921 – 1923*, Wrocław – Warszawa – Kraków, Gdańsk.
3. Gruziński T. (1937), *Sprawa ukraińska*, Warszawa.
4. Kamieński S. (1928), *Lata walki i zamętu na Ukrainie (1917–1921)*, Warszawa.
5. Karpus Z. (1991), *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy w Polsce w latach 1918–1924. Z dziejów militarno-politycznych wojny polsko-radzieckiej*, Toruń.
6. Karpus Z. (1999), *Wschodni sojusznicy Polski w wojnie 1920 roku. Oddziały wojskowe ukraińskie, rosyjskie, kozackie i białoruskie w Polsce w latach 1919–1920*, Toruń.
7. Klimecki M. (2000), *Polsko-ukraińska wojna o Lwów*, Warszawa.
8. Kolańczuk A., Tułapkanycz M. (1999), *Wzajemne relacje Polski i Ukraińskiej Republiki Ludowej [w] Ukraina – Polska. Kultura wartości. Zmagania duchowe*, red R. Drozd, Koszalin, 82-89.
9. Stępień S., Piłsudski J., Petlura S. (1999), *Umowa polsko-ukraińska [w:] Ukraina – Polska. Kultura – wartości – zmagania duchowe*, red. R. Drozd i inni, Koszalin, 37-43.

37 Potocki (1999) 200-202

38 Wiszka (2004) 10

10. Kumaniecki J. (1971), *Po traktacie ryskim. Stosunki polsko-radzieckie 1921–1923*, Warszawa.
11. Mikulicz S. (1971), *Prometeizm w polityce II Rzeczypospolitej*, Warszawa.
12. Pisuliński J. (2004), *Nie tylko Petlura. Kwesta ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918 – 1923*, Wrocław.
13. Potocki R. (1999), *Idea restytucji Ukraińskiej Republiki Ludowej (1920 – 1939)*, Lublin.
14. Szajdak S. (2005), *Polsko – ukraiński sojusz polityczno – wojskowy w 1920 roku*, Warszawa.
15. Wiszka E. (2004), *Emigracja ukraińska w Polsce 1920 – 1939*, Toruń.

Marlena Stradomska

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Poland
E-mail: stradomskamarlena@onet.pl

Normatywność emocji w sytuacji suicydalnej u dzieci i młodzieży w wieku 12-19 lat / *The normative nature of emotions in suicidal conditions in children and adolescents aged 12-19*

Abstract

This article will refer to the normative nature of emotions in the suicidal situation of children and adolescents aged 12-19. Suicides are a huge problem for the 21st century civilization. Many countries have negative birth rates (The World Factbook – Poland: -0,11, 2014), suicide continues to be committed by very young people. The normality of emotion in suicide attempt is worth exploring subject. Suicidal thoughts, attempts or suicide are stigmatized in society - these actions are a departure from accepted principles or norms. Emotions, especially the negative ones, are an inseparable part of the suicide process. Due to the dangers that occur in the present day, it is worth paying attention to preventive and preventive measures directed mainly to the youngest representatives of society.

Key words: emotion, suicide, children, adolescents.

WPROWADZENIE

Szybsze tempo życia oraz dokonujące się aktualnie przemiany w sferze społeczno-kulturowej i obyczajowość powodują, że ludzie coraz częściej nie radzą sobie z trudnościami, które wynikają z powyższych przemian. Z tego powodu problematyka związana z emocjami na przestrzeni ostatnich lat przykuwa coraz większą uwagę specjalistów wielu dziedzin, w tym psychologów. Emocje czy zaburzenia emocjonalne to kolejne dylematy, która nie są proste do rozstrzygnięcia w naukach społecznych. Warto dodać, że w znacznej większości zaburzenia obserwowane są różne formy zaburzenia reagowania emocjonalnego, w tym w zachowaniach suicydalnych, którym poświęcony jest niniejszy artykuł. W obszarze emocji, można wspomnieć o zaburzeniach związanych ze zwiększeniem intensywności i częstotliwości stanów emocjonalnych oraz takich, w których występuje

dezorganizacja emocji, odczuwanych nieadekwatnie do sytuacji (Łosiak, 2007: 14-21). Zaburzenia zachowania zde niowane zostały jako „zespół zaburze charakteryzuj cych si brakiem samokontroli, nadmiern aktywno ci , nieuwag , agresj , zap dami destrukcyjnymi i buntem” (Doli ski 2000: 370-394; Seligman, Walker i Rosenhan 2003: 764, Ha 2009: 49). Dziedzina wiedzy jak jest psychopatologia zajmuje si „opisem i kategoryzacji zjawisk psychicznych (...), tworzeniem integracyjnych modeli ich patogenezy i dynamiki przebiegu oraz formułowaniem wskaza do stosowania okre lonego typu leczenia” (Cierpiałkowska 2009: 17-18). W sytuacji samobójstwa bardzo wa ne jest zadbanie o kwesti diagnozy – poprzez odpowiednio dobran form leczenia, a wcze niej pro laktyki mo liwe jest zapobieganie wielu negatywnym aspektom. W zwi zku z powy szym wyró nia si psychopatologii ogóln , która zajmuje si de niowaniem i opisywaniem objawów zaburze oraz psychopatologii szczegółów , zorientowan na tworzenie modeli diagnostycznych i taksonomicznych. Mo na przyj , e przedmiotem psychopatologii jest „tworzenie przesłanek teoretycznych czy empirycznych do wyodr bnienia tego, co jest zdrowe, od tego, co zaburzone oraz stworzenie odpowiednich metod diagnostycznych, które mog osi gn dany efekt (Cierpiałkowska, 2009: 17-20). Zaburzenia charakteryzuj ce si nadmiernym nasileniem emocji zwi zane s z wyst powaniem silnych, negatywnych emocji, które trwaj długo oraz pojawiaj si do cz sto – zatem osoba przechodzi pewien proces, który mo e zosta zako czony samobójstwem (Hołyst 2012: 761-773). Mo na wymieni trzy aspekty emocji, które mog odró nia zaburzenie od normy. Naley do nich: intensywno , czas trwania, a tak e cz sto wyst powania. Wyst powanie negatywnych emocji wi e si z pojawianiem si trudno ci w funkcjonowaniu, w tym zachowa autodestrukcyjnych (Hołyst 2014: 110-224).

EMOCJE

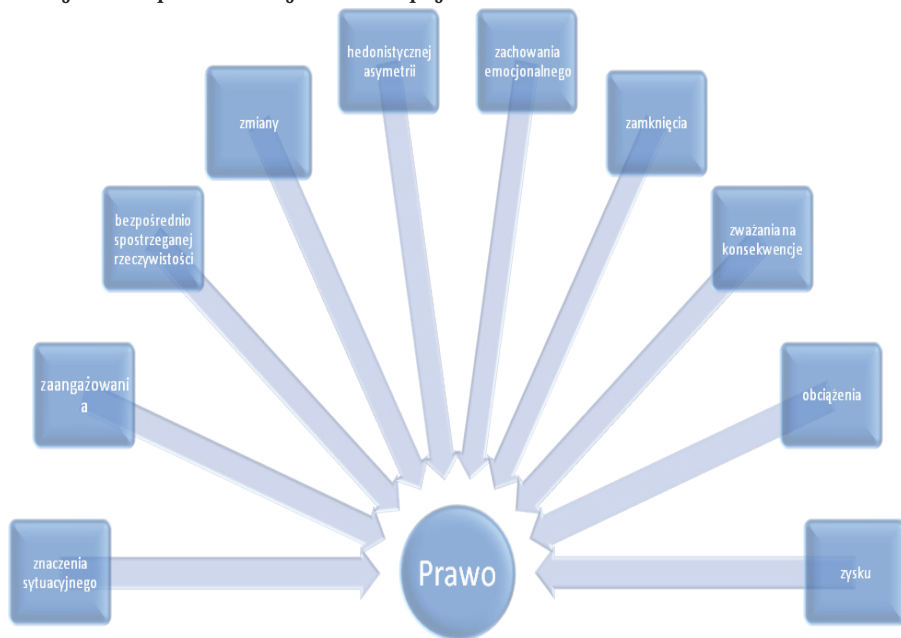
„Emocje” to poj cie, które jest opisywane przez wielu badaczy (Doli ski, 2004: 201-232; Oatley, Jenkins 2003: 95-132; Maruszewski, 2004; Ekman, Davidson 2002: 10-55; Frijda 1998: 25-48) jako niezwykle trudne do zde niowania. Istnieje bowiem wiele czynników, które determinuj pojawienie si emocji, a ich nat enie pozytywne b d negatywne decyduje o tym, jaka ona b dzie i do czego mo e doprowadzi jednostk , tzn. jakie wywoła d enia do podj cia okre lonych przez ni działa – czy mo e doj do aktu samobójczego. Badacze zainteresowani s tym, jak dany człowiek zareaguje w konkretnej sytuacji oraz jaka emocja b dzie mu wówczas towarzyszy . W materiałach Kampanii Zobacz Znikam oraz z danych WHO mo na wyró ni wiele przyczyn prób samobójczych, dla przykładu: rodzinne, psychologiczne, społeczne itp. W zwi zku z tym powstało wiele terminów opisuj cych ycie emocjonalne, jednak nieustannie istnieje spór dotycz cy ujednolicenia de nicyjnego, które pozwoliłoby na wypracowane jednego, powszechnie akceptowalnego uj cia (Łosiak, 2007, s. 14). Słownik j zyka polskiego PWN podaje, e emocja to silne uczucie wywołane jak sytuacj . Trudno ci z interpretacj dotycz mi dzy innymi tego, e niemal e ka da osoba reaguje na dany bodziec w indywidualny sposób, a próba uszeregowania emocji cz sto zako czona jest niepowodzeniem (Łosiak, 2007, s. 21). „Emocja” nie jest kategori naturaln , gdy istniej ró norodne zjawiska, które wymagaj opisu i wyja nienia. Obejmuj

one mi dzy innymi: uczucia człowieka, zmiany w kontroli nad my leniem czy zachowaniem, impulsywne zachowania, pojawianie si nowych lub trwało szczególnych, konkretnych przekona , zmiany w relacjach jednostki z otoczeniem, a tak e zmiany zjologiczne, które nie s spowodowane warunkami zycznymi. Wszystkie one zale od funkcjonowania człowieka w jego rodowisku wewn trznym oraz zewn trznym. To pierwsze zwi zane jest z autore eksj , kontaktem ze sob i swoimi emocjami. Emocja pełni funkcj pozwolenia wyja niaj c przyczyny oraz skutki pojawiania si ró nych zjawisk zachodz cych w yciu jednostkowym - zarówno w wymiarze intrapsychicznym jak i w wymiarze zachodz cych w wiecie zewn trznym (Oatley, Jenkins 2003: 95-132).

PSYCHOLOGIA EMOCJI

Emocje s nazywane „zjawiskami wieloskładnikowymi”, gdy oddzielenie elementów wiata wewn trznego i zewn trznego w odr bny sposób cz sto jest niemoliwe. Jeden element niew tpliwie wpływa na drugi, zachwianie regulacji hormonalnej dokonuje zmian w otoczeniu społecznym, przeobra enia w warstwie duchowej powoduj przemian w otoczeniu społecznym człowieka itp. Kwestiami zwi zany mi z wy ej wymienion tematyk , w tym analiz i wyja nieniem stanów emocjonalnych człowieka, zajmuje si psychologia emocji (Lewis, Haviland-Jones 2005: 89-90). Dziedzina ta obejmuje, rzeczywiste interakcje człowieka ze rodowiskiem, zmiany zachodz ce w funkcjonowaniu jednostki, jak i otoczenia, a tak e ogólne oczekiwania jednostki, które zdeterminowane s : struktur psychiczn i zyczn danego człowieka, zmagazynowanymi informacjami na temat otaczaj cej rzeczywisto ci i siebie samego oraz dynamiczn interakcj z jego otoczeniem. Interpretacji stanów emocjonalnych mo na dokonywa w sposób intencjonalny, a mianowicie w kategoriach celów, relacji podmiot – przedmiot oraz doszukuj c si sensu wydarze . Kolejny poziom dotyczy kwestii psychologicznych lub funkcjonalnych, interpretowanych dzi ki mechanizmom psychologicznym i strukturalnym, o których mo na wnioskowa posługuj c si wiedz o zagadnieniach neuro zjologicznych i biochemicznych (Lewis, Haviland-Jones 2005: 89-90). William James okre lił emocje jako odczucie zmian cielesnych, zycznych, które wywołane jest przez jakie zdarzenie (Reykowski 1992: 9-10). Podobne wyja nienie tego poj cia opracował Carl Lange, według którego emocje powstaj wówczas, gdy zachodz zmiany naczyniowo-ruchowe w organizmie, które wywołane s przez okrelone bod ce. Warto zaznaczy fakt, e stwierdzenia te nie s zupełnie takie same, jednak z upływem lat zacz to je traktowa jako jedn koncepcj , któr nazwano pó niej „teori uczu (emocji) Jamesa – Langego” (Reykowski 1992: 9-10). Doli ski (2004) proponuje autorsk de nicj emocji „emocja jest subiektywnym stanem psychicznym, uruchamiaj cym priorytet dla zwi zanego z ni programu działania. Jej odczuwaniu towarzyszy zwykle stany somatyczne, ekspresje mimiczne i pantomimiczne, a tak e okrelone zachowania” (Doli ski 2004: 232). W wymienionym poj ciu został zaznaczony wa ny fakt subiektywno ci emocji oraz nast pstw z ni zwi zanych np. zró nicowane stany somatyczne czy mimiczne w zale no ci 2004), według której: emocja wyst puje i powstaje w skutek wiadomej b d okrelonych celów. Je li ta sytuacja sprzyja zde niowanym przez jednostk celom, to odczuwana emocja mo e by pozytywna, je li natomiast wyst puj czynniki utrudniaj -

ce – odczuwana emocja odczuwana jest jako negatywna. Niewątpliwie konkretna emocja nadaje priorytet działaniom jednostki – jednak te reakcje są zróżnicowane – nawet kryzysy, śmierć, utrata majątku czy zdrowia – niekiedy doprowadzają do działań autodestrukcyjnych. W interpretacji zjawiska samobójstwa należy przyjąć interdyscyplinarne podejście, gdyż zależy ono od wielu czynników. Funkcją emocji jest nadanie statusu wartości pewnym kwestiom, czynnikiem przy zakłóceniu innych procesów umysłowych czy elementów zachowania. Emocja jest szczególnym rodzajem stanu psychicznego, na który składają się zarówno stany somatyczne, ekspresje mimiczne i pantomimiczne, które są ilustracjami wypowiedzi ujawniającymi zaangażowanie w rozmowę i działania. Frijda podkreśla, że podstawą emocji są wartości charakterystyczne dla ludzi, otoczenia oraz celów działania. Procesy poznawcze pełnią także znaczącą rolę w tym podejściu. Frijda wyróżnia takie jak kodowanie zdarzenia, ocena zdarzenia, możliwości działania, ocena pilności, trudności i powagi zdarzenia oraz planowanie działania (Łosiak 2007: 14-17). Teoria Frijdy została dodatkowo poszerzona o zbiór zasad funkcjonowania emocji, które przedstawia się następująco:

Opracowanie własne na podstawie: Frijda 1998: 25-48.

1. Prawo znaczenia sytuacyjnego, jest związane z tym, że emocje powstają w odpowiedzi na różne sytuacje, które są wywołane pewnymi wydarzeniami. Okoliczności, które spełniają czyjeś oczekiwania są źródłem emocji pozytywnych, natomiast zdarzenia przynoszące szkody, wywołują emocje negatywne.
2. Prawo zaangażowania, wiąże się z prawem poprzednim. Emocje są generowane w reakcji na zdarzenia, które są dla jednostki subiektywnie ważne.
3. Prawo bezpośrednio spostrzeganej rzeczywistości, wiąże się z tym, że emocje wywoływane są przez zdarzenia uznane za rzeczywiste. Jednocześnie, sytuacje

te mogą pojawiać się w wyobraźni, ale będą silnymi i wiarygodnymi, będą uznane za realne.

4. Prawo zmiany, przyzwyczajania i odczuwania porównawczego, utożsamiane jest z tym, że mogą pojawić się zmiany w życiu człowieka, mogą być to warunki korzystnych lub niekorzystnych. W związku z powyższym im przemiana jest większa, tym emocja będzie silniejsza.
5. Prawo hedonistycznej asymetrii, dotyczy zrównoważenia między emocjami pozytywnymi i negatywnymi. Zarówno zdarzenia przyjemne i nieprzyjemne powinny utrzymywać się przez podobny okres czasu.
6. Prawo zachowania emocjonalnego momentu, uwarunkowane jest tym, że emocje minimalizują się wraz z upływem czasu, jednak nie znikają. Ponadto emocje wywołane po pewnym zdarzeniu pojawiają się na nieokreślony czas, choć mogą pojawić się przyzwyczajenie, powodowane przez powtarzanie danego zjawiska.
7. Prawo zamknięcia się w sobie, emocje są odczuwane w sposób rzeczywisty, absolutny.
8. Prawo zwalania na konsekwencje, powiązane jest z reagowaniem na pewne zdarzenia w sposób kontrolowany.
9. Prawo minimalnego obciążenia to próba kierowania zdarzenia w ten sposób aby przyniosło ono jak najmniejsze obciążenie emocjonalne.
10. Prawo maksymalnego zysku, podobnie jak w prawie poprzednim, istnieje tendencja do maksymalnego zwiększenia korzyści występujących po danym zdarzeniu.

Prawa te pozwalają na szersze definiowanie emocji oraz określenie ich przebiegu (Frijda 1998: 25-48).

EMOCJE A SAMOBÓJSTWO U DZIECI I MŁODZIEŻY

Dane zbierane przez System Informacji O wiatowej wskazują, że od 2011 roku rośnie ilość uczniów z problemami emocjonalnymi i zaburzeniami psychicznymi wśród dzieci i młodzieży. Na podstawie danych Systemu Informacji O wiatowej w roku szkolnym 2015/2016 ilość uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w Polsce wynosiła 174 388. Szacuje się, że w ciągu każdego dnia dokonuje się około 220 prób samobójczych blisko 200 z nich to próby osób młodych. Umiera w nich 16 osób, 1 wśród tych osób ma mniej niż 19 lat. Według WHO *Multi-site Intervtion Study on Suicidal Behaviors* samobójstwo to jedna z najczęstszych przyczyn śmierci osób młodych. Według badań psychologów około 12% dzieci w wieku 6-12 lat i 53% młodzieży w 13-19 roku życia ma myśli samobójcze. Od dłuższego czasu obserwuje się tendencje wzrostowe dotyczących zachowań autodestrukcyjnych w coraz młodszej grupie wiekowej. Jednym z powodów jest model współczesnego rodzicielstwa, który w kształtowaniu wychowania przetrzuca na placówkę o wiaty, a w czasie gdy dziecko przebywa poza placówką rodzice nie potrafią mu wystarczać co czasu, co rekompensują dostępem do Internetu i telewizji. W świecie wirtualnym coraz częściej pojawiają się w tym kontekście o charakterze suicydal-

nym, cz sto zach caji ce młodych ludzi do autodestrukcji. W prewencji uzale nie istotne jest prowadzenie strategii informacyjnych, edukacyjnych, działań interwencyjnych, zmniejszania szkód, zmian rodowiskowych i zmian przepisów. W ród nastolatków, którzy podejmuj próby samobójcze obserwuje si zwi kszony odsetek osób uzale nionych od substancji psychoaktywnych (Melibruda, 2017). U ywki czy zachowania samobójcze traktowane s cz sto jako „recepta” na niepowodzenia czy uzyskanie akceptacji ze strony otoczenia np. u rówie ników (Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, 2017).

Ponadto odpowiedzi na silne negatywne prze ycia czy powa ne niepowodzenia mo e by depresja. Mo e by okre lana jako reaktywna, a tak e mo e si pojawia bez adnej przyczyny. W pierwszym przypadku, depresja trwa zazwyczaj krótko i bez nawrotów, natomiast w drugim przypadku stan ten jest przewlekły i powracaj cy. Depresja jednobiegunowa to zaburzenie, w którym pojawia si cz sto powracaj ce obni enie nastroju, trwaj ce ponad dwa tygodnie. Dodatkowo, zjawisku temu towarzyszy niech do zainteresowa , zaburzenia snu czy brak ch ci doznawania przyjemno ci. Depresja wyst puje tak e jako zaburzenie dwubiegunowe, zwane tak e maniakalno-depresyjnym. W tym przypadku stany depresji pojawiaj si naprzemiennie z epizodami manii. Jest to typ powa niejszy, gdzie objawy s wi ksze oraz wyst puje nadmierny apetyt i senno . Zaburzenie to pojawia si zazwyczaj nagle, bez okre lonej przyczyny, cz sto wymagana jest te hospitalizacja, gdy wi e si ono ze zwi kszonym ryzykiem popełnienia samobójstwa. Beck (1967) opisuje negatywne my lenie, zwane triad poznawcz jako: negatywne przekonania o sobie, o bie cych do wiadzeniach oraz o przyszło ci. Bł dy logicznego my lenia to: „arbitralno , selektywno , nadmierne uogólnianie, wyolbrzymianie, pomniejszanie oraz personalizacja polegaj ca na przyjmowaniu odpowiedzialno ci za wszystko, co złe”. Te wymienione wy ej aspekty uznawane s jako przyczyniaj ce si do wyst pienia depresji (Łosiak, 2007, s.195-202). Zaburzenie, które przejawia si „wysokim pobudzeniem układu nerwowego, problemami z koncentracj uwagi oraz nadruchliwo ci i impulsywno ci ” to tzw. ADHD, czyli nadpobudliwo psychoruchowa z de cytem uwagi (z ang. Attention De cit Hyperactivity Disorder). Zaburzenie to wyst puje zarówno u dzieci, jak i u osób dorosłych. Istnieje cisły zwi zek ADHD z zaburzeniami zachowania. Badania pokazuj , e „30-50% dzieci z ADHD przejawia równie zaburzenia zachowania, 25% ma zaburzenia l kowe, 20-30% - zaburzenia nastroju, a 30-35% - zaburzenia uczenia si ” (Teeter, Semrud-Clikeman, 1995: za Ha s. 48-49). Podobna korelacja istnieje w zwi zku ADHD z zachowaniami antyspołecznymi (apar i wsp. 2006, za: Ha s. 48-49). U osób z ADHD istnieje równie skłonno do uzale nie . Szczególnie podatna na nie jest młodzie z ADHD i chorob afektywn dwubiegunow lub zaburzeniami zachowania. Według wniosków z innych bada „młodzie i doro li z ADHD dwa razy cz ciej uzale niaj si od nikotyny ni osoby bez ADHD” (Wilens, Biederman, Spencer 2002, za: Ha s. 48-49). Ponadto, dzieci z ADHD przejawiaj gorsze samopoczucie ni ich rówie nicy. Takich wniosków dostarczyły badania poczucia jako ci ycia. Osoby te gorzej oceniły poziom swojego, stan zdrowia, a tak e znacznie cz ciej zaznaczyły wyst powanie takich dolegliwo ci jak bóle głowy, astma czy zaburzenia snu (Ha c, 2009: 40-50).

ZAKOŃCZENIE

Faktem jest, że od początku życia umysł człowieka zaprogramowany jest w taki sposób, aby reagować emocjami na określone cechy bodźców świata zewnętrznego, np. w przypadku zagrożenia życia naturalne jest raczej, że osoba będzie odczuwać strach. Może być on przetwarzany przez zde niowane w badaniach składniki układu limbicznego. Pierwotne procesy emocjonalne są związane głównie z ciałem migdałowatym. Jedną z dróg neuronowej wywołują stany emocjonalne, specyficzne dla odczuwania strachu oraz modyfikują procesy poznawcze tak, aby odpowiadały tym konkretnym stanom. Jednakże poprzez mechanizmy pierwotne nie ma możliwości wyrażenia szerokiej gamy podziałów emocjonalnych. Wraz z rozwojem jednostki, pojawiają się emocje wtórne. Zostają one generowane w wyniku doświadczenia uczucia i tworzenia powiązań z obiektami. Początkowo, człowiek wiadomo zaczyna rozważać sytuację, wykorzystując obrazy umysłowe (werbalne oraz niewerbalne). Reprezentacje nabyte zostają oddzielane od reprezentacji wrodzonych. Następnie aktywowane są poszczególne elementy układu limbicznego, istotną emocji może stać się fakt, że są one zbiorem zmian, które zachodzą w organizmie człowieka. Wiele z nich jest obserwowalnych zewnętrznie przez innych ludzi, jednak część z nich jest dostępna tylko i wyłącznie „właściwemu” danego stanu. Często otoczenie nie potrafi w całości zinterpretować pewnych odczuwań, a inne pozostają całkiem niezrozumiałe. Emocje to zestawienie procesu oceny umysłowej, powiązanej z towarzyszącymi reakcjami, które są kierowane głównie do ciała, ale i do mózgu, co dodatkowo może prowadzić do zmian umysłowych (Damasio, 1999, s. 155-164). Według teorii aktywacyjnych „emocje są stanem podwyższonego pobudzenia oznakowanego afektywnie”, które mogą być pozytywne bądź negatywne (Zdankiewicz-Ciżala, Maruszewski 1998: 70-95). Lazarus, który jest przedstawicielem nurtu poznawczego w psychologii emocji sądzi, że „emocje są procesami, które stanowią wynik specyficznej relacji między organizmem a środowiskiem” (Lazarus, 1991, za: Maruszewski, 2004: 401-409). Dodatkowo w skład tej gamy wchodzi również dotychczas relacji między jednostką a otoczeniem, w którym żyje i funkcjonuje, a mianowicie „zróbnicowanie procesów emocjonalnych zależy od zróbnicowania procesu relacji między jednostką a otoczeniem” (Zdankiewicz-Ciżala, Maruszewski 1998: 70-95).

Analiza obecnej sytuacji w zakresie pro laktyki samobójstw wśród dzieci i młodzieży w Polsce pozwala na wysnuć kilku wniosków: wzrost wiedzy społeczeństwa może przyczynić się do zwiększenia zapotrzebowania na pomoc specjalistów, działania pro laktyczne muszą być połączzone równocześnie ze zwiększeniem zasobów specjalistycznej kadry. W innym przypadku wiadomo, że społeczeństwo może spowodować wzrost zgonów samobójczych w populacji. W Polsce brakuje działań na rzecz pro laktyki samobójstw najmłodszych (angażujących środowiska szkolne, rówieśnicze, rodzinne). Do chwili obecnej nie został wdrożony Narodowy Program Zapobiegania Samobójstwom. Podstawą pro laktyki jest zwalczanie mitów silnie zakorzenionych w społeczeństwie.

BIBLIOGRAFIA

1. Cierpiatkowska L., (2009). *Psychopatologia*, Łódź: Wydawnictwo Naukowe Scholar, s. 17-20.
2. Damasio A., (1999). *Błąd Kartezjusza. Emocje, rozum i ludzki mózg*, Poznań: Dom Wydawniczy REBIS, s. 155-164
3. Damasio A., (2000)., *Tajemnica świadomości. Jak ciało i emocje współtworzą świadomość*, Poznań: Dom Wydawniczy REBIS.
4. Doliński D (2000) *Emocje, poznanie i zachowanie*. W: Strelau J (red.) *Psychologia*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, t. 2, 370-394.
5. Doliński D., (2004), *Psychologia atrybucji – implikacje praktyczne*. W: K. Lachowicz-Tabaczek (red.) *Potoczne koncepcje świata i natury ludzkiej – ich wpływ na poznanie i zachowanie*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, s. 201-232.
6. Ekman P., Davidson R.J., (2002). *Natura emocji*, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, s.10-55
7. Frijda N. H., (1998). *Prawa emocji*. *Nowiny Psychologiczne*, s.25-48.
8. Frijda N.H., (2005). *Punkt widzenia psychologów*, W: Lewis M., Haviland-Jones J. M., *Psychologia emocji*, s. 89-90, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
9. Hanć T., (2009), *Dzieciństwo i dorastanie z ADHD*, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, s. 40-50.
10. Hołyst B., (2014), *Bezpieczeństwo jednostki*, Warszawa, s. 110-224.
11. Hołyst B., (2012), *Suicydologia*, Warszawa: LexisNexis, s.761-773.
12. Lewis M., Haviland-Jones J. M., (2005). *Psychologia emocji*, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne. s. 39-47, 89-90.
13. Łosiak W., (2007). *Psychologia emocji*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickiej Profesjonalne, s. 14-21, 195-202. Maruszewski T., (2004), *Uwaga - emocje - aleksytymia*. *Studia Psychologiczne*, Warszawa: Państwowa Akademia Nauk, s. 401-409
14. Maruszewski T., Źdzankiewicz-Ścigała E., (1998) *Emocje aleksytymia poznanie*. Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora, s.70-95
15. Mellibruda J. (2017). *Psychologiczna koncepcja mechanizmów uzależnienia*, Instytut Psychologii Zdrowia. Pobrano z: www.psychologia.edu.pl/czytelnia/50-artykuly/675-psychologiczna-koncepcja-mechanizmow-uzaleznienia.html, dostęp: 27.03.2017r..
16. Oatley K., Jenkins J.M. (2003). *Zrozumieć emocje*. Warszawa: Wydawnictwo PWN s.95-132
17. Reykowski J., (1992).*Procesy emocjonalne, Motywacja, Osobowość*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 9-10
18. Seligman, M. E. P., Walker, E. F., Rosenhan, D. L., (2003) *Psychopatologia*. Poznań: Wydawictwo Zysk i S-ka, s. 764.
19. *Materiały Kampania Zobacz Znikam* <http://zobaczjestem.pl/samobojstwa-u-mlodziezy-liczbach/>
20. *Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, Tolerancja*. (2017). Pobrano z: www.kbpn.gov.pl/portal?id=112763, dostęp: 27.03.2017r.
21. (https://www.ore.edu.pl/attachments/article/7185/standardy-funkcjonowania_ppp_01-12-16.pdf).
22. http://www.who.int/mental_health/prevention/suicide/suicideprevent/en/

Marian Szołucha

Akademia Finansów i Biznesu Vistula, Poland

Udział Polski w organizacjach międzynarodowych po 1989 r. / *Poland's participation in international organizations after 1989*

Abstract

After 1989, Polish society and the political elite have chosen a course for possibly fast and deep integration with western international organizations. The reasons for this decision were the issues of security and economic – even civilizational – development. This was a key element of Polish foreign policy during the period of systemic transformation. The most important was the accession to NATO and the EU. There were also efforts towards the entrance to the other international organizations. This activity should not be seen in isolation from the changes in the global balance of power, aimed to build the unipolar order.

Key words: International organizations, systemic transformation, the European Union, North Atlantic Treaty Organization.

Aktywny udział w organizacjach międzynarodowych stał się jednym z celów polskiej polityki zagranicznej już po odzyskaniu niepodległości w roku 1918. Sytuacja ta powtórzyła się po 70 latach. W przeddzień wybuchu II wojny światowej Polska mogła pochwalić się członkostwem w 21 tego rodzaju organizacjach. Liczba ta urosła jeszcze w okresie zimnej wojny, choć aktywność PRL na forum międzynarodowym nie mogła określić jako całkowicie suwerennej. Z reguły była ona elementem strategii zdeklarowanej dla swoich państw satelickich przez ZSRR.

Po roku 1989 polskie społeczeństwo i elity polityczne obrały kurs na możliwie szybki i głęboki integrację z instytucjami zachodnimi. Najkrócej rzecz ujmując, u podstaw tej decyzji leżały względy bezpieczeństwa oraz rozwoju gospodarczego, a nawet cywilizacyjnego.

Warto przy tym zauważyć, że na początku okresu transformacji nie było jeszcze oczywiste, w jakim tempie odbywał się zbliżenie Polski do struktur światowych.

zachodniego. Nie wszyscy ich dotychczasowi uczestnicy byli bowiem w tym zakresie zgodni. Obawiano się braku stabilności państw Europy Rodkowo-Wschodniej i przeniesienia jej na forum międzynarodowe¹.

NAJWAŻNIEJSZE CELE POLSKIEJ POLITYKI ZAGRANICZNEJ PO 1989 R.

Priorytety zewnętrznej polityki III RP przedstawił w swoich sejmowych wystąpieniach, wygłoszonych 26 kwietnia 1990 r. i 21 stycznia 1993 r., pierwszy niekomunistyczny szef polskiej dyplomacji Krzysztof Skubiszewski. W pierwszej wersji brzmiały one następująco:

- współtworzenie europejskiego systemu bezpieczeństwa przy wykorzystaniu mechanizmów Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (KBWE) oraz rozbudowie powiązań z organizacjami i ugrupowaniami europejskimi, zwłaszcza ze Wspólnotami Europejskimi i z Radą Europy;
- uregulowanie i tworzenie podstaw dla przyjaznych stosunków z ZSRR oraz Niemcami;
- tworzenie nowych powiązań regionalnych, przede wszystkim tych bazujących na współpracy wyszehradzkiej oraz bałtyckiej².

Drugie wystąpienie zawierało natomiast sformułowania, które pozostawały niezmiennie przez szereg kolejnych lat:

- ugruntowanie europejskiej orientacji Polski przez stopniowe włączanie jej do struktur integracyjnych i sieci współpracy z zachodnioeuropejskich i północnoatlantyckich;
- współtworzenie nowego ładu europejskiego opartego na współpracy państw i koordynacji instytucji międzynarodowych. Jednocześnie nie jednak coraz odważniej jako cel formułowano przystąpienie do Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego (North Atlantic Treaty Organization, NATO), co dezawuowało tworzenie ładu opartego na KBWE;
- utrwalenie stosunków z sąsiadami, pogłębienie powiązań politycznych i ekonomicznych w regionie, np. w ramach Rady Państw Morza Bałtyckiego, Rodkoeuropejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu (CEFTA – Central European Free Trade Agreement), Grupy Wyszehradzkiej;
- rozwijanie współpracy dwustronnej we wszystkich dziedzinach z państwami zachodniej Europy i Ameryki Północnej, czyli euroatlantycki wymiar naszych stosunków bilateralnych, co pozostawało w ścisłej relacji z najważniejszymi priorytetami polityki zagranicznej³.

1 *Udział Polski w organizacjach międzynarodowych*, pod red. S. Parzymiesa i I. Popiuk-Rysińskiej, Warszawa 2012, s. 61; A. Domagała, *Integracja Polski z Unią Europejską*, Warszawa 2011, s. 40-49.

2 Cyt. za: K. Skubiszewski, *Polityka zagraniczna i odzyskanie niepodległości. Przemówienia, oświadczenia, wywiady*, Warszawa 1997, s. 41-55.

3 Tamże, s. 299-309.

Widac wyraźnie, że kluczową rolę w polskiej polityce zagranicznej okresu transformacji ustrojowej miało pełnić zaangażowanie w międzynarodowe organizacje i dzynarodowe.

DROGA DO CZŁONKOSTWA W UNII EUROPEJSKIEJ

W 1988 r. Europejska Wspólnota Gospodarcza i Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej podpisały deklarację, w której znalazło się sformułowanie o wzajemnym uznaniu obu organizacji i ustanowieniu obojętnych stosunków. Był to dokument przełomowy, ponieważ otworzył drogę do negocjacji dwustronnych umów o współpracy handlowej i gospodarczej państw członkowskich RWPG, w tym Polski, z EWG. W rezultacie, już we wrześniu 1989 r., Polska podpisała z EWG umowę o handlu oraz współpracy handlowej i gospodarczej, a miesiąc później analogiczny dokument z Europejską Wspólnotą Węgla i Stali.

Wcześniej, bo już we wrześniu 1988 r. zostały ustanowione stosunki dyplomatyczne pomiędzy Polską i EWG, a w lipcu 1989 r. Polska wysłała swojego stałego przedstawiciela do Brukseli.

Kluczowe znaczenie miało jednak podpisanie w grudniu 1991 r. umowy o stowarzyszeniu Polski z EWG i jej wejście w życie 1 lutego 1994 r. (z wyjątkiem części handlowej, która obowiązywała już od marca 1992 r., ponieważ jej postanowienia pozostawały w gestii Komisji Europejskiej, wobec czego nie podlegała ona procedurze ratyfikacji). Dokument ten przewidywał utworzenie w ciągu dziesięciu lat strefy wolnego handlu artykułami przemysłowymi, zawierał regulacje dotyczące przepływu pracowników oraz podejmowania działalności gospodarczej i świadczenia usług. Powoływał też instytucjonalną bazę do rozwoju dialogu politycznego między stronami: Radę Stowarzyszenia, Komitet Stowarzyszenia oraz Komitet Parlamentarny Stowarzyszenia. Zanim doszło do podpisania umowy stowarzyszeniowej, najpierw Polska obojętnie zgłosiła do tego gotowość w maju 1990 r., a od grudnia 1990 r. toczyły się trudne negocjacje dotyczące poszczególnych rozwiązań. Tak o nich pisze prof. R. Kuźniar: „Założeniem wyjściowym strony polskiej było zawarcie układu kładącego podstawy pod rozwój ścisłych stosunków ze Wspólnotami, z uwzględnieniem ich wspólnotowego i integracyjnego charakteru (przepływ czterech czynników procesów gospodarczych, harmonizacja legislacji itp.), układu mającego preferencyjny dla nas charakter oraz stanowiącego drogę do pełnego członkostwa (wtedy sformułowano, że może to nastąpić w ciągu dziesięciu lat). Optymizm towarzyszył uruchomieniu negocjacji szybko ustąpił natomiast z odmiennym podejściem stron w kilku podstawowych punktach negocjacji. Problemy dotyczyły między innymi dostępu polskich produktów (np. rolnych, tekstyliów, hutniczych) na rynki państw EWG; Komisja w pewnym momencie prezentowała stanowiska zakładające asymetrię na niekorzyść Polski (!), już wtedy bowiem strona polska prowadziła bardziej liberalną politykę celną. WE była bardzo powściągliwa, by nie rzec skąpa, w sprawie długofalowej pomocy finansowej dla Polski (ze względu na opór słabiej rozwiniętych państw członkowskich obawiających się zmniejszenia wydatków na ich rzecz). Silne emocje wzbudził sprzeciw strony wspólnotowej (wieloletni państw członkowskich) wobec

polskiego zamiaru wpisania w tekst układu, lub bodaj jego preambuły, ostatecznego celu stowarzyszenia, jakim dla Warszawy było członkostwo we Wspólnocie. Kontrowersje wokół tego punktu powodowały zrozumiałe rozalenienie po polskiej stronie, która nie oczekiwała kwestionowania przez i zachodnioeuropejskie stolicy tego, co wydawało się jej sprawą najbardziej naturalną – prawa „powrotu do Europy”. Impas, w którym znalazły się negocjacje, próbował przełamać prezydent Lech Wałęsa w czasie swej wizyty w siedzibie Wspólnot Europejskich (2-4 kwietnia 1991 r.). Prezydent apelował o otwarcie Wspólnot, dając szansę polskim przemianom, niedopuszczenie do zastąpienia „elastycznej kurtyny kurtyń srebrnej” oraz wskazywał na korzyści dla samych krajów członkowskich WE z rozwoju wymiany i kontaktów z takimi krajami jak Polska. Na te negocjacje wpływ miały czynniki zewnętrzne, w tym presja Waszyngtonu na realizację przez WE polskich postulatów, rokowania w ramach GATT, idea członkostwa stowarzyszonego dla Polski (oraz Węgier i Czechosłowacji), która pojawiła się w łonie samej Komisji WE (wiceprzewodniczący F. Andriessen), czy wreszcie próba puczu w Moskwie w sierpniu 1991 r., która zrobiła wrażenie na stolicach Europy Zachodniej i skłoniła je do większej otwartości na postulaty państw Europy środkowej. Istotnie, od jesieni 1991 r. negocjacje nabrały tempa. Komisja uelastyczyła mandat, a strona polska uznała, że lepiej mieć układ o stowarzyszeniu, wprowadzając od niej uprawnionych oczekiwań (zwłaszcza w sprawach finansowych), lecz stanowiący podstawę nowego jako ciowego statusu wobec WE i dający szansę dynamizacji kontaktów (dalszego „wydzierania” przestrzeni wspólpracy).⁴

W tym czasie, 28 czerwca 1991 r., zapadła decyzja o rozwiązaniu RWPG (ze skutkiem 90 dni później).

W latach 1991-1996 r. ważnym elementem w procesie zbliżenia Polski do WE była działalność Pełnomocnika Rządu do spraw Integracji Europejskiej i Pomocy Zagranicznej Jacka Saryusza-Wolskiego.

Wniosek o członkostwo Polski w UE wystosował w kwietniu 1994 r. do ówczesnego przewodniczącego Rady Unii Eodorosa Pangalosa premier Waldemar Pawlak. Od tego momentu zaczął się okres do intensywnego dostosowywania mechanizmów prawnych, politycznych i gospodarczych do unijnych wymogów. Utworzono Urząd Komitetu Integracji Europejskiej. Przyjęto Narodową Strategię Integracji. Z drugiej strony, uruchomiona została bezzwrotna pomoc finansowa w ramach tzw. funduszy przedakcesyjnych, zwłaszcza PHARE (Poland and Hungary: Action for the Restructuring of the Economy), ale także SAPARD – dla rolnictwa i obszarów wiejskich oraz ISPA – w zakresie polityki strukturalnej.

W grudniu 1994 r., podczas posiedzenia Rady Europejskiej w Essen, ogłoszono strategię przygotowania krajów stowarzyszonych do członkostwa. Z kolei w maju 1995 r. opublikowano tzw. Biały Księgę, która określała obszary niezbędnych dostosowań prawnych i gospodarczych, jakie muszą zostać dokonane w państwach kandydujących do członkostwa w UE. W grudniu 1995 r. w Madrycie Rada Eu-

4 R. Kuźniar, *Polityka zagraniczna III Rzeczypospolitej*, Warszawa 2012, s. 65-66.

ropejska przyjął kalendarz rozszerzenia, w wyniku czego lata 1996-1997 stały się okresem szczególnie intensywnej pracy dla obu stron. Dla przykładu, w lipcu 1996 r. przekazano do Brukseli wypełniony kwestionariusz o objętości ponad 2000 stron, w którym szczegółowo opisane zostały 23 dziedziny życia publicznego, społecznego i gospodarczego w Polsce. Natomiast w 1997 r. Komisja przedłożyła Polsce dokument pn. Partnerstwo dla członkostwa, w którym wskazano najważniejsze zadania, jakie miały być przez stronę polską zrealizowane, jednocześnie przypisując im rodki finansowe. Te i inne działania umożliwiły rozpoczęcie 31 marca 1998 r. negocjacji akcesyjnych, czyli kolejnego etapu drogi do pełnej integracji Polski z Unią, już bezpośrednio poprzedzającego wejście do niej. W tej samej sytuacji znalazły się również Czechy, Węgry, Estonia, Słowenia i Cypr. Państwa te nazwano grupą luksemburską⁵. Do prowadzenia rozmów z polskiej strony powołano Pełnomocnika Rządu ds. Negocjacji o Członkostwo RP w UE oraz Zespół ds. Negocjacji o Członkostwo RP w UE. Trwały one do posiedzenia Rady Europejskiej w Kopenhadze, które odbyło się w dniach 12-13 grudnia 2002 r.

16 kwietnia 2003 r. w Atenach podpisano Traktat o przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej, a w dniach 7-8 czerwca 2003 r. odbyło się referendum w tej sprawie. Wzięło w nim udział 58,85% uprawnionych, z czego za akcesję do UE głosowało się 77,45%. Wynik ten pozwolił prezydentowi Aleksandrowi Kwaśniewskiemu na ratyfikację traktatu w dn. 23 lipca 2003 r.

Należy zaznaczyć, że jeszcze przed wejściem do UE Polska brała czynny udział w dyskusjach, a nawet sporach wokół przyszłego kształtu integracji europejskiej, w tym na temat swojej pozycji w unijnych strukturach.

Cały proces dochodzenia do członkostwa w UE bywał jednak oceniany negatywnie. Szczególnie z uwagi na postępujący, w dużej mierze wymuszony włącznie przez Unię, proces liberalizacji polskiego handlu zagranicznego i przepływów, a włącznie napływu kapitału, połączonych z akcją prywatyzacyjną. Prof. K. Z. Poznański w 2001 r. pisał m.in.: „Po radykalnej obniżeniu ceł na prawie wszystkie towary w 1990 r. nastąpiła w 1992 r. ich częściowa odbudowa. Ale zaraz potem wszedł niestety w życie układ z Unią Europejską, który zobowiązał Polskę, aby w ciągu niespełna pięciu lat zrównała swe taryfy celne z bardzo niskimi cłami unijnymi. Trzon niesprywatyzowanego – państwowego – majątku znalazł się więc w stanie permanentnego kryzysu, jak w przypadku hutnictwa. (...) Skutki nagłego odsłonięcia na bezlitosną konkurencję z importu dobitnie widać w rolnictwie. Rolnictwo znalazło się w trwałej zapaści w Polsce nie dlatego, że produkowało złe produkty. Przeciwnie, produkowało produkty potrzebne, świetnie radzące sobie na rynkach eksportowych, także dolarowych. Powód był inny: zalew produktów rolnych z Europy Zachodniej, połączony, na początku zmian ustrojowych, z bezpłatnymi dostawami „interwencyjnych” nadwyżek. Podczas gdy Polska jest przymuszana przez unijną biurokrację do otwarcia swych rolniczych rynków, unijne rolnictwo jest nadal chronione przed importem jak dziesięć lat temu, czyli wyjściem

⁵ Posiedzenie Rady Europejskiej w dniach 12-13 grudnia 1997 r., podczas którego podjęto decyzję o rozpoczęciu negocjacji, odbyło się właśnie w Luksemburgu.

kowo szczelnie.”⁶ A podsumowuj c dodawał: „Prowadzone przez Uni negocjacje niewiele maj dzisiaj wspólnego z budowaniem „wspólnego domu”, jak wówczas, gdy przyjmowano byle, faszystuj ce, dyktatury, czyli Grecj , Hiszpani czy Portugalii . Nie stawiano wtedy niewykonalnych da , które zaspokajałyby potrzeby własnych korporacji kosztem osłabienia tych zacofanych gospodarek, a tym samym ich przebudowywanych pa stw. Odwrotnie, otwarto kas na wielk skal do czasu likwidacji zacofania. Dzisiaj, ta sama organizacja deklaruje ch budowy „wspólnego domu” z Polsk , tyle e w trakcie stale uzgadnianych reform nast puje osłabianie jej zacofanej gospodarki oraz rujnowanie jej pa stwa w przebudowie. Przejmowanie wi kszo ci fabryk i banków spowodowało, e zamiast wej do „wspólnego domu” Polska staje si bezdomna. Wraz z tym staje si równie bezrz dna, a tym samym coraz mniej zdalna do unijnego członkostwa, przynajmniej jako suwerenny kraj”.⁷

Odmienne opini w tej sprawie prezentuj E. Czarny i K. ledziowska: „Umowy mi dzynarodowe otwierały przed polskimi towarami rynki zagraniczne w niespotykanym dot d stopniu. Szczególne znaczenia dla Polski miały umowy zawarte z ówczesn Europejsk Wspólnot Gospodarcz (od 1993 r. Uni Europejsk).”⁸

W podobnym tonie, tyle e odnosz c si do reform instytucjonalnych i ich skutków, wypowiada si R. Rapacki: „Jednym z najwa niejszych czynników ró nicuj cych tempo i zakres reform instytucjonalnych w byłych krajach socjalistycznych była perspektywa członkostwa w Unii Europejskiej. Jak wynika m.in. z ocen dokonywanych corocznie przez EBOiR, kraje zaproszone do przyst pienia do UE rozpocz ły reformy instytucjonalne wcze niej, realizowały je o wiele skuteczniej i z wi kszym zaangażowaniem i s dzi w procesie reform znacznie bardziej zaawansowane ni pozostałe kraje. Z przeprowadzonej analizy wynikaj trzy wa ne wnioski. Po pierwsze, okazuje si , e istnienie swoistej „kotwicy zewn trznej” w postaci perspektywy członkostwa w Unii Europejskiej i konieczno ci odpowiednich dostosowa instytucjonalnych mo e znacznie przyspieszy i ułatwi reformy instytucjonalne w krajach kandydackich. Po drugie, wykorzystanie tej „kotwicy” mo e doprowadzi do zró nicowania cie ek reform instytucjonalnych nie tylko w obr bie grupy krajów postsocjalistycznych, ale w znacznie szerszej, globalnej perspektywie. Jak wynika bowiem z ocen MFW, jako i stan rozwoju instytucji s obecnie w nowych krajach członkowskich UE wy sze ni przeci nie w krajach o podobnym poziomie rozwoju gospodarczego. Z kolei w pozostałych krajach przechodz cych transformacj systemow , w tym zwłaszcza w pa stwach WNP, stan rozwoju instytucjonalnej struktury rynku jest nieco ni szy ni w krajach o porównywalnym poziomie rozwoju. Po trzecie, i najwa niejsze z interesuj cego nas tu punktu widzenia, post p reform instytucjonalnych był wa nym czynnikiem determinuj cym wzrost gospodarczy w krajach postsocjalistycznych.”⁹

6 K. Z. Poznański, *Obłąd reform. Wyrzedaż Polski*, Warszawa 2001, s. 58-59.

7 Tamże, s. 118-119.

8 E. Czarny, K. Śledziowska, *Polska w handlu światowym*, Warszawa 2009, s. 175.

9 *Wzrost gospodarczy w krajach transformacji. Konwergencja czy dywergencja?*, pod red. R. Rapackiego, Warszawa 2009, s. 205-209.

Z członkostwem w Unii Europejskiej wiązano nadzieje na wzmocnienie oddziaływania polskiej polityki wschodniej. Dobrze ujmuje to K. Czubocho: „Wstąpienie Polski do UE wydawało się dawać nowe możliwości wpływu na Rosję poprzez wykorzystanie siły całej organizacji. Wydawało się, że demokratyczne standardy budowane w UE skłaniały UE do wywierania wpływu na Rosję w kierunku jej demokratyzacji, a ponadto budziło nadzieje na wywieranie wpływu na Ukrainę w orbitę wpływów Zachodu poprzez zaoferowanie członkostwa w UE. Planowano także nową rolę dla Polski jako łącznika pomiędzy wschodem a zachodem Europy.”¹⁰ Ponad 10 lat do wiadomości do dowiodło jednak, że były to oczekiwania na wyrost. Jest to jednak temat wymagający osobnego opracowania.

DROGA DO CZŁONKOSTWA W NATO

W latach 90. nie mniej istotne od gospodarczej i politycznej integracji europejskiej było dla Polski nawiązanie i zacieśnienie relacji z zachodnimi organizacjami bezpieczeństwa, w tym zwłaszcza z Paktem Północnoatlantyckim. Punktem wyjścia do starania o członkostwo Polski w NATO była likwidacja Układu Warszawskiego, która stała się faktem 1 lipca 1991 r. Trzy miesiące wcześniej, w wyniku decyzji podjętej przez Doradczy Komitet Polityczny tej organizacji już w listopadzie 1990 r., przestały istnieć jej struktury wojskowe.

Wstąpienie do NATO zostało oficjalnie sformułowane jako cel polskiej polityki w roku 1992. Ówczesne elity polityczne uznały ponad podziałami, że Pakt jest najbardziej efektywnym elementem systemu bezpieczeństwa europejskiego. Prezydent Lech Wałęsa w swoim liście do sekretarza generalnego NATO z 1 września 1993 r. pisał: „Przyjmijcie Polskę do Sojuszu usunąćby niewidzialną barierę, która nadal dzieli Europę na dwie strefy – państwa mających bezpieczeństwo w pełni zapewnione i gwarantowane oraz innych, które bezpieczeństwo takiego nie mają.”¹¹

Już w 1991 r. w strukturze NATO powstała Rada Współpracy Północnoatlantycznej, która miała stanowić forum konsultacji pomiędzy Paktem a państwami dawnego bloku wschodniego. W roku 1993 zaprezentowano program Partnerstwo dla Pokoju, do którego przystąpiła m.in. Polska, i który stał się ważnym etapem na jej drodze do wejścia do NATO. W lipcu 1997 r., w czasie szczytu w Madrycie, Polska, Węgry i Czechy zostały oficjalnie zaproszone do rozpoczęcia negocjacji członkowskich. Przebiegały one w szybkim tempie, w związku z czym już 29 stycznia 1999 r. sekretarz generalny Javier Solana przesłał szefom rządów wymienionych trzech państw listy zapraszające do członkostwa w Pakcie. Złożenie aktów akcesji odbyło się 12 marca 1999 r. w Independence w stanie Missouri.

10 K. Czubocho, *Polityka zagraniczna III RP w stosunku do Rosji w kontekście członkostwa Polski w Unii Europejskiej (UE)*, [w:] *Polityka zagraniczna III RP. 20 lat po przełomie. Tom 2: Stosunki polityczne i gospodarcze*, pod red. L. Czechowskiej i M. Bierowiec, Toruń 2011, s. 65.

11 *List prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Lecha Wałęsy do Sekretarza Generalnego Paktu Północnoatlantyckiego Manfreda Woernera w sprawie członkostwa Polski w NATO*, Warszawa, 1 września 1993 r., [w:] „Zbiór Dokumentów” 1993, nr 4, s. 9-12.

INNE ORGANIZACJE

Oprócz integracji z UE i NATO, co miało znaczenie najwa niejsze, Polska od samego pocz tku przemian ustrojowych czyniła starania na rzecz wł czenia si w działalno równie innych organizacji mi dzynarodowych.

Pierwsz zachodnioeuropejsk organizacj , do której doł czyła Polska po roku 1989 (w listopadzie 1991 r.), stała si Rada Europy. Było to o tyle istotne, e członkostwo w niej oznacza uznanie pa stwa za w pełni demokratyczne. W przypadku Polski, wej cie do RE dodatkowo uwa ano za warunek integracji ze Wspólnotami Europejskimi.

Wniosek o przyj cie do RE premier Tadeusz Mazowiecki zło ył ju w styczniu 1990 r. Zawierał on przede wszystkim zobowi zanie do przeprowadzenia reform niezbd nych z punktu widzenia warunków członkostwa w tej organizacji. Polska otrzymała status „specjalnego go cia”, umo liwiaj cy po pierwsze ciśł współprac z Rad przy realizacji tych e reform, a po drugie uczestnictwo w jej organach, cho bez prawa głosu. Członkostwo w RE stało si jednak mo liwe dopiero dzi ki odbyciu wolnych wyborów parlamentarnych w pa dzierniku 1991 r. Wej cie do Rady było jednoznaczne z przyj cciem m.in. Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolno ci z 1950 r.

Przez cał dekad lat 90. Polska wzmocniała swoj aktywno w ONZ, wł czaj c si w operacje pokojowe pod bł kitn ag oraz anga uj c si prac jej agencji i programów.

Ju w czerwcu 1986 r. Polska ponownie weszła w struktury Mi dzynarodowego Funduszu Walutowego i Bankuwiatowego (po wyst pieniu w 1950 r.), a wi c dwóch bli niaczych organizacji, które odcisn ły swoje pi tno na transformacji lat 90. Tak o tym pisze prof. R. Poliński: „W połowie lat 80. Polska podj ła współprac z Bankiemwiatowym i Mi dzynarodowym Funduszem Walutowym. W 1986 r. stała si ponownie członkiem MFW. Proponowane Polsce programy stabilizacyjne i dostosowa strukturalnych do gospodarkiwiatowej, akceptowane przez rz d polski, nie otrzymały jednak odpowiedniego wsparcia tych instytucji w postaci pomocy nansowej.”¹²

W latach kolejnych Polska zasilila szeregi członków kolejnych mi dzynarodowych organizacji gospodarczych. Szczególnie wa ne było przyst pienie w lipcu 1990 r. do Układu Ogólnego o Taryfach Celnych i Handlu, przekształconego w 1994 r., na zako czenie Rundy Urugwajskiej w Marrakeszu, w wiatow Organizacj Handlu. Jak zauwa aj K. Paszkowski i A. St pie -Trela: „ miało mo na zaryzykowa stwierdzenie, e obok Organizacji Narodów Zjednoczonych ma ona (wiatowa Organizacja Handlu – przyp. M. Sz.) najwi kszy wpływ nie tylko na mi dzynarodow sytuacj polityczn i społeczno-ekonomiczn , ale równie na codzienne ycie przeci tnych ludzi.”¹³

12 R. Poliński, *Reformy gospodarcze i transformacja systemów ekonomicznych w krajach Europy Środkowo-Wschodniej*, Warszawa 2011, s. 22.

13 K. Paszkowski, A. St pień-Trela, *Światowa Organizacja Handlu. Struktury i mechanizmy funkcjonowania*, Warszawa 2013, s. 7.

W kwietniu 1991 r. Polska została członkiem Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju. W lipcu 1996 r. Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju. A po wstąpieniu do UE również Europejskiego Banku Inwestycyjnego.

INTEGRACJA SUBREGIONALNA

Rozpad ZSRR i całego bloku państw socjalistycznych wywołał w Europie środkowo-Wschodniej zjawisko określane przez ekspertów jako „próba bezpieczeństwa”¹⁴. Miejsce dawnych struktur zaczęła częściowo wypełniać integracja subregionalna, w której istotną rolę odegrała Polska. W procesie tym upatrywano sposobu na wzrost pozycji państw regionu w stosunkach międzynarodowych i ich wisk niezależności od silniejszych sił z Zachodu i – tym bardziej – ze wschodu.

Najważniejszą formą tej integracji, zapoczątkowaną już u progu lat 90., był Trójkąt Wyszehradzki¹⁵, w skład którego weszły: Polska, Węgry i Czechosłowacja, a który po rozpadzie trzeciego z tych krajów w 1993 r. zmienił nazwę na Grupę Wyszehradzką. Początkowo inicjatywa ta zyskiwała nawet na znaczeniu jako forum służące do uzgadniania wspólnych stanowisk i wspólnego dążenia do integracji ze Wspólnotami Europejskimi. Podczas szczytu Grupy w Pradze w maju 1992 r. postulowano zacieśnienie wewnętrznej współpracy gospodarczej i utworzenie strefy wolnego handlu. Wbrew tym planom, proces wewnętrznej integracji Grupy zaczął słabnąć. Odcięły za to spory narodowo państwowe pomiędzy Węgrami i Słowacją. Nie przeszkodziło to jednak w akcesji całej czwórki krajów do NATO i UE.

Podobny charakter miała założona już w 1989 r. grupa „Quadrangone”. Jej pierwszymi członkami były: Austria, Jugosławia, Włochy oraz Węgry. Polska dołączyła do tego grona w lipcu 1991 r. Rok później, w wyniku rozpadu Jugosławii, organizacja została przemianowana na Inicjatywę środkowoeuropejską. Jej celem była od początku współpraca polityczna, społeczna i gospodarcza krajów członkowskich oraz pomoc w przygotowywaniu państw byłego bloku wschodniego do wejścia w strukturę UE. Do Inicjatywy należą obecnie: Albania, Austria, Białoruś, Bośnia i Hercegowina, Bułgaria, Czarnogóra, Chorwacja, Czechy, Macedonia, Mołdawia, Polska, Rumunia, Serbia, Słowacja, Słowenia, Ukraina, Węgry i Włochy.

Wspólnym polsko-niemiecko-francuskim przedsięwzięciem był natomiast Trójkąt Weimarski¹⁶. Udział w nim – jako w projekcie stworzonym wspólnie z sąsiednimi krajami zachodnimi już na początku transformacji – z punktu widzenia Polski miał istotne znaczenie o tyle, że pozytywnie wpływał na jej prestiż.

Kolejną organizacją regionalną, w zakładanie której zaangażowała się Polska, było środkowoeuropejskie Porozumienie o Wolnym Handlu CEFTA. Powstało ono na mocy porozumienia z 1992 r., podpisanego przez państwa Trójkąta Wyszeh-

14 J. Chucherko, *Konsekwencje rozpadu ZSRR dla Polski i regionu środkowoeuropejskiego*, [w:] *Rozpad ZSRR i jego konsekwencje dla Europy i świata*, cz. 3: *Kontekst międzynarodowy*, pod red. J. Dieca, Kraków 2011, s. 335.

15 Deklarację o jego utworzeniu podpisano podczas spotkania w dniach 12-15 lutego 1991 r. właśnie w Wyszehradzie.

16 Spotkanie inauguracyjne działalności Trójkąta odbyło się 28 sierpnia 1991 r. właśnie w Weimarze.

radzkiego, które chciały w ten sposób przeciwdziałać osłabieniu wzajemnych kontaktów gospodarczych po rozwiązaniu RWPG. CEFTA miała służyć utworzeniu, w trzech etapach (w miarę redukcji stawek cel na kolejne grupy produktów), strefy wolnego handlu w regionie do roku 2001. Z czasem do porozumienia zaczęły przystępować kraje spoza Trójkąta, a następnie z niego te, które wchodziły do UE. Obecnie członkami CEFTA są: Macedonia, Albania, Bośnia i Hercegowina, Mołdawia, Serbia, Czarnogóra i Kosowo.

Również w 1992 r., na podstawie podpisanej dwa lata wcześniej przez Polskę i Szwecję Deklaracji Morza Bałtyckiego, powstała Rada Państw Morza Bałtyckiego. Jak inne tego rodzaju podmioty, stanowi ona platformę współpracy społecznej, gospodarczej, transportowej, kulturalnej, w dziedzinie bezpieczeństwa, ochrony środowiska itp. Do Rady należą: Norwegia, Szwecja, Finlandia, Dania, Litwa, Łotwa, Estonia, Rosja, Polska, Niemcy, Islandia oraz Komisja Europejska. Ponadto, następujących dziesięć krajów posiada status obserwatora przy Radzie: Ukraina, Stany Zjednoczone, Wielka Brytania, Francja, Włochy, Holandia, Słowacja, Białoruż, Rumunia i Hiszpania.

PODSUMOWANIE

Włączenie się Polski w działalność kolejnych organizacji międzynarodowych po roku 1989 było procesem dynamicznym i stanowiło realizację jednego z przyjętych na samym początku przemian ustrojowych priorytetów polityki zagranicznej III RP.

Co więcej, aktywność tej nie należy postrzegać w oderwaniu od zachodzących wówczas zmian w globalnym układzie sił, zmierzających do budowy porządku jednobiegowego. M. Kwiatkowska ujęła to w następujący sposób: „System ten nie tylko powiela poza granicami Stanów pewne cechy ustrojowe USA, lecz również nadaje im kształt instytucjonalny (*vide* NATO, APEC, MFW, WTO *etc.*)”¹⁷

Nie jest to opinia odosobniona. A. Z. Kamiński i B. Kamiński piszą: „Ponownie znalazły się one (państwa Europy środkowo-Wschodniej – przyp. M. Sz.) w głównym nurcie cywilizacji zachodniej. Dokonało się to etapami: przez intensyfikację stosunków bilateralnych z państwami Europy Zachodniej i polityczne zaangażowanie się Stanów Zjednoczonych w tym regionie, podpisanie układów stowarzyszeniowych ze Wspólnotą Europejską, członkostwo w NATO, a później też w UE”¹⁸. Stwierdzenie to stanowi właściwą konkluzję opisanych zjawisk i wydarzeń.

LITERATURA

1. Czarny E., Śledziwska K., *Polska w handlu światowym*, Warszawa 2009.
2. Domagała A., *Integracja Polski z Unią Europejską*, Warszawa 2011.
3. Kamiński A. Z., Kamiński B., *Korupcja rządów. Państwa pokomunistyczne wobec globalizacji*, Warszawa, 2004.
4. Kuźniar R., *Polityka zagraniczna III Rzeczypospolitej*, Warszawa 2012.

17 M. Kwiatkowska, *Świat po upadku ZSRR: jedno-, wielo-, niebiegunowy?*, [w:] *Rozpad ZSRR...*, dz. cyt., s. 84.

18 A. Z. Kamiński, B. Kamiński, *Korupcja rządów. Państwa pokomunistyczne wobec globalizacji*, Warszawa, 2004, s. 163.

5. Paszkowski K., Stępień-Trela A., *Światowa Organizacja Handlu. Struktury i mechanizmy funkcjonowania*, Warszawa 2013.
6. Poliński R., *Reformy gospodarcze i transformacja systemów ekonomicznych w krajach Europy Środkowo-Wschodniej*, Warszawa 2011.
7. *Polityka zagraniczna III RP. 20 lat po przełomie. Tom 2: Stosunki polityczne i gospodarcze*, pod red. L. Czechowskiej i M. Bierowiec, Toruń 2011.
8. Poznański K. Z., *Obłąd reform. Wyprzedaż Polski*, Warszawa 2001.
9. *Rozpad ZSRR i jego konsekwencje dla Europy i świata, cz. 3: Kontekst międzynarodowy*, pod red. J. Dieca, Kraków 2011.
10. Skubiszewski K., *Polityka zagraniczna i odzyskanie niepodległości. Przemówienia, oświadczenia, wywiady*, Warszawa 1997.
11. *Udział Polski w organizacjach międzynarodowych*, pod red. S. Parzymiesa i I. Popiuk-Rysińskiej, Warszawa 2012.
12. *Wzrost gospodarczy w krajach transformacji. Konwergencja czy dywergencja?*, pod red. R. Rapackiego, Warszawa 2009.
13. „Zbiór Dokumentów” 1993, nr 4.

Michał Hyra

Uniwersytet Opolski, Poland
E-mail: hyrus@o2.pl

Priorytety polityki zagranicznej Królestwa Arabii Saudyjskiej

Abstract

The Kingdom of Saudi Arabia has defined priorities of its foreign policy in the form of circles. These determinants are geographical, historical, religious, and economic. Saudi targets are calculated for many years ahead. Their main aim is to become a leader in the Arab and Islamic world. As soon as Saudi Arabia gain a strong legitimacy, will it be one of the most important representatives of the Islamic World on the world's political agenda. The intention of the author is to show these circles, as well as the presentation of the activities of Riyadh within them.

Key words: Saudi Arabia, Arab, Riyadh, Islam.

ŹRÓDŁA SAUDYJSKIEJ POLITYKI ZAGRANICZNEJ

Polityka zagraniczna ma za zadanie zagwarantowanie bezpieczeństwa, suwerenności i jego niezależności. Kolejnym istotnym celem jest też zapewnienie korzystnego środowiska zewnętrznego, sprzyjającego rozwojowi wewnętrznemu państwa, we wszystkich jego aspektach¹. Powyższe determinanty mogą odnieść do każdego państwa na świecie. Celem poniższego artykułu jest analiza polityki zagranicznej Królestwa Arabii Saudyjskiej. W artykule zostanie przeanalizowany całokształt saudyjskiej polityki zewnętrznej zgodnie z jej priorytetami.

Od początku istnienia saudyjskiego królestwa, wpływ na politykę zagraniczną kolejnych monarchów wywierają czynniki geograficzne, historyczne, religijne oraz ekonomiczne. Wśród zasad przywiecznym rzędzonym Arabi należały wskazywać przede wszystkim politykę dobrosiedzą, nieingerowanie w wewnętrzne sprawy innych państw oraz zacieśnianie relacji politycznych z krajami Zatoki Perskiej, Półwyspu Arabskiego, a także innymi krajami arabskimi i islamskimi. Saudowie

¹ Cz. Mojsiewicz, *Polska polityka zagraniczna*, [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, praca zbiorowa pod red. W. Malendowski., Cz. Mojsiewicz, Poznań 1996, s. 171 – 185.

stawiaj sobie za cel odgrywanie istotnej roli w organizacjach międzynarodowych. W związku z tym Królestwo Arabii Saudyjskiej prowadzi swoją politykę zagraniczną w czterech kierunkach. Pierwszy z nich skupia się na relacjach z państwami nad Zatoką Perską, kolejny skierowany jest na rozwój relacji w świecie arabskim, jego naturalnym rozwinięciem jest kierunek islamski oraz czwarty, skupiony wokół spraw globalnych².

Głównym polem zainteresowania saudyjskiej monarchii jest region Zatoki Perskiej. Fakt ten wynika przede wszystkim z czynników geograficznych, lecz nie tylko. Niemniej istotne są również polityczne i ekonomiczne aspekty, wspólnej historii oraz podobnych systemów politycznych i ekonomicznych. Polityka saudyjska skierowana jest na rozwój relacji z sunnickimi monarchiami Zatoki Perskiej. Państwa te nie doświadczyły jeszcze bardzo zblizonych systemów politycznych, to ich gospodarki w większym stopniu oparte są na eksporcie węgla i ropy naftowej.

Jednak rozwijanie poprawnych relacji z sąsiednimi państwami poprzedziło wieloletnie, burzliwe ustalanie granic na Półwyspie Arabskim, które nie sprzyjało budowie zaufania między zainteresowanymi stronami. Wytyczenie granic trwało wiele lat i osiągnięte porozumienia miały charakter krótkotrwały. Sytuacji nie ułatwiał fakt, że Arabia Saudyjska, dysponując największym terytorium, posiadała spore graniczne z monarchiami, które powstały w drugiej dekadzie XX w.³ Rozwiązanie problemów z wytyczeniem granic trwało wiele lat, np. granica z Omanem została ustalona w 1974 r., choć Arabia Saudyjska już trzy lata wcześniej uznała władzę sułtana Kabusa nad Omanem⁴.

Osiągnięte porozumienia w kwestii przebiegu granic między Arabią Saudyjską a Bahrajnem (dyskusje dotyczyły linii brzegowej), Katar, Kuwejt, Omanem i Zjednoczonymi Emiratami Arabskimi (ZEA) dało impuls do rozwoju stosunków politycznych na Półwyspie Arabskim. Pogłębienie relacji między monarchiami leżącymi nad Zatoką Perską przyspieszyło przez wybuch - w 1980 roku - wojny iraacko-irańskiej. Wszystkie monarchie, zgodnie poparły Irak, fakt ten nie został dobrze odebrany w Iranie, wobec czego monarchie czuły się zagrożone. Narastające obawy przed atakami ze strony Iranu, sprawiły, że sunnickie monarchie zdecydowały się na współpracę w celu utworzenia wspólnego frontu dla przeciwdziałania niebezpieczeństwom militarnym, a także ekonomicznym. Wyzwaniem dla tych państw był fakt, że działania wojenne, prowadzone w Zatoce Perskiej generowały problemy w regionie, a co za tym idzie ograniczały transport ropy naftowej i odbijały się negatywnie na gospodarkach państw Półwyspu Arabskiego⁵.

Bodźcem do pogłębienia współpracy był nalot irańskich samolotów na Kuwejt w listopadzie 1980 roku. To ataku emir Kuwejtu Dabir al-Ahmad as-Sabah zgłosił propozycję utworzenia organizacji międzynarodowej, skupiającej sunnickie monarchie Zatoki Perskiej. Kuwejcka inicjatywa zgłoszona podczas IX Konferencji Arabskiej, szybko zyskała akceptację zainteresowanych państw. Rada Współpracy

2 M. Hyra. *Cztery kręgi polityki zagranicznej Arabii Saudyjskiej*, [w:] *Contemporary problem of the international relations: political, economic, legal aspects*, Lviv 2014, s. 169.

3 J. Zdanowski, *Historia Arabii Wschodniej*, Wrocław 2008, s. 256 – 314.

4 A. H. Cordesman, *Saudi Arabia: National Security in a Troubled Region*, Santa Barbara 2009, s. 36.

5 J. Zdanowski, *Historia Bliskiego Wschodu w XX wieku*, Wrocław 2010, s. 541.

Zatoki (*Gulf Cooperation Council* – GCC) formalnie została powołana do życia na szczycie ministrów spraw zagranicznych Arabii Saudyjskiej, Bahrajnu, Kataru, Kuwejtu, Omanu i Zjednoczonych Emiratów Arabskich w Rijadzie w dniach 4-5 lutego 1981 r.⁶

Miesiąc później uzgodniono Kartę Rady Współpracy Zatoki. Zgodnie z przyjętym dokumentem GCC, miała być konfederacją państw z zachowaniem pełnej suwerenności poszczególnych członków. Założyciele rady pozostawili mimo pogłębienia integracji w ramach organizacji, jeden z punktów karty mówił o pełnej integracji wewnątrz GCC, lecz nie sprecyzowano kiedy, ani na jakich zasadach miałyby to zostać zrealizowane⁷. Celem Rady jest integracja państw członkowskich na płaszczyźnie ekonomicznej, kulturalnej, prawnej podatkowej, celnej⁸ oraz militarnej. Jak zauważa Jakub Sławek kontekst bezpieczeństwa stanowi jeden z głównych celów funkcjonowania rady. Też potwierdza fakt, że w ramach GCC, już w 1984 roku utworzono, siły szybkiego reagowania znane jako Tarcza Zatoki (*Gulf Shield*)⁹. Tarcza została użyta podczas protestów, które w wyniku Arabskiej Wiosny wybuchły w Bahrajnie. Wówczas, w ramach Tarczy Półwyspu, żołnierze z Arabii Saudyjskiej i kontyngent policyjny z ZEA wkroczyli do wyspiarskiego państwa przyczynili się do stłumienia społecznych protestów¹⁰.

Wydarzenia Arabskiej Wiosny stały się dużym wyzwaniem dla Arabii Saudyjskiej. Społeczne bunty, które przetoczyły się przez Afrykę Północną i Bliski Wschód wzbudziły niepokój w królestwie. W Rijadzie uznano, że receptą na stabilność państwa GCC będzie głębsza integracja, a nawet zjednoczenie państw członkowskich. Taki scenariusz był brany pod uwagę celu rozwiązania konfliktu w Bahrajnie, gdzie sunnicka mniejszość sprawuje władzę na szyickich królu. W Rijadzie rozważano aneksję wyspiarskiego państwa, dzięki czemu bahrajscy szyici staliby się mniejszością w królestwie. Ostatecznie pomysł nie został wcielony w życie¹¹.

Kwestia aneksji Bahrajnu, nie była jedyną inicjatywą saudyjskich władz, która miała na celu głębszą integrację. Saudyjska rodzina królewska zgłosiła propozycję przekształcenia Rady Współpracy Zatoki w Unię Zatoki. Dodatkowo nowopowstała organizacja miała przyjąć nowych członków - Jordanię i Maroko, które to otrzymały od Arabii Saudyjskiej propozycję akcesji. Koncepcje Rijadu nie zostały odebrane z entuzjazmem w królestwach państw członkowskich. Przeciwnicy pogłębienia integracji wyrażali władze ZEA. Z kolei w Katarze, Kuwejcie i Omanie panował sceptycyzm w sprawie przyjęcia nowych członków¹².

6 *Leksykon współczesnych międzynarodowych stosunków politycznych*, Cz. Mojsiewicz (red.), Wrocław 1998, s. 304.

7 J. Zdanowski, *Historia Bliskiego...*, op. cit., s. 541.

8 M. Łukasiewicz, *Celne i podatkowe aspekty integracji państw Rady Współpracy Państw Zatoki*, „Toruński rocznik podatkowy” 2012, s. 136.

9 J. Sławek, *Rada Współpracy Państw Zatoki - jaka przyszłość po Arabskiej Wiosnie?*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2014, nr 3, s. 147.

10 R. Bania, *Arabska Wiosna - doświadczenia arabskich monarchii subregionu Zatoki Perskiej*, „Przegląd Politologiczny” 2014, nr 1, s. 206.

11 A. Dzisiów-Szuszczykiewicz, *Bliskowschodnia „zimna wojna” czyli saudyjsko-irańska rywalizacja w regionie w obliczu „arabskiej wiosny”*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2014, nr 30, s. 191.

12 K. Kowalewska, *Państwa Rady Współpracy Zatoki wobec „arabskiej wiosny”*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2012, nr 23-24, s. 175 – 177.

Członkowie GCC obawiali się, że akceptacja saudyjskich inicjatyw dotyczących pogłębienia integracji, sprawi, że Arabia Saudyjska zdominuje radę i będzie narzucała swoje stanowisko w różnych kwestiach, innym członkom. Wiodącą rolę w tym gronie odgrywali Katarczycy¹³. Ostatecznie mniejsze państwa członkowskie, z Katarą i Omanem na czele, zablokowały dalszą integrację. Arabska Wiosna przeżyła się na wiele problemów wewnątrz GCC. Asertywna polityka Kataru nie spodobała się w Rijadzie i doprowadziła do kryzysu wewnątrz rady. W 2014 roku Arabia Saudyjska, Zjednoczone Emiraty Arabskie i Bahrajn wycofały z Dohy swoich ambasadorów, ostatecznie kontakt udało się rozwinąć, lecz nie na długo. W połowie 2017 roku wybuchł na nowo, na znacznie większą skalę. Arabia Saudyjska, Bahrajn, Zjednoczone Emiraty Arabskie oraz Egipt ogłosiły, że zrywają stosunki dyplomatyczne z Katarą. Ponadto państwa zamknęły swoje przestrzenie powietrzne dla katarskich samolotów oraz zamknęły tożsamość granic saudyjsko-katarską, którą do emiratu dostarczana była m.in. żywność. Oczalnym powodem takich działań był ukaranie wymuszenie na władzach Kataru, aby te zaprzęstały udzielać schronienia grupom terrorystycznym i zaprzęstały ich finansowania¹⁴.

Impas w relacjach z bliskim - do niedawna - sojusznikiem, sprawia, że Rijad musi szukać nowych partnerów poza obszarem Zatoki Perskiej. Naturalnym polem zainteresowania są państwa arabskie. Dużym atutem Saudyjczyków jest fakt, że na terenie dzisiejszego królestwa narodził się islam i arabski nacjonalizm. Predestynuje to Arabi Saudyjską do roli lidera pośród państw arabskich. Celem saudyjskiej polityki zagranicznej, prowadzonej w stosunku do państw arabskich jest wzmacnianie solidarności, a także ujednoczenie polityki państw dla lepszego wykorzystania potencjału i zasobów krajów arabskich. Poprzez swoją działalność Saudowie chcą ograniczyć zewnętrzne ingerencje w świat arabski¹⁵. Należy to rozumieć jako zapobieganie wzrostu wpływów Iranu w regionie.

Omawiając tematykę saudyjskiego zainteresowania państwami arabskimi nie można pominąć kwestii Jemenu. Państwo siedzące z królestwem po Arabskiej Wiosnie pogryzło się w chaosie. Szyicki ruch Huti rozpoczął antyrządową ofensywę, i w krótkim czasie osiągnął duże sukcesy. Szyicy zajęli stolicę Jemenu Sana'a, a następnie zmusili urzędującego prezydenta do ucieczki z kraju. Kiedy Huti byli blisko zdobycia drugiego co do wielkości miasta w Jemenie - Adenu, w kontakt włączyła się Arabia Saudyjska. Rijad zbudował koalicję, w skład której weszły wszystkie państwa GCC z wyjątkiem Omanu oraz Egiptu¹⁶. Interwencja zapobiegła zajęciu całego państwa przez Hutich, lecz walka z bojownikami doprowadziła do katastrofy humanitarnej. Saudyjczycy zostali wciągnięci w długotrwały konflikt, który jest dewastujący dla budętu królestwa, które boryka się z niskimi cenami ropy naftowej.

13 Ibidem, s. 176.

14 *Katar w izolacji - kara za kontakty z Iranem i wspieranie terroryzmu*, <http://www.defence24.pl/606142,katar-w-izolacji-kara-za-kontakty-z-iranem-i-wspieranie-terroryzmu>, (data odczytu: 13.08.2017).

15 M. Hyra, *Polityka zagraniczna Arabii Saudyjskiej*, "Przegląd Geopolityczny" 2015, t. 13, s. 127.

16 Ibidem, s. 129-130.

Arabia Saudyjska nie zapomina te o dyplomacji. W ten sposób Saudyjczycy prowadz polityk na forum Ligi Pa stw Arabskich (LPA). Organizacja została zało ona w 1945 roku. W ród pa stw zało ycielskich mo na wymieni : Arabi Saudyjsk , Egipt, Irak, Transjordani , Liban oraz Syri . W tym samym roku do ligi doł czył Jemen. Obecnie LPA zrzesza 22 pa stwa arabskie, a tak e Organizacj Wyzwolenia Palestyny. Celem ligi w pierwszych latach funkcjonowania było głównie d enie do jedno ci arabskiej, organizacja była te or downikiem d e niepodległo ciowych Arabów. Organizacja gło no sprzeciwiała si napływowi ludno ci ydowskiej do Palestyny. Nieprzypadkowo, jedn z najistotniejszych płaszczyzn współpracy pa stw członkowskich był ich sceptyczny stosunek do pa stwa ydowskiego. LPA opierała si na negatywnym stosunku do Izraela, do czasu podpisania przez Egipt układu z Izraelem. Był to moment przełomowy w historii ligi. Pa stwa członkowskie zdecydowały o zawieszeniu Kairu go w prawach członka. W nast pnych latach, na forum LPA dochodziło do wi kszych b d mniejszych rozd wi ki w ród pa stw zrzeszonych w lidze. Ogromnym wyzwaniem dla organizacji była wojna iracko-ira ska, cz pa stw, z Arabi Saudyjsk na czele, opowiedziało si po stronie Iraku, z kolei Libia dostarczała bro Iranowi. Rozd wi k wywołał stosunek poszczególnych pa stw ligi do pierwszej wojny w Zatoce Perskiej¹⁷.

Jak ju wspomniano powy ej, istotn spraw dla pa stw członkowskich, i samej LPA jest uregulowanie kwestii palesty skiej. W 2002 roku, Arabia Saudyjska przedstawiła, na forum organizacji, własny plan pokojowy, autorstwa króla Abdullaha¹⁸. Saudyjska inicjatywa zakładała wycofanie si Izraela na tereny sprzed 1967 roku, a tak e wcielenie do Palestyny wschodniej Jerozolimy. W zamian za akceptacj planu, Izrael mógłby uregulowa stosunki z pa stwami LPA. Plan króla Abdullaha, mimo niepowodzenia, był wielokrotnie ponawiany. Organizacja ponawiała propozycj w 2005 i 2007 roku¹⁹. Na niepowodzenie saudyjskiej inicjatywy zło yło si to, e ust pstwa, które musiały wykona obie strony, nie były satysfakcjonuj ce zarówno dla Izraela jak i dla rz dz ego w Stre e Gazy Hamasu.

Arabia Saudyjska buduj c swoj pozycj po ród pa stw arabskich, nie mogła pozosta oboj tna wobec wydarze Arabskiej Wiosny. Rijad poparł interwencj zbrojn w obronie ludno ci cywilnej w Libii. W ład za Rijadem poparcie dla operacji militarnej udzieliła Liga Pa stw Arabskich. Poparcie pa stw arabskich było niezwykle istotnej, bo legitymizowało atak pa stw zachodnich na siły pułkownika Muammara Kadda ego²⁰.

Znacznie powa niejsze okazały si wydarzenia w Syrii. Tam społeczne, pocz tkowo pokojowe protesty przerodziły si , z czasem w wojn domow . Od pocz tku Rijad opowiedział si po stronie protestuj cych. Najpierw, wzywaj c władze Syrii do przeprowadzenia reform, a nast pnie do usuni cia urz duj cego prezydenta

17 *Leksykon...*, op. cit., s. 213-214.

18 W momencie przedstawiania inicjatywy, Abdullah był regentem i de facto rządził królestwem, choć na tron wstąpił w 2005 roku.

19 *Liga Arabska: Dialog Palestyny z Izraelem zakończy się fiaskiem*, <http://www.wprost.pl/ar/190811/Liga-Arabska-Dialog-Palestyny-z-Izraelem-zakonczy-sie-fiaskiem/>.

20 *Arabia Saudyjska a sytuacja na Bliskim Wschodzie*, <http://www.konflikty.pl/aktualnosci/wiadomosci/arabia-saudyjska-a-sytuacja-na-bliskim-wschodzie/>.

Baszara al-Asada. Saudyjskie zabiegi doprowadziły to tego, że LPA wdrożyła sankcje ekonomiczne na władze w Damaszku. Wąchlarz sankcji obejmował takie sfery jak: zamrożenie kont bankowych ludzi reżimu, wstrzymanie inwestycji oraz zakaz prowadzenia transakcji z syryjskim bankiem centralnym²¹. Działanie ligi okazały się nieskuteczne. Syria jest drugim problemem, obok konfliktu izraelsko-arabskiego, problemem, którego nie udało się rozwiązać. Syria jest o tyle problematyczna dla samej Arabii Saudyjskiej, że leży w bliskiej odległości od granic królestwa. Sytuacja, która powstała w Syrii wyniku saudyjskiego zaangażowania zagraża bezpośrednio Rijadowi. Chęć obalenia prezydenta, nansowanie wielu grup walczących z reżimem w Syrii doprowadziło do powstania Państwa Islamskiego - potężnej organizacji terrorystycznej, która zagraża Arabii Saudyjskiej²².

Wydarzenia na Bliskim Wschodzie i postępująca destabilizacja sprawiają, że Rijad musi poszukiwać sojuszników spoza państw arabskich. Dla państwa, którego władca tytułowany jest Opiekunem Dwóch Wielkich Meczetów w Mekce i Medynie, naturalnym polem do poszukiwania sojuszników są kraje, w których dominuje religia islamska. Jest to ogromny obszar od zachodniej Afryki po Indonezję, liczący ok. 1 mld. osób. Królestwo stara się rozwijać wpływy w państwach islamskich poprzez bilateralne relacje oraz w ramach organizacji międzynarodowych. Pierwszą, którą należy wymienić, jest światowa Liga Muzułmańska (*Muslim World League* – MWL). Liga powstała w ramach saudyjskiej inicjatywy w 1962 roku, a jej siedzibą jest Mekka. Celem organizacji jest propagowanie wahhabizmu czyli wiodącego nurtu islamu w królestwie. Działanie MWL ma na zaobserwować głównie na Bliskim Wschodzie, w Afganistanie, Pakistanie, oraz w regionie Azji Południowo-Wschodniej. Aktywność ligi odnotowuje się również, choć na mniejszą skalę, w Europie i Ameryce Północnej. Królestwo jest głównym donatorem organizacji, szacunki wskazują, że w ciągu czterdziestu lat działalności MWL, otrzymała ona wsparcie z Arabii Saudyjskiej opiewające na ok. 75 mld. dol.²³ To jasno pokazuje, że Saudyjczycy przykładają dużą wagę do promocji własnych wartości w państwach muzułmańskich.

Rozwijanie wpływów poprzez organizacje międzynarodowe nie ogranicza się jedynie do MWL. Innym podmiotem, wartym uwagi jest Organizacja Współpracy Islamskiej (*Organisation of Islamic Cooperation* – OIC), która została powołana do życia w 1969 roku jako Organizacja Konferencji Islamskiej. Obecnie, OIC zrzesza 56 państw, dzięki czemu jest jedną z największych organizacji międzynarodowych na świecie. Wśród państw członkowskich znajdują się takie, gdzie dominuje muzułmanie. Członkiem OIC jest też Organizacja Wyzwolenia Palestyny. Siedziba, podobnie jak w przypadku MWL mieści się w Arabii Saudyjskiej. Pośród deklarowanych celów OIC należy wymienić dążenie do zacieśnienia współpracy między

21 *Syria unrest: Arab League adopts sanctions in Cairo*, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-15901360>.

22 M. Hyra, *Zaangażowanie Arabii Saudyjskiej w aktualne konflikty zbrojne na Bliskim Wschodzie - przyczyny i perspektywy*, „Przegląd Geopolityczny” 2016, t. 17, s. 54.

23 V. Comras, *Al Qaeda Finances and Funding to Affiliated Groups*, [w:] J. K. Giraldo, H. A. Trinkunas (red.), *Terrorism Financing and State Responses: A Comparative Perspective*, Stanford 2007, s. 119.

państwami muzułmańskimi na płaszczyznach: ekonomicznej, kulturalnej oraz naukowej²⁴.

Warty odnotowania jest ten fakt, że Arabia Saudyjska bardzo aktywnie angażuje się w pomoc humanitarną dla islamskich państw. Kiedy w 2005 roku, w Pakistanie doszło do katastrofalnego trzęsienia ziemi, królestwo udzieliło pomocy w Islamabadzie pomocy finansowej. Władze saudyjskie stworzyły specjalny fundusz, z którego finansowano pomoc osobom, które w wyniku kataklizmu straciły dorobek życia. Za sprawą saudyjskiej pomocy w Pakistanie wybudowano 4 tys. domów dla osób poszkodowanych w trzęsieniu. Również w 2010 roku, po powodzi w Pakistanie, Saudowie zaproponowali pomoc Pakistanczykom. Saudyjska pomoc na walkę ze skutkami wyniosła ok. 360 mln. dol. Dzięki wsparciu wybudowane zostały m.in. dwa szpitale. Królestwo wspiera też władze Afganistanu, dla którego wyasygnowała ok. 200 mln. dol.²⁵

Polityka Arabii Saudyjskiej wobec państw niearabskich wynika głównie ze wspólnej religii. Saudyjczykom znacznie łatwiej jest rozwijać wpływy w państwach, gdzie dominuje islam. Saudowie są autorami wielu inicjatyw, które mają służyć państwom, gdzie dominuje islam. Niewątpliwym celem Rijadu jest dominacja w świecie muzułmańskim. Za sprawą hojnego finansowania funkcjonowania ponadnarodowych organizacji złożonych z państw muzułmańskich, Arabia Saudyjska stara się rozszerzać wpływy polityczne. Działalność Arabii Saudyjskiej przynosi królestwu namacalne korzyści. Najlepszym przykładem jest pakistański kontyngent wojskowy, zabezpieczający granic saudyjsko-jemeńskie w obawie przed szyickimi bojownikami²⁶.

Analizując politykę zagraniczną Arabii Saudyjskiej warto zwrócić uwagę na działalność królestwa na arenie międzynarodowej. Niewątpliwie, saudyjskie zaangażowanie w tej sferze wynika z rezultatów osiągniętych w omawianych powyżej kwestiach. Posiadając doniosłą pozycję w świecie arabskim i islamskim, Rijad niejako stara się być rzecznikiem tych państw na forum międzynarodowym.

WNIOSKI

Cele polityki zagranicznej Królestwa Arabii Saudyjskiej zostały jasno opisane przez władze w Rijadzie i wynikają z racjonalnego podejścia i dbałości o interesy królestwa. Aspirując do roli przywódcy w świecie arabskim i islamskim. Jeśli Rijadowi uda się ugruntować pozycję lidera politycznego i religijnego pośród państw arabskich i muzułmańskich, wówczas z pewnością będzie można zauważyć intensyfikację działań w szerszej skali.

Polityka zagraniczna Arabii Saudyjskiej nakierowana jest głównie na budowę pozycji królestwa w świecie islamu. Priorytetem może na to podzielić trzystopniowo.

24 B. Ye'or, *The impact of the Organisation of Islamic Cooperation on Europe*, [w:] S. Stern (red.), *Saudi Arabia and the global Islamic terrorist network*, New York 2011, s. 153.

25 Ch. Davidson, *After the Sheikhs: The Coming Collapse of the Gulf Monarchies*, New York 2013, s. 84.

26 *Pakistan deploys troops to Saudi border with Yemen*, <http://www.veteranstoday.com/2017/03/13/pakistan-deploys-troops-to-saudi-border-with-yemen/>, (data odczytu: 10.08.2017).

W pierwszej kolejności Arabia Saudyjska stara się rozwijać relacje w najbliższym sąsiedztwie, w regionie Półwyspu Arabskiego i Zatoki Perskiej. Polityka zagraniczna jest rozwijana poprzez działalność na forum Rady Współpracy Zatoki. Kolejnym stopniem jest rozwijanie stosunków z państwami arabskimi. Celem Saudów jest budowa jednostronnej arabskiej pod szyldem LPA, lecz z saudyjskim przywództwem. Natomiast trzeci stopień to współpraca z państwami islamskimi.

Pomimo jasnego określenia priorytetów w polityce zagranicznej, i aktywnego dążenia do ich realizacji, Saudowie nie odnoszą w tej dziedzinie oczekiwanych sukcesów. Liczne próby pogłębienia integracji sunnickich monarchii w ramach Rady Współpracy Zatoki nie zostały wcielone w życie. Mniejsze państwa członkowskie rady skutecznie się temu opierają, gdy obawiają się, że zbyt duże zbliżenie z Arabią będzie korzystne jedynie dla Rijadu, a one same zostaną zmarginalizowane. Również budowa jednostronnej arabskiej nie przynosi wymiernych rezultatów. LPA po wstrzymaniu związanym z Arabską Wiosną, jest niezdolna do efektywnej pracy. Z kolei polityka prowadzona wobec państw muzułmańskich obliczona jest na wiele lat do przodu. Finansowanie organizacji międzynarodowych i religijnych, pomoc materialna dla społeczeństw z czasem przyniesie dla Saudyjczyków realne korzyści. Można już zauważyć pewne efekty, którymi bez wątpienia jest obecność Pakistańskich żołnierzy na pograniczu saudyjsko-irackim.

BIBLIOGRAFIA

1. *Arabia Saudyjska a sytuacja na Bliskim Wschodzie*, <http://www.konflikty.pl/aktualnosci/wiadomosci/arabia-saudyjska-a-sytuacja-na-bliskim-wschodzie/>.
2. Bania R., *Arabska Wiosna - doświadczenia arabskich monarchii subregionu Zatoki Perskiej*, „Przegląd Politologiczny” 2014, nr 1, s. 206.
3. Comras V., *Al Qaeda Finances and Funding to Affiliated Groups*, w: *Terrorism Financing and State Responses: A Comparative Perspective*, (ed.) Giraldo J. K., Trinkunas H. A., Stanford 2007, s. 119.
4. Cordesman A. H., *Saudi Arabia: National Security in a Troubled Region*, Santa Barbara 2009.
5. Davidson Ch., *After the Sheikhs: The Coming Collapse of the Gulf Monarchies*, New York 2013, s. 84.
6. Dzisiów-Szuszczukiewicz A., Bliskowschodnia „zimna wojna” czyli saudyjsko-irańska rywalizacja w regionie w obliczu „arabskiej wiosny”, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2014, nr 30, s. 191.
7. Hyra M., *Cztery kręgi polityki zagranicznej Arabii Saudyjskiej*, [w:] *Contemporary problem of the international relations: political, economic, legal aspects*, Lwiv 2014.
8. Hyra M., *Polityka zagraniczna Arabii Saudyjskiej*, „Przegląd Geopolityczny” 2015, t. 13.
9. Hyra M., *Zaangażowanie Arabii Saudyjskiej w aktualne konflikty zbrojne na Bliskim Wschodzie - przyczyny i perspektywy*, „Przegląd Geopolityczny” 2016, t. 17.
10. *Katar w izolacji - kara za kontakty z Iranem i wspieranie terroryzmu*, <http://www.defence24.pl/606142,katar-w-izolacji-kara-za-kontakty-z-iranem-i-wspieranie-terroryzmu>.
11. Kowalewska K., *Państwa Rady Współpracy Zatoki wobec „arabskiej wiosny”*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2012, nr 23-24, s. 175 – 177.
12. *Leksykon współczesnych międzynarodowych stosunków politycznych*, praca zbiorowa pod red. Mojsiewicz Cz., Wrocław 1998, s. 304.

13. *Liga Arabska: Dialog Palestyny z Izraelem zakończy się fiaskiem*, <http://www.wprost.pl/ar/190811/Liga-Arabska-Dialog-Palestyny-z-Izraelem-zakonczy-sie-fiaskiem/>.
14. Łukaszewicz M., *Celne i podatkowe aspekty integracji państw Rady Współpracy Państw Zatoki*, „Toruński rocznik podatkowy” 2012, s. 136.
15. Mojsiewicz Cz., *Polska polityka zagraniczna*, w: *Międzynarodowe stosunki polityczne*, praca zbiorowa pod red. Malendowski W., Mojsiewicz Cz., Poznań 1996, s. 171 – 185.
16. *Pakistan deploys troops to Saudi border with Yemen*, <http://www.veteranstoday.com/2017/03/13/pakistan-deploys-troops-to-saudi-border-with-yemen/>.
17. Sławek J., *Rada Współpracy Państw Zatoki - jaka przyszłość po Arabskiej Wiośnie?*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2014, nr 3.
18. *Syria unrest: Arab League adopts sanctions in Cairo*, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-15901360>.
19. Ye'or B., *The impact of the Organisation of Islamic Cooperation on Europe*, w: *Saudi Arabia and the global Islamic terrorist network*, (ed.) Stern S., New York 2011, s. 153.
20. Zdanowski J., *Historia Arabii Wschodniej*, Wrocław 2008, s. 256 – 314.
21. Zdanowski J., *Historia Bliskiego Wschodu w XX wieku*, Wrocław 2010, s. 541.

Michał Hyra

Uniwersytet Opolski, Poland
E-mail: hyrus@o2.pl

Próby transformacji saudyjskiej gospodarki. Analiza programów gospodarczych Królestwa Arabii Saudyjskiej / *Attempts to transform the Saudi economy. Analysis of the economic programs of the Kingdom of Saudi Arabia*

Abstract

Saudi Arabia's economy is based on oil over the decades. The sudden drop in prices meant that Riyadh had to implement a program of economic transformation. Aim of the article is to outline economic programs implemented in the Kingdom with the Saudi Vision 2030. It is a program of economic transformation of the kingdom. The text also raises the issues of the historical development programs that were implemented in the Saudi's kingdom.

Key words: Saudi Arabia, Riyadh, Vision 2030.

WPROWADZENIE

Królestwo Arabii Saudyjskiej założył Abd al-Aziz ibn Abd ar-Rahman ibn Fajsal Al Su'ud zwany jako Ibn Saud. W 1902 roku zdobył Rijad dzięki czemu stał się emirem. W kolejnych latach prowadził i podbił kolejne ziemie, które weszły w skład przyszłego królestwa. Ibn Saud podporządkował sobie al-Hasa, Nadud i al-Hidaz. Po zdobyciu al-Hidazu na przełomie 1925 i 1926 roku został ogłoszony „Królem Hidazu, Sułtanem Nadudu i Terytoriów Zalewnych”, co w ten sposób jego władza została uznana przez społeczność międzynarodową. Ostatnim terytorium, podbitym przez Ibn Sauda był Asir. Ostatecznie, w 1932 roku jego władza rozprzeczyla się nad terenami leżącymi pomiędzy Morzem Czerwonym a Zatoką Perską. Ogłoszenie niepodległości Królestwa Arabii Saudyjskiej miało miejsce 23 września 1932 r.¹

¹ J. Zdanowski, *Arabia Saudyjska*, Warszawa 2004, s. 86-126.

W pierwszych latach istnienia nowego państwa, głównym celem władz był zintegrowanie wszystkich terenów, z których zło one było królestwo. Władca musiał zbudować system administracji, a także znaleźć trwałe źródła dochodu do budżetu państwa. Ostatni kwestię potęgował fakt, że trwający wówczas kryzys finansowy przyczynił się do spadku liczby pielgrzymów odwiedzających Mekkę oraz Medynę. Było to o tyle dotkliwe, że głównym źródłem dochodów państwa były podatki płacone przez pątników. Zmusiło to Ibn Sauda do poszukiwania innych dochodów. Władca wykorzystał fakt, że zachodnie rządy rozpoczęły poszukiwanie ropy naftowej na Bliskim Wschodzie i za pieniądze udzielał im koncesji na prowadzenie badań. Firmy były zainteresowane poszukiwaniem ropy na terenie królestwa, mimo, że pierwsze próby nie przyniosły efektów. W 1922 roku Ibn Saud wydał pozwolenie na prowadzenie badań na jego terytorium brytyjskiej spółce Eastern and General Syndicate Limited, za coroczną opłatą w wysokości 2 tys. funtów. Pierwsza koncesja wygasła w 1928 roku i nie została odnowiona. Chcąc lepiej zarządzać sprawami państwa Ibn Saud utworzył w 1932 roku ministerstwo gospodarki. Zbiegło się z odkryciem dużych złóż ropy w pobliskim Bahrajnie. W tym samym roku amerykańska spółka SOCAL (Standard Oil of California) przystąpiła do rozmów z saudyjskimi władzami w sprawie koncesji na poszukiwanie ropy. Oferta, którą przedstawiła amerykańska firma, okazała się znacznie lepsza niż propozycje spółek brytyjskich. Dokumenty w sprawie koncesji na poszukiwanie ropy zostały podpisane 29 maja 1933 r. Zgodnie z porozumieniem SOCAL otrzymał prawo do poszukiwania ropy naftowej na powierzchni blisko 400 tys. mil kwadratowych na okres 60 lat. W zamian Arabia Saudyjska otrzymała kredyt w wysokości 50 tys. funtów. Dodatkowo, Amerykanie mieli wpłacać do budżetu 5 tys. funtów rocznie od momentu odkrycia złóż oraz 4 szylingi za każdy wydobyty ton surowca. Ponadto SOCAL zobowiązał się do budowy rafinerii w Arabii Saudyjskiej oraz do przekazywania Rijadowi 200 tys. galonów benzyny i 100 tys. galonów naftowej rocznie. Już cztery miesiące po rozpoczęciu poszukiwań SOCAL natrafił na potencjalnie roponośne tereny².

Zkończony 1933 roku SOCAL utworzył w Arabii Saudyjskiej filię CASOC (California-Arabian Standard Oil Company) uruchomił swoją placówkę w az-Zahranie na wschodzie królestwa³. Kolejny etap poszukiwania roponośnych złóż rozpoczął się w 1935 roku, kiedy CASOC przystąpił do wykonywania odwiertów. Prowadzone prace przyniosły efekt, 16 marca 1938 r. z odwiertu nr 7 w pobliżu ad-Damamu natrafiono na ropną ławę. Tylko w ciągu pierwszego dnia wydobyto ponad dwa tysiące baryłek surowca. Eksport ropy z Arabii Saudyjskiej został zapoczątkowany 1 maja 1939 r.

Odkrycie złóż ropy naftowej na terenie królestwa znacząco zmieniło sytuację młodego państwa, które wcześniej musiało się utrzymywać z podatków nakładanych na koczowniców oraz pielgrzymów, czego nie można uznać za stabilne źródło dochodów. Brak stałych wpływów do budżetu sprawiał, że budowa stabilnego państwa była bardzo utrudniona. Odkrycie bogatych złóż ropy dało władcy Arabii Saudyjskiej szansę na zmianę sytuacji. Jednak rozwój królestwa został zastopowa-

2 J. Zdanowski, *Arabia...*, op. cit., s. 130-136.

3 M. Klare, *Blood and Oil*, New York 2004, s. 31.

ny przez wybuch II wojny wiatowej, który zaowocował kolejnym kryzysem finansowym w królestwie. W czasie wojny, rmy, które wydobywały ropę na Bliskim Wschodzie wstrzymały czasowo eksploatację złóż. Wydobywanie zostało wznowione dopiero po zakończeniu konfliktu. Przelożyło się to na liczne problemy związane m. in. z brakiem dostępu do wody pitnej w wielu regionach. Jednak już od 1948 roku rząd rozpoczął znacznie inwestycje w infrastrukturę. Rocznie, na projekty rozwojowe przeznaczano ok. 6 mln dolarów⁴.

W kolejnych latach kontynuowano rozwój infrastruktury w królestwie. Dzięki dochodom z ropy na ówe władze mogły modernizować państwo. W 1970 roku został ogłoszony plan pięcioletni, który zakładał przede wszystkim poprawę efektywności zarządzania, rozwój sektora naftowego, tworzenie stacji odsalania wody morskiej, budowę systemu nawadniania pól uprawnych, oraz poprawę systemu opieki zdrowotnej i rozwój edukacji. Równoległe własne inwestycje prowadziła prywatna spółka naftowa ARAMCO, budująca porty, osiedla, biura oraz szpitale, niezdane do rozwoju rmy. Spółka również budowała szkoły, jak również finansowała młodym Saudyjczykom stypendia na renomowanych zachodnich uczelniach⁵. Widząc jakie dochody przynosi eksploatacja ropy naftowej, rząd saudyjski postanowił przejąć ARAMCO. Rozmowy w tej sprawie zaczęły się w 1972 roku. Porozumienie zakładało stopniowe skupowanie udziałów w spółce. Ostatecznie w 1980 roku Arabia Saudyjska stała się jedynym właścicielem giganta, i uzyskała pełną kontrolę nad własnymi złóżami ropy naftowej⁶.

Samodzielne dysponowanie ropą naftową pozwoliło Arabii Saudyjskiej na rozwój. Państwo inwestowało spore kwoty w infrastrukturę i edukację. Wysokie ceny ropy naftowej na światowych rynkach sprawiły, że budżet królestwa był niemal nieograniczony. Dzięki temu Arabia Saudyjska stała się jednym z najszybciej rozwijających się państw na świecie. Warty odnotowania jest fakt, że królestwo – jako jedyne arabskie państwo – należy do G20. Wyniki ekonomiczne z ostatnich kilku lat są nacechowane stabilnym wzrostem (w roku 2011 wzrost PKB wyniósł 8,6%, w 2012 5,1%, a w 2013 3,6%). Głównym gałęzią saudyjskiej gospodarki jest wydobywanie oraz przetwórstwo ropy naftowej. Stanowi to ok. 45% całkowitego PKB, a także generuje ok. 90% wszystkich dochodów z eksportu⁷.

Posiadanie surowców naturalnych to wielkie dobrodziejstwo, ale też ryzyko, szczególnie jeśli gospodarka jest od nich uzależniona, tak jak ma to miejsce w Arabii Saudyjskiej. Władze w Rijadzie zdawały sobie z tego sprawę i dostrzegały potrzeby dywersyfikacji źródeł dochodów budżetowych. W ostatnich latach tempo wzrostu w sektorze poza-naftowym oceniane było na 8,6%, a przyrost sektora prywatnego – na 5,4%. Rijad wykorzystywał wysokie dochody z eksportu ropy do dywersyfikacji gospodarki królestwa. Rząd rozbudowywał przemysł petrochemiczny, jak również górnictwo bogactw mineralnych. Warto odnotować, że Arabia Saudyjska nie posiada jedynie ropy naftowej, ale też rudy żelaza, złota, miedzi, boksytów

4 J. Zdanowski, *Arabia...*, op. cit., s. 135-136.

5 K. Czajkowska, A. Diawol-Sitko, *Systemy polityczne wybranych państw Bliskiego Wschodu*, Warszawa 2012, s. 238.

6 J. Zdanowski, *Arabia...*, op. cit., s. 267-268.

7 B. Szajkowski, s. *Nowe...*, op. cit., s. 154.

oraz fosfatów. Królestwo tworzyło również nowe gałęzie gospodarki, wśród nich do najnowszych są technologie komputerowe i IT, biotechnologia i logistyka transportowa⁸.

Już od lat 70. XX w. saudyjskie władze inwestują w rozwój sektora prywatnego. W królestwie funkcjonują wyspecjalizowane instytucje kredytowe, które projekty inwestycyjne w rolnictwie, przemyśle i budownictwie. W 1974 roku powołano do życia SIDF – Saudyjski Fundusz Rozwoju Przemysłu, który jest pierwszym tego typu agencją rządową w królestwie. Został założony w celu zapewnienia tanich i łatwych do uzyskania kredytów, dzięki którym lokalne firmy zyskały środki na inwestycje. Kredyty udzielane przez SIDF są głównie wykorzystywane do wspólnego finansowania budowy nowych fabryk. Inwestor może otrzymać do 50% ich wartości. Fundusz przyczynił się do stworzenia nowych fabryk i rozbudowy już istniejących. Kolejną rządową agencją jest Fundusz Rozwoju Budownictwa, pomagający od 1974 roku w finansowaniu budowy obiektów mieszkalnych i komercyjnych. Cechem tego funduszu jest program nieoprocentowanych pożyczek z długim terminem spłaty wynoszącym do 25 lat. Innym ważnym instrumentem kredytowym jest uruchomiony w 1971 roku Fundusz Inwestycji Publicznych oferujący kredyty na potrzeby publicznych i częściowo publicznych korporacji. Od 1973 roku działa Saudyjski Bank Kredytowy. Jego celem było zapewnienie łatwego dostępu do kredytów osobom prywatnym. Tanie i niskoprocentowane kredyty, nie są jedyną zachętą do inwestowania w sektorze prywatnym. Saudyjski rząd ma także szereg innych rozwiązań. W 1992 roku obniżono opłaty dla pracodawców, dzięki czemu koszty dla firm prywatnych zmalały, co z kolei przyczyniło się do spadku cen ich produktów, dzięki czemu stały się bardziej konkurencyjne w stosunku do towarów pochodzących z importu. Wzmocnieniu sektora prywatnego miało także służyć umożliwienie dostępu do systemu informacji rządowej, za jego sprawą producenci zyskali możliwość lepszego poznania rynku. Prócz wymienionych instrumentów, które mają ułatwić prowadzenie własnego biznesu, w królestwie intensywnie działają liczne agencje rządowe takie jak np. Saudyjska Agencja Inwestycji (SAGIA). SAGIA oferuje inwestorom bezpłatne konsultacje i wsparcie. Co ważne agencje publikują listy dziedzin gospodarczych, na które istnieje duże zapotrzebowanie w Arabii Saudyjskiej. Agencja posiada swoje centra obsługi w Rijadzie, w Dammamie i w Ad-Dammamie. Inną formą wsparcia dla lokalnych firm jest to, że przetargi rządowe są przeprowadzane w sposób preferencyjny dla lokalnych przedsiębiorców i produktów. Rząd zdecydował także o całkowitej zwolnieniu z płacenia celi w imporcie urządzeń i materiałów wykorzystywanych w procesie produkcji. Chcąc ułatwić napływ kapitału zagranicznego i nowych technologii, które przyczyniły się do rozwoju sektora prywatnego saudyjskiego, w królestwie funkcjonują specjalne ułatwienia dla firm zagranicznych. Głównym celem rządu jest zachęcanie obcego kapitału do tworzenia wspólnych przedsiębiorstw z firmami saudyjskimi⁹.

8 *Informacja gospodarcza o Arabii Saudyjskiej*, http://www.rijad.msz.gov.pl/pl/wspolpraca_dwustronna/arabia_saudyjska_2/informacja_gospodarcza_o_arabii_saudyjskiej/, data odczytu 10.08.2017.

9 *Przewodnik rynkowy dla przedsiębiorców – Arabia Saudyjska*, <http://www.parp.gov.pl/files/74/81/106/5391.pdf>, s. 8-9, data odczytu 10.08.2017.

W XXI w. władze królewskie zdecydowały o budowie tzw. miast ekonomicznych. W planach saudyjskiego rz. du była budowa czterech takich miast. Miałby stać si wiatowymi centrami handlu oraz technologii. Arabia Saudyjska oczekiwała tak e, e budowa miast ekonomicznych zdynamizuje to rozwój poszczególnych regionów królestwa. Miasta ekonomiczne powstaj w Rabigh, Jazan, Medynie oraz Hail. Najwi ksze z nich King Abdullah Economic City powstaje w Rabigh. Według pierwotnych zało e miasto miało by gotowe w 2020 roku. Docelowo prac znalazłoby tam ok. miliona osób. Koszt budowy szacowany jest na ok. 27 mld. dolarów. Równie kosztowna b dzie budowa miasta Ekonomicznego w Jazan, które ma sta si centrum przemysłu ci kiego w królestwie. Powstanie tam pół miliona miejsc pracy. Prince Abdul Aziz Bin Mousaed Economic City w Hail ze wzgl du na swoje poło enie w centralnej cz ci pa stwa ma by centrum logistycznym ł - cz ym Morze Czerwone z Zatok Persk . Jego budowa pochłonie ok. 8 mld. dolarów, docelowo ma tam powsta 80 tys. miejsc pracy. Najmniejszym b dzie e Knowledge Economic City w Medynie, w którym prac znajdzie ok. 20 tys. osób, koszt budowy miasta szacuje si na ok. 7 mld. dolarów. Co istotne plany zakładaj nansowanie budowy w ramach partnerstwa publiczno–prywatnego. Miasta Ekonomiczne miały zapewni miejsca pracy zwłaszcza dla młodzie y w grupie wiekowej 20-30 lat, stanowi cej obecnie ponad 30% społecze stwa. Stopa bezrobocia tej grupy wynosi ok. 20%, co niesie za sob implikacje nie tylko gospodarcze, lecz i społeczno-polityczne, które mog zagrozi re imowi Saudów¹⁰. Warto odnotowa , e budowa miast nie przebiega tak sprawnie, jak tego oczekiwano i terminy ich zako czenia s stale przesuwane.

Arabia Saudyjska od dawna przeznaczala spore kwoty na edukacj . Kiedy w królestwie odkryto zło a ropy na owej, to rz d przeznaczal du e fundusze na edukacj . Cz z pieni dzy była przeznaczana na nansowanie stypendiów dla studentów na zachodnich uczelniach, głównie w Stanach Zjednoczonych. Jednak władze królestwa tworzy te nowe uczelnie techniczne, które maj wykształci przyszłych in ynierów¹¹.

Problemem dla rz du jest wysoki poziom zatrudnienia pracowników z obcych pa stw, dotyczy to szczególnie sektora prywatnego. Wynika to z faktu, e płace w tym sektorze s znacznie ni sze ni w sferze publicznej, gdzie zatrudniona jest wi ksz obywateli królestwa. Chc c temu zaradzi pa stwo sukcesywnie realizuje program „saudyzacji” gospodarki. Jego celem jest zas pienie zagranicznych pracowników rodzimymi. Firmy, które spełniaj warunki limitów zatrudnienia Saudyjczyków s traktowane preferencyjnie¹². Szczególny nacisk na t kwesti przykładał dziesi ty z kolei Plan Pi cioletni, który miał by zrealizowany w na latach 2015 – 2019. W zało eniach, plan miał wspiera prywatne podmioty tworzy ce miejsca pracy dla obywateli Arabii Saudyjskiej, a tak e działaj cych w innych sektorach ni na ovy. Dodatkowo, plan zakłada ulgi, dla rm, maj cych zatrud-

10 N. Kominos, *The age of intelligent Cities*, New York 2015, s. 125-133.

11 A. Bakalarz, *Próby reform politycznych w Arabii Saudyjskiej a opozycja ze strony islamistów*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2007, nr 3, s. 28

12 Ibidem.

nia Saudyjczyków w miejsce zagranicznych pracowników. W kolejnej pi ciałce saudyjski rząd chciał przyciągnąć do kraju zagranicznych inwestorów¹³.

ZAŁOŻENIA WIZJI 2030

Realizację pi tego z kolei planu pi cioletniego zakłóciły zawirowania na rynku na owym, które spowodowały drastyczny spadek cen surowca. Mimo tego, e Królestwo Arabii Saudyjskiej dysponuje znacznymi rezerwami finansowymi ulokowanymi w zagranicznej walucie oraz złocie (na koniec 2015 roku było 660 mld dol., co plasuje królestwo na trzecim miejscu na świecie po Chinach i Japonii)¹⁴ istniały realne obawy, e państwo zbankrutuje w szybkim czasie. Bankructwo, w tym przypadku nie oznaczało, e państwo nie będzie w stanie spłacać swoich zobowiązań wobec zagranicznych podmiotów. Główny problem polega na tym, e wi kszo Saudyjczyków jest niejako utrzymywana przez państwo. Problemy w wypłacaniu pensji i wzrost cen związane z zaprzestaniem dotowania podstawowych produktów, wywołałyby spore problemy wewnętrzne, które mogłyby skutkować obaleniem monarchii. Niezależnie od okazywania się wdrożenia instrumentów, mających zdywersyfikować saudyjską gospodarkę.

Ówczesny saudyjski minister obrony narodowej i druga osoba w kolejce do tronu księcia Mohammed bin Salman przygotował program Wizja 2030, który został zaprezentowany w kwietniu 2016 roku. Celem programu jest niezależnienie Arabii Saudyjskiej od eksportu ropy naftowej. Dodatkowo władze oczekują, e wdrożenie Wizji 2030 uczyni z królestwa 15 gospodark światową do końca 2030 roku, charakteryzując się nowoczesnością, wysoko wykwalifikowaną kadrą i dobrym zarządzaniem¹⁵.

Jednym z elementów Wizji 2030 będzie wykorzystanie potencjału miast ekonomicznych. Autorzy planu zwracają uwagę, e w ostatnich latach ich potencjał nie został w pełni wykorzystany. Co więcej, prace przy budowie części z nich zostały wstrzymane, a inne borykały się z problemem rentowności. Rząd chce w pierwszej kolejności, wspólnie z naftową spółką ARAMCO, zrestrukturyzować miasto ekonomiczne w Jazan¹⁶.

W następnym krokiem w celu poprawy saudyjskiej gospodarki była decyzja o zlikwidowaniu subsydiowania wody pitnej, paliw, jedzenia i energii elektrycznej. Zgodnie z nowymi regulacjami na dopłaty budżetowe mogli liczyć jedynie najbiedniejsi mieszkańcy królestwa dotychczas dopłaty przysługiwały wszystkim, łącznie z członkami rodziny królewskiej¹⁷. Istotnym elementem mającym pomóc w realizacji celów rządowego programu, jest rozwój saudyjskiego przemysłu zbrojeniowego. Obecnie

13 *Objectives Of The Tenth Development Plan (2015-2019)*, <https://ims.undg.org/download-File/03a165922738bcde2cadd76b65b3adf666a1a75ff8855d077539fd1fa73e7280>, data odczytu: 12.08.2017.

14 *Reserves Of Foreign Exchange And Gold*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2188rank.html?countryname=Saudi%20Arabia&countrycode=sa®ionCode=mde&rank=4#sa>, data odczytu: 12.08.2017.

15 I. Diwan, *Ambitny plan Arabii Saudyjskiej*, <http://opinie.wp.pl/ishac-diwan-ambitny-plan-arabii-saudyjskiej-6016712498074753a>, data odczytu: 13.08.2017.

16 *Vision 2030*, <http://vision2030.gov.sa/download/file/fid/417>, s. 50, data odczytu: 17.08.2017.

17 *Ibidem*, s. 29.

królestwo wydaje na zakup uzbrojenia ok. 56 mld. dol. rocznie, co plasuje Arabii Saudyjskiej na trzecim miejscu na świecie. Wikszo bronii jest kupowana w Stanach Zjednoczonych, Francji i w Wielkiej Brytanii. Docelowo, zgodnie z założeniami władz do 2030 roku połowa zamówień z sektora obronnego ma być produkowana w królestwie¹⁸.

W tym elementem Wizji 2030 są również inwestycje w odnawialne źródła energii. Królestwo z racji swojego położenia geograficznego, może wytwarzać energię ze słoneczną i wiatru. W dokumencie wskazano, że celem Arabii Saudyjskiej jest roczna produkcja energii ze źródeł odnawialnych na poziomie 9,5 GW¹⁹.

Pieniądze na implementację programu mają pochodzić ze sprzedaży pakietu 5% akcji państwowego koncernu ARAMCO. Rząd oszacował wartość firmy na 1-1,5 bln. dol. Władze saudyjskie liczą, że całkowita prywatyzacja na owej spółce przyniesie ok. 100 mld. dol. Aby cały proces został sprawnie przeprowadzony, rząd królestwa zatrudnił największe banki na świecie, które mają nadzorować całą transakcję²⁰.

Niewątpliwie największym wyzwaniem, dla władz królestwa będzie uregulowanie rynku pracy. Bez tego powodzenie transformacji gospodarczej królestwa nie powiedzie się. Głównym problemem Arabii Saudyjskiej jest fakt, że zaledwie 41% ludności w wieku produkcyjnym ma zatrudnienie, dla porównania średnia dla państw OECD jest znacznie wyższa i wynosi 60%. Co istotne, większość Saudyjczyków jest zatrudniona w administracji publicznej. Warto odnotować jest również fakt, że Saudyjczycy cechują się niską wydajnością pracy. W sektorze prywatnym, z kolei zatrudniona jest głównie ludność napływowa. Stanowi ona 83% zatrudnionych w prywatnych firmach. Dysproporcja wynika głównie z poziomu zarobków. Saudyjczyk zatrudniony w sektorze publicznym zarabia dwukrotnie, a nawet czterokrotnie więcej niż osoby pracujące w prywatnych przedsiębiorstwach²¹.

WNIOSKI

Arabia Saudyjska z racji posiadanych zasobów naturalnych, jest bogatym i szybko rozwijającym się państwem. Rijad przez lata uzależnił się od wydobywania i sprzedaży węgla kamiennego, zapominając o rozwijaniu innych sektorów gospodarki. Dzięki ropie naftowej Arabia Saudyjska rozwinęła znacznie ochronę socjalną swoich obywateli. Saudyjczycy otrzymywali od państwa subsydia na wodę, paliwo, energię elektryczną, a nawet na jedzenie. Królestwo wydaje również duże pieniądze na uzbrojenie. Obecnie wydatki sięgają 56 mld. dol. rocznie, co plasuje je na trzecim miejscu na świecie pod tym względem.

Problemy rozpoczęły się niespodziewanie. Ceny surowców na światowych rynkach zaczęły dramatycznie spadać, a wraz z nimi dochody do budżetu. Mimo posiadanych rezerw w złocie i obcych walutach, królestwu groziło bankructwo, co nie-

18 Ibidem, s. 7.

19 Ibidem, s. 49.

20 T. Stasiuk, *HSBC doradzi przy rekordowej prywatyzacji Aramco*, <https://www.pb.pl/hsbc-doradzi-przy-rekordowej-prywatyzacji-aramco-860013>, data odczytu: 19.08.2017.

21 I. Diwan, *Ambitny...*, op. cit.

słoby za sobą trudne do przewidzenia perturbacje dla światowej gospodarki. Saudyjski ksiądz Mohammed opracował plan transformacji gospodarki, która dzięki jego implementacji ma się stać nowoczesną. Rijad ograniczył państwowe subsydia, które mają trafić jedynie do osób potrzebujących. Zmiany mają zajść również w sektorze militarnym. Królestwo będzie największym importerem uzbrojenia na świecie, chce zacząć samo produkować na potrzeby armii, tak, aby połowa uzbrojenia była produkcyjna saudyjskiej.

Powodzenie transformacji zależy w znacznej mierze od rynku pracy. Dużo z społeczeństwa w wieku produkcyjnym nie pracuje. W sektorze prywatnym, w zdecydowanej większości, obecnie zatrudnieni pracownicy z biednych państw azjatyckich, którzy zarabiają znacznie mniej niż obywatele królestwa pracujący w aparacie państwowym. Jeśli Rijad nie ureguluje tej kwestii, może to być poważnym przeszkodą w pełnym sukcesie Wizji 2030.

BIBLIOGRAFIA

1. Szajkowski B., *Nowe rozmiary konfliktu sunnicko-szyickiego*, „Przegląd religioznawczy” 2011, nr 4 (242).
2. *Reserves Of Foreign Exchange And Gold*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2188rank.html?countryname=Saudi%20Arabia&countrycode=sa®ionCode=mde&rank=4#sa>.
3. Czajkowska K., Diawol-Sitko A., *Systemy polityczne wybranych państw Bliskiego Wschodu*, Warszawa 2012.
4. *Przewodnik rynkowy dla przedsiębiorców – Arabia Saudyjska*, <http://www.parp.gov.pl/files/74/81/106/5391.pdf>.
5. Zdanowski J., *Arabia Saudyjska*, Warszawa 2004.
6. *Informacja gospodarcza o Arabii Saudyjskiej*, http://www.rijad.msz.gov.pl/pl/wspolpraca_dwustronna/arabia_saudyjska_2/informacja_gospodarcza_o_arabii_saudyjskiej/.
7. Klare M., *Blood and Oil*, New York 2004.
8. Stasiuk T., *HSBC doradzi przy rekordowej prywatyzacji Aramco*, <https://www.pb.pl/hsbc-doradzi-przy-rekordowej-prywatyzacji-aramco-860013>.
9. Diwan I., *Ambitny plan Arabii Saudyjskiej*, <http://opinie.wp.pl/ishac-diwan-ambitny-plan-arabii-saudyjskiej-6016712498074753a>.
10. Kominos N., *The age of intelligent Cities*, New York 2015.
11. *Objectives Of The Tenth Development Plan (2015-2019)*, <https://ims.undg.org/downloadFile/03a165922738bcde2cadd76b65b3adf666a1a75ff8855d077539fd1fa73e7280>.
12. Bakalarz A., *Próby reform politycznych w Arabii Saudyjskiej a opozycja ze strony islamistów*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2007, nr 3.
13. *Vision 2030*, <http://vision2030.gov.sa/download/file/ffd/417>.